

Ett utvecklingspsykologiskt perspektiv

En intervjustudie och en jämförande diskursanalys

Arne Adamsson

Handledare: Margareta Ahlström

Ett utvecklingspsykologiskt perspektiv

En intervjustudie och en jämförande diskursanalys

Arne Adamsson

Publikationen kan
utan kostnad laddas ner
i pdf-format från
<http://www.lhs.se/iol/publikationer>

Handledare: Margareta Ahlström

Två gudinnor

När du såg lyckans ansikte, blev du besviken:
denna soverska med slappa drag,
var hon den mest tillbedda och den oftast nämnda,
den minst kända av alla gudinnor,
hon som härskar över de vindstilla haven,
de blommande trädgårdarna, de ändlösa
solskensdagarna,
och du beslöt att aldrig tjäna henne.

Närmare trädde dig åter smärtan med djupet i ögonen,
den aldrig åkallade,
den mest kända och minst förstådda av alla gudinnor,
hon som härskar över de stormiga haven och de
sjunkande skeppen,
Över de fångna för livet,
och över de tunga förbannelser som vila med barnen
i mödrarnas sköten.

Edith Södergran

Sammanfattning

Föreliggande arbete har som övergripande syfte att dels utvidga kunskap inom ett psykoanalytiskt paradig, dels genom intervjuer med forskare verksamma på LHS i Stockholm göra en ansats till en diskursanalys.

Den röda tråden i den psykoanalytiska diskursen går från Melanie Klein till den oberoende traditionen i Storbritannien via Peter Fonagy och hans resonerande kring sambanden mellan John Bowlbys anknytningsteori och psykoanalytiska idéströmningar och slutligen till Daniel Stern.

Explorativa, halvstrukturerade intervjuer genomfördes med tre forskare; en med feministisk poststrukturalist perspektiv, en annan med teoretisk politisk filosofi som sin utgångspunkt och till sist en med stor empirinärhet utifrån ett fenomenologiskt-hermeneutiskt perspektiv. Data kodades och tolkades utifrån rapportens syfte och frågeställningar och en jämförelse gjordes där en diskursanalytisk metod tillämpades.

Diskursanalysen teoretiska perspektiv är inspirerat av Michel Foucault tillika av begrepp utvecklade i en anglosaxisk diskursanalytisk tradition, här representerade av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe.

Analysen visar hur olika diskurser stöter ihop och strävar efter att utestänga varandra. Olika diskurser kämpar om tecknens betydelse och hur begrepp skall tolkas; ett "krig" utkämpas på språklig nivå. En teori kommer att dominera fältet och att det till syvende och sist kan missgynna den särskilde eleven.

Nyckelord: diskursanalys, psykoanalytisk teori, feministisk poststrukturalism, politisk filosofi, fenomenologi, utestängningsmekanismer, den särskilde eleven.

Abstract

The main purpose of this master piece paper is partly to extend knowledge inside a psychoanalytic paradigm and partly through interviews with three researchers working at The Institute of Education in Stockholm appropriate a method of discourse analysis.

The line in the psychoanalytic discourse goes from Melanie Klein to The Independents in Britain to Peter Fonagy, who here talks about the relationship between psychoanalytic and attachment theories and eventually to Daniel Stern.

By doing explorative, half-structured interviews with a feministic poststructuralist, an other researcher who has theoretical political philosophy as a starting point and at last a researcher working close to empiric from a phenomenological-hermeneutic perspective this will be a comparison between four discourses.

The theoretical framework of the discourse analyse is inspired by Michel Foucault and also with conceptions elaborated by Ernesto Laclau and Chantel Mouffe.

The study reveals how different discourses collide and strive to exclude each other. Different discourses fights for the significance, the meaning of the signs and there is a “war” so to say at a linguistic level and how to interpret a concept. A theory will dominate the field and this can finally be disadvantageous to the special student.

Keywords: Discourse analysis, psychoanalytic theory, feministic poststructuralism, political philosophy, phenomenology, exclusion, the special student

Förord

”Ekeby salar vimla av de ljuvaste av er ljuva skara. Där är den unga grevinnan Dohna, sprittande glad och lysten efter lek och dans, såsom det anstår hennes tjugo år och där är den sköna Marianne Sinclair./.../Sagan om hennes segrar fyllde landet. Man talade om de grevekronor, som hade svävat över hennes huvud om de miljoner, som hade lagts för hennes fötter om de krigarsvärd och skaldekransar, vilkas glans hade lockat henne.

Och inte blott skönhet ägde hon. Hon var snillrik och lärd. Tidens bästa män gladdes åt att samtala med henne...

Hennes far, den rike Melchior Sinclair, satt jämte sin hustru hemma på Björne och lät Marianne fara till sina förnäma vänner i de stora städerna eller på de mäktiga herrgårdarna. Han hade sin glädje av att berätta om alla de pengar hon förstörde, och båda de gamla levde lyckliga i glansen av Mariannes strålande tillvaro...

Ofta hade hon själv älskat, ofta, ofta, men aldrig hade slik lusteld varat nog länge, att därvid hade kunnat smidas de bojor, som binda för livet.

-Jag väntar honom, den starke stormaren, brukade hon säga om kärleken...”

Den kom i skepnad av en kavaljer vid namnet Gösta Berling. Hon blir förvisad av fadern och håller på att frysa ihjäl, blir långvarigt sjuk och förlorar både Gösta och sin skönhet men /.../

”Sorgen kom dock att göra henne samma tjänst som kärleken. Den gjorde henne till en hel människa, mäktig att hänge sig åt gott som ont. Sjudande känslor strömmade fritt genom hennes själ utan att hämmas av själviakttagelsens iskyla. Så blev hon ock, trots sin fulhet, mycket älskad.”¹

Ett tack till tre värmländskor. Till dig Selma för att du kunde skriva så här redan 1891 och till min sambo Birgit för din uppbackning och till dig min handledare Margareta Ahlström

Arne Adamsson

¹ Lagerlöf 2005 Gösta Berlings saga s. 74-75 och 147

Innehåll

1 Inledning	1
1.1 Syfte.....	3
1.1.1 Frågeställningar	3
2 Genomförande	4
2.1 Arbetets uppläggning och urval av litteratur	4
2.2 Metod och metodologiska ansatser	5
2.2.1 Litteraturstudien	5
2.2.2 Intervjuerna	5
2.2.3 Genomförande av intervjuerna.....	7
2.2.4 Ansats till diskursanalys.....	8
2.2.5 Etiska reflektioner	10
3 Bakgrund.....	11
4 Resultat.....	22
4.1 Diskurs 1 – Psykoanalytiskt paradigm	22
4.1.1 Reflektion Diskurs 1	31
4.2 Utgångspunkter för den empiriska studien.....	31
4.3 Diskurs 2 – Forskare 1	33
4.3.1 Reflektion på Forskare 1	34
4.4 Diskurs 3 – Forskare 2.....	35
4.4.1 Reflektion på Forskare 2	38
4.5 Diskurs 4 – Forskare 3.....	40
4.5.1 Reflektion på Forskare 3	44
4.6 Mer om vetenskapsteoretiska funderingar.....	45
4.6.1 Fenomenologiskt perspektiv.....	46
4.6.2 Perspektiv på Foucaultinspirerad forskning.....	47
4.7 Slutdiskussion och en ansats till jämförande diskursanalys.....	51
4.7.1 Ansats till diskursanalys utifrån rapportens frågeställningar	51
4.7.2 Metoddiskussion.....	56
5 Referenser	59

1 Inledning

Så var jag då äntligen på väg över Västerbron igen. Det var trettiofem år sedan jag avslutade min lärarutbildning här och nu hade jag också arbetat som specialpedagog i nästan femton år, mestadels med ungdomar som av skiftande anledningar haft problem under sin skolgång och nog kunde jag känna igen budskapet i rapporter som beskrev att ett ökat antal barn och ungdomar for illa i dagens samhälle och utbildningssystem.²

Jag kunde välja att skärskåda problematiken utifrån ett samhällsperspektiv, att se till vårt samhälles eller mer specifikt skolans betraktande av normalitetsbegreppet och hur sortering och särskiljandet i en differentierad verklighet såg ut i praktiken och tanken att vissa lagbundna strukturer producerade makt genom att ”utifrån” reglera det enskilda subjektet.³

Vad hade hänt på LHS, hur såg den specialpedagogiska forskningen på de ungdomar som jag mötte och vad hade hänt med mig själv under denna period? Efter att arbetat några år i en B-skoleform tog jag steget till att bli klassföreståndare för en hjälpklass i början av 70-talet, sedan blev det skoldaghem, resursskolor, flyktingklass fram till Magelungens Behandlingscenter-skola där jag nu arbetar och där vi angående den målgrupp vi vänder oss till har formulerat oss på följande sätt: Vi erbjuder skola och behandling för ungdomar som bedöms ha allvarlig psykisk och/eller psykosocial problematik. Ungdomarna kan även ha neuropsykiatriska i diagnoser som ADHD, Aspergers syndrom och DAMP. Exempel på symtom kan vara depressioner, självdestruktivt beteende, impulsgenombrott, suicidförsök, psykosomatiska symtom och tvångstankar.

Erfarenheter från dessa typer av arbete har gjort att jag blivit intresserad av ett utvecklingspsykologiskt perspektiv med en början hos Melanie Klein och Den Oberoende Traditionen i Storbritannien och som här i Sverige introducerats främst genom Ludvig Igra. Detta skriver jag om under rubriken Bakgrund, för att sedan under Diskurs 1 ta fram det som blev nytt för mig; läsningen av Peter Fonagy och Daniel Stern.

Hur såg kritiken av det utvecklingspsykologiska perspektivet ut, för jag fick mina ”heliga kor” ifrågasatta nästan på en gång och till att börja med blev det en omläsning och nytt om objektrelations- och anknytningsteori. Hur kunde detta tillsammans med den lärandeprocess jag själv befann mig i på LHS bredda min kunskap om ungdomarna med en psykosocial problematik som jag arbetade tillsammans med.

De teoretiska förklaringar som framfördes på LHS för att öka kunskapen om denna grupp ungdomar som riskerade ett totalt utanförskap var;

Dels ett ifrågasättande av kunskapen inom det specialpedagogiska fältet; från de förhållningssätt till de vetenskapliga teorier som där var verksamma. Det gällde även de metodiska verktyg som användes i praktiken. Bland annat framfördes att specialpedagogisk kunskap saknar teorier och snarare bygger sin kunskap på vad som bättre

² Helldin 1997, s. 58, 158

³ Lenz Taguchi 2004, s. 68

benämns som ”intuitiva förhållningssätt”, att det ofta skedde en sammanblandning av teorier och att vissa teorier dominerade alltför starkt inom fältet.⁴

Dels tankar om att avvikelser genom tiderna är socialt konstruerade. Dessa beskrevs framför allt utifrån Foucault och att en specialpedagogisk kunskapstradition förebådar sjukdomstolkningar av specialpedagogisk problematik. Vi lever och verkar i ett samhälle som ideologiskt och institutionellt tvingar sig på individen, med hjälp av dominerande gruppers maktfullkomliga arrangemang. Betydelsen för skapandet och upprätthållandet av denna tvångssituation, tillskrevs samhällets normaliserande utbildningsprocesser. Det var i första hand deras avskiljningslogik och kategoriseringsförfaranden som intresserade Foucault: den uppdelning i ”vi” och ”dom”, i ”normala” och ”onormala”, som han ansåg legitimerades med dessa vetenskapers kunskap och utbildningsmetoder.⁵ Har, och i så fall hur har, specialpedagogiken använt sig av psykologi eller psykopatologi i sin avskiljningsdiskurs, frågar sig Rolf Helldin och skriver vidare:

Att analysera makten som teknik innebär enligt Foucault, om jag förstått det korrekt, en genealogi av den moderna individens subjektivering, dvs. ett försök att förstå ursprunget till den moderna människans uppfattning av sig själv. Eller om man så vill ett försök att förstå maktens förkroppsligande pedagogiska processer, processer som är väsentliga för och resulterar i den moderna människans självuppfattning.⁶

Dels hävdas att vändningen historiskt sett började med den cartesianska dualistiska tankemodellen, nämligen den stränga åtskillnaden mellan människans yttre och inre värld. För Descartes gällde ”sinnenas” suveränitet och att allt gick att förklara med hjälp av förnuftsmässiga resonemang baserade på sinnesiakttagelser.

Dels mötte mig på LHS också en reviderad syn på utvecklingspsykologi. Det talades om ett paradigmskifte som skiljde perioden före 1960-talet från 1970-talet och tiden därefter. En eller flera av grunduppfattningarna hade förändrats på ett avgörande sätt; Nu gällde i stället för modercentrism barnets multipersonella värld och att barn av idag utvecklar kompetenser som tidigt gör dem lämpade att trivas i en utvidgad social värld. Man talade om det resilienta och inte längre om det bräckliga barnet och man ville se till normalutvecklingen och till barnets kompetens och kritik framfördes angående de traditionella stadieteorierna inom utvecklingspsykologin.⁷

Jag fann en njugg inställning till det utvecklingspsykologiska perspektiv som för mig hade fungerat som en förklaringsgrund och som jag tyckte en hjälp att själv kunna förstå vad som hände i möten med ungdomar som befann sig i besvärliga livs- och inlärnings-situationer. Jag ville argumentera men såg också en möjlighet till att utvidga problemspektrat och visst upplevde jag stöd i en del av tankegångarna hos Foucault, men hur kändes och förkroppsligades makten och vad hände inne i subjektet. Vad menades med dominerande föreställningar som verkade inifrån subjektet själv? Jag var på gräsrotsnivå och det var jag som mötte eleven som svor åt mig.

Snart dök också tanken upp att intervjua några etablerade forskare verksamma på lärarhögskolan. Jag ville hålla kvar ett samhällsperspektiv, men med utgångspunkt från

⁴ Helldin 1997, s. 68-69

⁵ Helldin 1997, s. 70

⁶ Ibid, s. 79

⁷ Sommer 2005

min konkreta verklighet. Vad hände i mötet mellan eleven och läraren sett från bådas perspektiv?

Jag kom att göra en ansats till en diskursanalys och jämföra Diskurs 1 med tre andra diskurser kring dessa mina funderingar.

1.1 Syfte

Avsikten med denna studie är att beskriva psykoanalytisk teori och belysa den i förhållande till verksamma forskares teoretiska utgångspunkter och perspektiv. Dessa forskare spände över en bredd från feministisk post-strukturalism, till en med teoretisk politisk filosofi som sitt gebit och slutligen en med stor empirinärhet i sin forskning utifrån ett fenomenologiskt-hermeneutiskt perspektiv. Ett delsyfte är att göra en jämförande analys av de olika perspektiven.

1.1.1 Frågeställningar

Följande frågor fokuseras;

- Hur förstå situationen där en elev svär åt mig, det vill säga metaforen, för mig av en projektiv situation och där lärare – elev har problem med att förstå varandra.
- Vilka fördelar och nackdelar har olika vetenskapsteoretiska utgångspunkter för förståelsen av ungdomar med psyko-social problematik?
- Hur tänker forskarna om det utvecklingspsykologiska paradigmet?
- Hur ser de på kritiken av dualismen, denna uppdelning i inre/yttre verklighet och relationen subjekt/objekt?

2 Genomförande

2.1 Arbetets uppläggning och urval av litteratur

Psykoanalytisk teori med fokus på Melanie Klein och den Oberoende skolan i Storbritannien med namn som W. Bion, D.W. Winnicott⁸ blev introduktionen och jag valde en fördjupning inom objektrelationsteorin, eftersom till mina ”heliga kor” hörde dessa psykoanalytiker efter att ha läst Ludvig Igra⁹ redan för 20 år sedan. Det hade tillfört ett nytt pedagogiskt perspektiv i min yrkesroll angående kommunikation, dialog, konflikttänkande och inte minst komplicerade inläringssituationer. Han blev också den första jag tog till mig nu i det som kom att bli en av hans sista böcker.¹⁰ Sedan fortsatte jag med psykoanalytikerna och professorerna Peter Fonagy och Daniel Stern. Jag läste och skrev ned det som väckte nya frågeställningar, dels inom det individualpsykologiska paradigmet, dels på filosofiska och ontologiska/epistemologiska nivåer. Jag läste Foucault¹¹ och den av honom inspirerade idéhistoriken Karin Johannisson¹², om Nietzsche¹³ och färdades ända till bouffonkaraktärer¹⁴ inom teatervärlden för att få grepp om avvikelseproblematiken sedd ur ett historiskt perspektiv. Det fenomenologiska perspektivet¹⁵ framstod ett tag som speciellt viktigt och Alvesson och Sköldberg¹⁶ togs ner från bokhyllan igen och då inte bara för detta perspektivs skull. Sharon Rider¹⁷ vidgade min syn angående subjekt-objektproblematiken och Duesund¹⁸ på fenomenologen Merleau-Ponty.

Det ovan beskrivna var det första steget och därefter började jag förbereda mig för att intervjua tre forskare på lärarhögskolan. Jag har försökt tränga in i dessa olika traditioner och undersöka vad deras epistemologiska utgångspunkter kunde tänkas ge upphov till för seende och vad de eventuellt inte fokuserade, utifrån denna studies syfte och frågeställningar. Arbetet kan därför också ses som en jämförelse mellan fyra olika

⁸ Johannisson 2000, Psykosens inre landskap

⁹ Igra 1984 och 1988

¹⁰ Igra, 2003, Inre värld och förändring

¹¹ Foucault 2001. Vansinnets historia under den klassiska perioden

¹² Johannisson, K.

¹³ Ekerwald 1995. Nietzsche-liv och tänkesätt

¹⁴ The bouffon were the outcasts of society – the crazies, the homosexuals, witches, heretics, the deformed. Christianity was coming into vogue, and all the “normal” people said, “if God made me, and I am beautiful, then the Devil must have made you, because you are not in the image of God”. Christianity was the big business, and to get people to convert from the Pagen ways, some holidays were crossed over, and also some holidays invented to let the ‘steam’ out of the repressive new religion. Holidays like: The Feast of the Fool, Festival of the Boy Bishop, Feast of the Ass. The days, the bouffon were allowed back into the town, and all rights would be reversed for the day – eg: a donkey would be brought into the church and given communion, etc.

The job of the bouffon would be to do parodies of the beautiful people, and when everyone was laughing, and seeing what an idiot the banker way, the banker would recognize himself, and drop dead of a heart attack.

The life of these monsters was worth nothing, and they had to band together, be very smart, and also submissive, while at the same time taking the piss out of society. More psychological than clowns.

¹⁵ Larsen, J. 2005. Magisteruppsats

¹⁶ Alvesson & Sköldberg 1994

¹⁷ Rider, S. 1998

¹⁸ Duesund, L. 1996

diskurser och för att få perspektiv på detta med diskursanalys läste jag Gabriella Höstfält's D-uppsats¹⁹ och Jørgensen och Phillips²⁰ samt Bergström och Boréus.²¹

2.2 Metod och metodologiska ansatser

2.2.1 Litteraturstudien

Den första delen ger en bakgrund med ett aktualiserande av en psykoanalytisk tradition från tiden före andra världskriget fram till nutid, som leder fram till mer modern forskning. En i vissa stycken spretig bild framstod, men den röda tråden gick från M. Klein, Winnicott fram till Fonagy och Stern. Detta gav funderingar och en perspektivutvidgning kring tidig identitetsutveckling, anknytningsteori och universella motivationssystem. Detta hade jag sedan med mig in i intervjuerna.

2.2.2 Intervjuerna

Intervjuerna fungerade som datainsamlingsmetod och jag hade hjälp av Trost²² och Kvale²³ för att planera dem med tanke på;

- att *tematisera* och att *formulera* syftet med studien och klargöra vilket eller vilka som var problemområdena, och att fokusera på studiens syfte och frågeställningar
- att *planera* studien i alla dess delar och att göra en intervjuguide
- Att *genomföra intervjuandet* som planerat och ha ett reflekterande förhållningssätt inte bara till svaren, utan också på de två relationerna, min relation till den intervjuade och den intervjuades relation till mig
- att *transkribera*, det vill säga överföra intervjuerna från talspråk till skriftspråk
- att *bearbeta och analysera*, att komma fram till, utifrån undersökningens syfte och ämne och på grundval av intervjumaterialets karaktär, vilka analysmetoder som var lämpliga för intervjuerna.
- att *rapportera resultatet* av undersökningen

Jag skulle beskriva mina intervjuer som explorativa, öppna och halvstrukturerade. Syftet har varit att utveckla kunskap. Så här skriver Steinar Kvale²⁴:

Samtalet med intervjupersonerna kan vidga och förändra forskarens uppfattning om de undersökta fenomenen. De intervjuade drar fram nya och oväntade aspekter av de undersökta fenomenen, och under analysen av de utskrivna intervjuerna kan nya

¹⁹ Höstfält 2006. Från differentieringsåtgärder till åtgärdsprogram

²⁰ Jørgensen & Phillips 2006. Diskursanalys som teori och metod

²¹ Bergström & Boréus 2005. Textens mening och makt

²² Trost 2005

²³ Kvale 1997

²⁴ Ibid s. 96-97

distinktioner upptäckas. Ett av huvudsyftena med en explorativ studie är att söka upptäcka nya dimensioner hos det ämne som är föremål för undersökningen.

Han betonar också starkt intervjuresultatens generaliserbarhet, reliabilitet och validitet, men jag kom en bit in i tolkningsarbetet att ta till mig av Alvessons och Sköldbergs²⁵ tankar kring empiri mer som argument. De vill dock inte överge idealet om någon slags empirisk förankring eller relatering. Forskare, skriver man, tenderar till att antingen förfäktat en robust empirisk ontologi eller ett övergivande av referenser till en empirisk verklighet till förmån för ett ensidigt språkligt fokus och vidare:

Empiri kan inte entydigt falsifiera eller verifiera teori, men generera argument för eller emot förfäktande av teoretiska idéer och ett visst språkbruk. /.../Vi menar således att kriteriet verifiering av empiriska data bör nedtonas. /.../Empirin är fortfarande viktig. Men det handlar om att ge den en avsevärt mindre entydig och robust karaktär och uppfatta den som uttryck för förhandlingsbara, perspektivberoende tolkningar och som förmedlad via ett tvetydigt språkbruk.

Empirin kan naturligtvis ge stöd för olika uppfattningar och sätt att beskriva och förstå ”verkligheten” men den kan också generera idéer och modifiera teori.

Data låg inte bara där ute och väntade på att bli upptäckta och min allmänna premis var att mitt eget jag spelade en viktig roll i produktionen och tolkningen av data. Subjekt/objektrelationen hade jag börjat fundera kring i samband med litteraturgranskningen och mest i och med läsandet av Sharon Rider.²⁶ Nu gällde det mina egna intervjuer. Kunde jag skapa öppenhet för alternativa sätt att tolka ”verkligheten”, förutom den jag hade tidigare. Det blev en utmanande fråga.

För att placera in detta i ett vetenskapsteoretiskt fält, så hade jag på ontologisk nivå en idealistisk utgångspunkt och epistemologiskt var jag intresserad av konstruktivismens laborerande med tanken att vi socialt konstruerar oss själva, samtidigt som vi konstruerar objekt i vår forskning. Denna process krävde något att konstruera, ett konstruerande subjekt (forskaren) och en social kontext som konstruerade forskaren. I det här tänkandet handlade det mindre om att objektiva data talar till teorin, för intervjuaren var ju också konstruktioner och perspektivberoende.²⁷

Det fanns också tankar hos mig som man kunde placera i en materialistisk tradition och andra i en dialektisk tradition. Jag var dels inte främmande för ”essentialistiska idéer”, att man också kunde spekulera kring generella anspråk på universellt, determinerande faktorer i våra liv, dels att; och här väljer jag att säga det med Kvales ord när han beskriver ett dialektiskt förhållningssätt; ”om de sociala processerna väsentligen är motsägelsefulla, duger empiriska metoder som bygger på uteslutning av motsägelser inte till att blottlägga den motsägelsefulla sociala verkligheten”²⁸, det vill säga en idé som strider mot bland annat koherenstanken hos hermeneutiken. Det gällde för mig, utifrån denna infallsvinkel, att se det som var kontradiktoriskt i olika utsagor.

²⁵ Alvesson & Sköldberg 1994, s. 356-357

²⁶ Rider 1998

²⁷ Alvesson & Sköldberg s. 322-326

²⁸ Kvale s. 58

Det var en utgångspunkt att ha Alvessons och Sköldbergs fyra tolkningsnivåer för data, när jag påbörjade bearbetningen, kodningen och analyserandet av intervjuerna.

Element/nivå	Fokus
1) Interaktion med empiriskt material	Utsagor, egna observationer m m
2) Tolkning	Bakomliggande innebörder
3) Kritisk tolkning	Ideologi, politik, social reproduktion
4) Självkritisk och språklig reflektion	Egen text, auktoritetsanspråk, selektivitet

Figur 1 Tolkningsnivåer²⁹

Det här appellerade till en reflektion på (1) empirinära nivå (grundad teori, fenomenologi), (2) på en hermeneutisk sådan, (3) till ideologikritisk nivå och (4) till forskningsansatser som mer hade utgångspunkter i ett postmodernt och/eller poststrukturalistiskt tänkande.

Metoden betecknas som en reflexiv tolkning då den markerar ett öppet spel av reflexion över olika tolkningsskikt. Centrala inslag blev forskarens omdöme, intuition, förmåga att se och peka på något, samt beaktande av en mer eller mindre uttalad dialog – med undersökningssubjekt, med aspekter av sig själv, som inte var förskansade bakom en forskarposition, och med läsaren. Konsten var ett behärskande av teorier och inte låta dessa behärska en själv och vara insatt i alternativa teorier, plus ett metateoretiskt reflekterande. Metateorierna skulle problematisera legitimiteten i dominerande tolkningsmönster och dessa kunde stimulera till negationer av vad empirin syntes visa upp och/eller ett insisterande på mångtydighet och möjligheten till alternativa representationer och metateori präglades ju av en betydande distans till empiri.

2.2.3 Genomförande av intervjuerna

Jag önskade möta tre forskare med olika utgångspunkter i sin forskargärning. Jag hade lyssnat till två av dem och alla tre hade jag läst i alla fall något av det de producerat. Jag kontaktade dem telefonledes och tid bestämdes och jag påbörjade utformandet av intervjuguider.

Genomgående utgick jag vid intervjuerna ifrån forskarnas egna texter och började med att fråga hur de såg på, placerade sin egen forskningsansats i ett ontologiskt och/eller epistemologiskt perspektiv, för att senare komma in på frågorna som rörde mitt övergripande syfte med denna studie. Redan vid den inledande telefonkontakten hade vi talat om detta. Jag spelade in samtalen på diktafon och vid samtliga tillfällen genomfördes intervjuerna på forskarnas arbetsplats. Alla intervjuer varade ca 1 timme. Jag var inställd på att lyssna och att verkligen säga om jag inte förstod, att jag var där för att bredda min

²⁹ Alvesson & Sköldberg s. 325, så kallad kvadrohermeneutik

kunskap och att ta till mig hur de tänkte, deras utgångspunkter och att jag ville ”vädra mina heliga kor”.

2.2.4 Ansats till diskursanalys

Tanken på denna ansats till en jämförande diskursanalys har växt under arbetets gång; och att diskursanalys kan förknippas med vissa övergripande uppfattningar om vad som utmärker sociala relationer och språket i vid mening. Den kan också sägas förorda en forskningsmässig inriktning på frågor om makt och identitet men tona ner betydelsen av samhälleliga aktörer, men också uppfattas som en metod, åtminstone i vidare mening, skriver Bergström och Boréus.³⁰ För att få ett grepp på området läste jag också en annan D-uppsats och Jørgensen och Phillips.³¹

En diskurs, är ett samlingsnamn för de infallsvinklar, sätt att resonera, frågeställningar och så vidare, som tillämpas inom ett visst område. Själva ordet diskurs kommer av latinets *discors*: motstridighet, motsägande, kontrasterande, oförenlighet eller latinets *discursus*: farande hit och dit, spridande sig; genom franskans *discours*: föredrag oration, i negativ bemärkelse att orda.

Enligt Foucault, som på allvar satte igång med diskursanalysen så är diskurs ”namn på hela den praktik som frambringar en viss typ av yttranden”³² och han är förmodligen den person som fortfarande är starkast förknippad med diskursanalys. Foucault skriver, enligt Bergström och Boréus,³³ att i den diskursiva praktiken utvecklas vissa sätt att tala och tänka om en diskurs och den kan beskrivas som ett regelsystem som legitimerar vissa kunskaper men inte andra och som pekar ut vilka som har rätt att uttala sig med auktoritet. Man kan till exempel i en diskursanalys, skriver de vidare, vilja undersöka hur olika föreställningar i en diskurs skapas och vilka ramar för vad som ”kan” sägas, som diskursen sätter.

Foucaults makt/kunskapsbegrepp får konsekvenser för hans syn på sanning, skriver Jørgensen och Phillips; ”Foucault hävdar att det är omöjligt att nå fram till Sanningen eftersom man aldrig kan tala från en position utanför diskurserna; det finns ingen väg utanför representationen. ”Sanningseffekter” skapas inom diskurserna”.³⁴

Foucault undersöker institutioner som formulerar utsagor – texter och tal – om människor och hur dessa utsagor formar diskursiva praktiker som bland annat avgör vad som är normalt och onormalt, friskt och sjukt, förnuftigt och oförnuftigt. En diskursiv praktik är en social institution som bygger sin existens på vetenskapliga utsagor, på vad experter säger när de talar som experter. Så länge diskursen bedöms som giltig inom den diskursiva praktiken, bär den med sig makt att avgöra hur samtal kan föras och vilka betydelser som är möjliga att lägga in i de begrepp som används, skriver Höstfält.³⁵ Diskursanalys innebär, fortsätter hon, att analysera mönster – teman, kategoriseringar, utslutningar –

³⁰ Bergström & Boréus s. 306

³¹ Höstfält, G. 2006. Från differentierings åtgärder till åtgärdsprogram
Jørgensen & Phillips 2000 Diskursanalys som teori och metod

³² Foucault 1993 s. 57

³³ Bergström & Boréus 2005 s. 20

³⁴ Jørgensen & Phillips 2000 s. 21;

³⁵ Höstfält 2006 s. 9

i utsagor inom olika diskursiva praktiker. Syftet är att kartlägga de processer där det föreligger en kamp om hur framträdande teckens betydelse ska fastställas och där vissa betydelser blir så konventionaliserade att vi uppfattar dem som naturliga.

En diskurs är sammansatt av en mängd tecken som framför allt får sin betydelse genom att skilja sig från andra tecken. Diskursanalys utgår från att det som sägs inte har någon given innebörd. Språkliga utsagor består av tecken, vilka både är skrivna eller talade uttryck och begrepp /.../ betydelsefulla tecken kallas i analysen för "element". /.../I den diskursiva kampen strävar alltid elementen efter att få en bestämd, eller fixerad, betydelse. Om detta inträffar kallas elementen för moment, men betydelsen är alltid skenbar och förvandlingen från element till moment slutförs aldrig. Det är i kampen om betydelse som artikulationen blir möjlig. /.../En artikulation är att sätta ett tecken i relation till andra tecken för att ge diskursen mening.³⁶

De analysverktyg hon använder sig av i sin D-uppsats bygger på Foucault och kompletteras av den modell som Laclau och Mouffe utvecklat. Laclau och Mouffe är, enligt Bergström och Boréus³⁷ representanter för den anglosaxiska traditionen inom diskursanalys och de framhåller inte alls i samma utsträckning det gemensamma i diskursen. Denna diskursteori syftar till en förståelse av det sociala som diskursiv konstruktion, där alla sociala fenomen i princip kan analyseras med diskursanalytiska redskap och diskursanalysens syfte här är, enligt Jørgensen och Phillips att kartlägga de processer där vi kämpar om hur tecknens betydelse ska fastställas och där vissa betydelsefixeringar blir som tidigare sagts så konventionaliserade att vi uppfattar dem som naturliga.³⁸

Flytande signifikanter kallar Laclau och Mouffe de element som är öppna för tillskrivning av olika betydelser. De är de tecken som olika diskurser försöker ge innehåll på just sitt sätt och diskurser utmärks av att de reducerar den beskrivna mångtydigheten hos tecknen. En diskursifiering innebär att tecknen får en ökad stadga. I det sammanhanget kommer begreppet moment in, som åsyftar den fixering eller låsning av ett antal olika betydelser som utmärker varje diskurs. I samband med en diskursifiering och fixering av betydelser måste andra möjliga uteslutas och att, enligt Laclau och Mouffe inkluderar diskurser motsättningar, antagonismer.³⁹ De ser den sociala tillvaron i termer av konflikt. Antagonism refererar dock inte till en motsättning på ekonomisk nivå som i marxismen, utan kan beskrivas som ett "krig" som handlar om meningsskapande på språklig nivå. Denna antagonism har också en grund i deras syn på identitet, som något konstruerat, det vill säga något som är instabilt. Bergström och Boréus skriver; "... noga sett har Laclau och Mouffe dessutom relaterat frågan om splittrad identitet till en mer psykoanalytiskt grundad bedömning av jaget som splittrat. Antagonismen kan därmed också ses som hinder i förhållande till möjligheten att skapa stabila sociala identiteter."⁴⁰

Diskursanalysen är ett subjektivt arbetsverktyg, skriver Höstfält⁴¹ och att all form av analys och tolkning är subjektiv. Men när det gäller en diskursanalys konstruerar

³⁶ Ibid. s.13-14

³⁷ Bergström & Boréus s.315

³⁸ Jørgensen & Phillips s. 32

³⁹ Bergström & Boréus s. 316-317

⁴⁰ Ibid. s. 319

⁴¹ Höstfält s. 16-17

författaren även analysmodellen och det material som används selekteras på ett givet sätt för att passa in i modellen. Revideringar sker under arbetets gång; och det gäller även denna uppsats, att den har vuxit fram i samspel med materialet som ligger till grund för analysen.

2.2.5 Etiska reflektioner

Jag har följt Vetenskapsrådets⁴² ”Forskningsetiska principer för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning”. Jag fick forskarnas samtycke att använda informationen till denna D-uppsats och varje forskare fick möjlighet att kommentera min tolkning av intervjun. De etiska aspekterna följde med i hela arbetet ifrån samtalen, till kodning och min utskrift och tolkning av dessa. Det var inte helt lätt att behålla kraven på anonymitet, men jag är inte intresserad av forskarna som person utan som företrädare av de olika vetenskapsteoretiska perspektiven. Det finns situationer där jag velat referera till deras texter men undvikit detta, tagit bort hon/han och i stället skrivit Forskare 1 och så vidare. Lärarhögskolan i Stockholm är en liten värld och jag är tacksam att de tre forskarna ställde upp och gjorde det möjligt för mig att genomföra detta arbete.

Jag utarbetade intervjuguider inför varje samtal men valde att inte redovisa dessa som bilagor, eftersom de i stor utsträckning byggde på forskarnas egna texter och jag av anonymitetsskäl inte kunde referera till dessa och jag bedömde också att de inte tillförde något. Intervjuerna redovisas i berättande form, då det blev uppstylat med frågor och svar i dialogform. Det gjorde inte heller rättvisa åt forskarna. Mina frågor finns med i den narrativa formen.

⁴² Vetenskapsrådet (1999)

3 Bakgrund

Melanie Klein utmanade den ortodoxa psykoanalysen och genom att beskriva det lilla barnet som destruktivt, som en kannibal, beredd att förinta sina föräldrar, så var denna metod naturligtvis kontradiktorisk till den romantiserade bilden av ”det goda barnet” och den alltigenom lyckliga barndomen. Därför utgör Kleins arbeten om barndomen fortfarande en kontroversiell kunskap. Hon utmanade ett antal närmast sakrala ”sanningar” om grunderna för det mänskliga varandet. Med hjälp av psykoanalytiska begrepp hade hon börjat utforska ett psykologiskt territorium som tidigare varit näst intill förbjuden mark. Den fenomenologi och det språk hon utvecklade för att fånga tidiga upplevelser gav upphov till en begreppsutveckling och teoretiserande som skapade möjligheter att analysera såväl barn som vuxna människor med psykotiska störningar⁴³ och hon utformade en karta över barnets inre psykologiska värld, där hennes utgångspunkt var barnets tidiga relation till modern och till moderns kroppslighet.⁴⁴

Klein tillmätte, enligt Johansson, barnet ett aktivt förhållningssätt till sin omgivning och då framför allt till modern. Barnet projicerar sina fantasier, sina destruktiva impulser och sin ibland uppslukande kärlek på modern och via introjektion införlivas sedan den relation som Klein kom att kalla objektrelation,⁴⁵ det vill säga en relation till de inre objekt som skapas i samspelet mellan barnets fantasier och önsknings å ena sidan och å andra sidan introjektionen av det yttre objektets olika karakteristika och beteenden. Fantasier, önsknings och impulser omvandlas alltså via interaktion med föräldrar och andra och introjiceras sedan för att åter ta sin plats i barnets inre värld. På så sätt vävs yttre intryck och inre fantasier ihop och tillsammans ligger dessa till grund för den inre värld som Klein beskrev i sina skrifter. Denna värld kan antingen komma att kännetecknas av fragmentering: fantasier om förgörelse, onda förföljande objekt, sadistiska övergrepp etcetera eller av integration och försoning.

Freud förlade skuldproblematiken och överjagets konstitution till den senare delen av barndomen, medan Klein valde att tala om en tidig utveckling av dessa inre strukturer. Barnet upplever en grundläggande ångest, hävdade hon och det föds in i en känsla av brist och ontologisk otrygghet; denna ångest och inre kaos genererar sedan olika försök att bemästra ångesten och att hantera de ”farliga” fantasier som uppstår i relation till föräldraobjekten. Dessa krafter hos barnet hotar att rubba den bräckliga jämvikten mellan ont och gott och mellan splittrande och syntetiserande krafter. Denna tanke om en så bräcklig balans ledde henne till att formulera de två positionerna den paranoida-schizoida och den depressiva.⁴⁶

Ludvig Igra⁴⁷ tog fasta på hennes teori; att från livets början struktureras individens föreställningsvärld genom dessa två perspektiv på verkligheten. Den paranoida-schizoida positionen präglas av sökande efter säkerhet, vaksamhet mot faror och en övertygelse om att trygghet endast uppnås genom att vinna omnipotent kontroll över inre och yttre objekt.

⁴³ I mitt arbete möter vi barn med psykotiska tendenser och vidare vill jag hävda att Kleins tänkande även tillför aspekter på en normalutveckling.

⁴⁴ Johansson 2000, Psykosens inre landskap.

⁴⁵ Ibid. s. 29

⁴⁶ Ibid. s. 32

⁴⁷ Igra 2003, Inre värld och förändring. s. 19-21

Positionens övergripande inriktning, under vilken alla andra strävanden måste underordna sig, är överlevnad. Men samtidigt kan innebörden av denna position inte reduceras till flykt undan fara eller attacker på onda objekt. Den inbegriper även sökandet efter livgivande, skyddande och glädjebbringande objekt. Den bidrar till att skillnaden etableras som en psykisk kategori. Genom denna position inleds individens livslånga ansträngningar att upprätta de emotionella och kognitiva kategorier som gör det möjligt att strukturera verkligheten – yttre såväl som inre.

Människan närmar sig emellertid verkligheten från ytterligare ett perspektiv som Klein benämnde den depressiva positionen. Denna position representerar ett perspektivskifte i den meningen att de yttre och inre objekten börjar värdesättas trots sin gåtfullhet och sina skrämmande aspekter. I den depressiva positionen blir den egna överlevnaden alltmer förknippad med objektets överlevnad och dess välvilja. Skälet till att Klein valde att knyta positionen till depressiva tillstånd, skriver Igra⁴⁸ är att barnets förmåga att känna omsorg om objektet får det att erfara depressiva känslor då det förstår att det riktar sitt hat mot kärleksobjektet. Genom arbetet med denna emotionella konflikt fördjupas den depressiva positionen och förmågan att bära både ångest och glädje befästs vilket underlättar subjektets ansvarstagande för sin psykiska verklighet. Detta ansvarstagande inkluderar förmåga till ånger och försoning och en gottgörelsesträvan i förhållande till yttre och inre objekt. Man befinner sig inte längre under subjektets omnipotenta kontroll. Ju mer depressiva känslor individen kan härbärgera inom sig, desto mindre tillgrips avvärjande försvar. Den depressiva positionen är inte ett stadium man uppnår, utan ett perspektiv som individen närmar sig och fördjupar under hela sin levnad. Kanske börjar den depressiva positionens perspektiv redan ta gestalt vid den första blicken mellan mor och barn och positionen kännetecknas av barnets, och senare den vuxnes, strävan efter att länka samman och integrera erfarenheter.

Den depressiva positionens allt större inflytande innebär inte att den kommer att ersätta den paranoia-schizoida positionen. I själva verket är det dynamiska växelspelet mellan dem, under den depressiva positionens dominans, en förutsättning för den rörelse som alstrar liv, känslomässig mening och vitaliserande spänning i själslivet, fortsätter Igra.⁴⁹

Enligt Klein⁵⁰ är det endast genom ett reellt genomarbetande av den depressiva positionen som individen kan uppnå psykologisk mognad. Individen måste lära sig att tro på sina reparativa krafter och därmed på sin förmåga till gottgörelse och kärlek. Det är endast genom att utveckla en sådan förmåga till tillit och förtröstan som hon kan göra detta arbete och om barnet tillåts att fantisera och får hjälp med att hantera de skuld-känslor och den överjagsångest som väcks av aggressiva och destruktiva fantasier kan dödsdriften istället omvandlas till kreativitet och ett liv som genomströmmas av ”den skapande impulsen.” Hon hade då redan introducerat tankarna om splitting och projektiv identifikation och idén om livs- och dödsdriften, lusten att leva och älska och lusten att förstöra och förgöra och att dessa krafter står mot varandra hela livet och bildar grundmallen för det existentiella drama vi som människor väljer att gestalta på olika sätt. Klein ansåg, enligt Johansson,⁵¹ att det fanns en mycket stark koppling mellan dödsdriften och sökandet efter kunskap.

⁴⁸ Igra 2000, s. 20

⁴⁹ Ibid. s.21

⁵⁰ Johansson 2000, s. 35

⁵¹ Ibid. s. 33-34

En stor del av Kleins projekt handlade om att närma sig och sätta ord på de mycket destruktiva känslor, som hon beskrev hörde till människans ontologiska tillstånd. Hat likväl som kärlek finns närvarande från början av livet och likaså avund, girighet och svartsjuka. Det var mot en inre värld av omedvetna fantasier, där det kroppsliga för första gången började anta en symbolisk form, som Klein och hennes efterföljare riktade sin totala uppmärksamhet. Den inre världen byggs upp med hjälp av projektioner och introjektioner, genom ett ständigt växelspel mellan det inre och det yttre. Detta är en väldigt aktiv process och de fantasier som enligt detta synsätt dominerar det lilla barnets inre verklighet är extremt utvecklade och skrämmande för barnet.

Det kleinianska tänkandet är ”kroppsligt”, det vill säga man betonar hur de omedvetna fantasierna springer fram ur en värld som domineras av sensationer, affekter, drifter och andra kroppsliga upplevelser. Kroppens geografi⁵² och dess köttslighet utgör därför själva grunden till skapandet av fantasierna. Dels begäret att släppa lös alla de extrema krafter som skapas i mötet mellan en totalt odisciplinerad kroppslighet och dels en yttre social verklighet, som verkar för att skapa ordning, kontroll och disciplin.

Ludvig Igra⁵³ gör tydligt en klar distinktion mellan inre och yttre. Han skriver att själslivet utvecklas genom att en förbindelselänk uppstår mellan de integrativa och de differentierande krafterna inom individen. En människa måste kunna utveckla sin förmåga att upprätta åtskillnader. Detta blir en hjälp att bibehålla grundläggande distinktioner mellan gott och ont, mellan inre värld och yttre verklighet, mellan vuxen och barn samt mellan könen. Men hon löper risken att förlora sig i klassificering och sönderdelning av verkligheten om hon inte samtidigt utvecklar förmågan att sammanföra olikheter och möjliggöra integration.

Projektiv identifikation, skriver han vidare⁵⁴ är beteckningen på en omedveten fantasi om att projektivt förpassa delar av självet in i ett yttre eller inre objekt för att attackera, behärska eller nå kontakt med objektet. Motivet kan också vara behovet av att avbörd sig plågsamma sinnestillstånd. Projektiv identifikation spelar en avgörande roll för uppkomsten av patologiska psykiska strukturer likaväl som den är en förutsättning för normalutvecklingen av själsliga funktioner. När projektiv identifikation ingår i en strävan efter ömsesidigt utbyte präglas samspelet av rörlighet och lätthet. Dessa rörliga projektioner är av stor betydelse för utvecklingen av individens verklighetsuppfattning. De stimuleras av frågeställningar och konflikter individen ställs inför under sitt samspel med andra. De är ett av kunskapsdriftens många uttryck och utgör ett sätt att undersöka världen och dess objekt, skriver Igra.

Psykoanalysen har, ända sedan Freud lämnade teorin om förförelsen som den enda orsaken till själsliga sjukdomstillstånd, brottats med frågan om relationen mellan inre och yttre verklighet. Människan befinner sig i en ständigt pågående projektiv relation till den yttre verkligheten; människan förlägger genom projektiva mekanismer aspekter av sitt eget själv in i världen, vilket får till följd att världen uppfattas innehålla de kvaliteter som människan tillskriver den. Vi rör oss i två sammanvävda verkligheter, dels den yttre och dels den inre.⁵⁵ Balansen mellan dem är känslig och hos människor med en svårare problematik kan den yttre verkligheten reduceras till rekvisita i förverkligandet av ett inre

⁵² Johansson 2000, s. 49

⁵³ Igra 2000, s. 14

⁵⁴ Ibid. s. 18, 33-34

⁵⁵ Ibid. s. 64

drama. Ett sådant tillstånd ger upphov till den subjektiva upplevelsen att livet inte går att förändra.

När vi finner något ont utanför oss själva innefattar det alltid i någon mån en projektion. Förutsättningen för att vi skall kunna känna igen det onda är att vi också bär det inom oss själva. Likadant förhåller det sig med goda inre objekt. Projektionerna ut i den yttre verkligheten kan alltså inte uteslutande betraktas som upphovet till en förvrängning av verklighetsuppfattningen. Projektionens konstruktiva sida består i att den är menings- skapande. Genom att individen via projektiva processer tränger in i världen, tillägnar sig den och strukturerar den, gör hon den till sin personliga livsvärld. En subjektiv livsvärld byggs upp, som också blir öppen för förändring. Igra skriver att det är psykologiskt omöjligt att etablera en relation till ett rent yttre objekt och inte heller är det möjligt för en människa att upprätta ett helt och hållet intrapsykiskt skapat inre objekt. De inre objekten, hur fantastiska de än är, innehåller alltid något element som hämtats ur den yttre verkligheten.⁵⁶

Eftersom människan på en och samma gång lever i den yttre och den inre verkligheten uppstår komplikationer och hennes upplevelse tar form i skärningspunkten mellan dessa verkligheter. Med denna utgångspunkt kan en av psykoanalysens mål beskrivas som en strävan att minska sammanblandningen mellan yttre och inre verklighet. En sådan sammanblandning kan medföra kortvariga förvirringstillstånd som är lätta att häva. I allvarligare fall blir de av mer bestående natur och medför grava störningar av verklighetsuppfattningen.

När inre och yttre verklighet möts kan utvecklingen röra sig i två riktningar, skriver han.⁵⁷ Dels kan en så överväldigande ångest uppstå att de etablerade försvarerna stänger varseblivningen för de perspektiv som öppnar sig, dels kan om ångesten kan härbärgeras, nya möjligheter öppna sig. Nya perspektiv är nästan alltid svåra att tillägna sig, speciellt om de innebär en förskjutning och omvärdering av vad som är av vital betydelse för den inre jämvikten. Skeden av förändring väcker lätt fantasier om sammanbrott och rädsla för personlighetens sönderfall.

De omedvetna fantasierna kan betraktas som den inre världens oavlåtliga strävan att gestalta sig, bearbeta sitt eget innehåll och omstöpa sig. Den inre världen befinner sig i fortgående omvandling. Denna dynamiska karaktär kan dock begränsas genom att den inre världen avsnörs från samspelet med den yttre verkligheten. En sådan inskränkning uppstår om gränsregionen mellan medvetet och omedvetet blir en avspärning och inte det genomsläppliga membran som möjliggör utbytet och flödet mellan omedvetet och medvetet.

Klein är förmodligen den författare inom den psykoanalytiska rörelsen som på det mest systematiska sättet har vävt samman kognitiva och emotionella aspekter av det mänskliga varandet.⁵⁸ När det lilla barnet attackerar moderns kropp och låter sina sadistiska fantasier få fritt spelrum, då visar det också på sin kunskapsörst. Barnet vill veta varför det inte mår bra, det vill ha svar och det söker svar på ett sätt som lätt kan tolkas som aggressivt och okontrollerbart. Det lilla barnet kan inte symbolisera, det kan inte uttrycka vad det vill

⁵⁶ Ibid. s.70

⁵⁷ Ibid. s. 78-79

⁵⁸ Johansson 2000, s.141

i form av språkliga uttryck: det skriker, gråter, bits och attackerar föräldern. Klein läste dessa fantasier och beteenden och såg dem som uttryck för omedvetna krafter.

Tänkande och fantasi är två sidor av samma själsliga fenomen, vilket innebär att känsloliv och kognitiva strukturer utvecklas i både samklang och konflikt med varandra.⁵⁹ Det är också det omedvetna fantasierandet som ger vårt tal och tänkandet dess fyllighet, resonans och mångdimensionalitet och Igra gör en klar distinktion mellan symboliskt och konkret tänkande.⁶⁰ Symbolbildning är av avgörande betydelse för själslig utveckling och mognad. Varje form av skapande innefattar kunskapen att nyttja symboler på tankeväckande och känslomässigt stimulerande sätt och förmågan att symbolisera utgör en av kreativitetens grundbetingelser, skriver han. Melanie Klein blev mycket uppmärksam på problemet i sitt analytiska arbete med barn när hon tyckte sig finna ett klart samband mellan intellektuell hämning och en hämmad förmåga till symbolisering. En intressant tanke Klein utvecklade, fortsätter han, är att ångest och skuld kan befordra symbolbindningen, men att alltför stark skuld och ångest kan hejda utvecklingen av den.

Symbolbildning förutsätter bland annat förmågan att särskilja själv och objekt. I någon mening måste individen för att kunna utveckla representerande symboler lösgöra sig från det objekt som symbolen representerar genom att sörja förlusten av objektet och acceptera att det inte är en del av självet. Den egentliga symbolens uppkomst är alltså avhängig den depressiva positionen. I det konkreta tänkandet söker subjektet förneka avståndet till den andre genom att bli denne. Detta skulle innebära att till exempel förlusten av en älskad person skulle endast kunna genomarbetas i den depressiva positionen och att vi kan utgå från att människans symboliseringar till en början är kroppsligt förankrade.

Det grekiska ordet symbolon betyder kännetecken och härrör ur verbet *symbollo* vilket har innebörden att sammanföra eller sammankasta. Symbolen är ett sammanlänkande och meningsskapande inslag i själslivet och dess förgreningar sträcker sig in i det omedvetna. Diabolon, som är ursprunget till ordet diabolisk, har innebörden att åtskilja, sära och kasta iväg. Alla symboler, tecken och metaforer innehåller något som är frånvarande. Symbolen blir en länk emellan. Det är viktigt att ha lagom avstånd emellan och centralt är samspelet mellan integration och differentiering.⁶¹

Symbolen kan betraktas som en förtätad psykisk form som kan härbärgera sammansatta känslomässiga erfarenheter, och som kan leda till en ökad inre frihet. Själva övergången från att äga insikt till att vara sin insikt bygger på personlighetens förmåga att utveckla symboliska former. Även de psykiska funktioner vi är benägna att ta för givna när de en gång etablerats är en frukt av symboliska strukturer. Psykiska funktioner kan inte reduceras till inlärda färdigheter. De är frukten av långvariga och komplicerade internaliseringsprocesser där lösgörandet från objektet stadfästs genom att dess funktioner införlivas i självorganisationen. Under de skapande ögonblick som emellanåt kan uppstå är det omöjligt att säga vad som är dess källa. Symboliseringsprocessen är en port, en förbindelse mellan yttre verklighet och inre värld. Den är på en och samma gång en bearbetning av erfarenheter och ett utövande av erfarenhet. Processen vänder sig mot det okända och ännu oartikulerade, den söker ge det en form och bereder marken för det ögonblick då artikulationen och gestaltningen av livet övergår i att det helt enkelt levs.

⁵⁹ Igra 2000 s. 87-106

⁶⁰ Ibid. s. 99

⁶¹ Ibid. s. 103

Den indiefödde analytikern W.R.Bion arbetade kring gruppprocesser, psykoser, teorier om tänkandet och visdom och han kom i mycket att vidareutveckla Kleins arbete.⁶² Han var den första analytiker som tydliggjorde hur kognitiva funktioner kan attackeras inifrån den egna personligheten och bokstavligen sättas ur spel. Och han hävdade att människan har en medfödd drift att varsebli sanningen, samtidigt som rädsla har en förvrängande inverkan.

För att kompensera en psykisk bristsituation måste individen sätta sin lit till sinnestillstånd präglade av omnipotens och allvetande. Ett sådant självtillräckligt sinnestillstånd vilar på en serie vanföreställningar vars syfte är att avvärja verklighetens inflytande. Detta kan få individen att kräva av andra att de skall vara följsamma tjänare vars enda angelägna uppgift är att uppmärksamt och lyhört försvara och bevara individens bräckliga inre jämvikt. Även om individen stundom presenterar sig som ödmjuk, och även är klar över sina begränsningar, förblir hennes/hans djupaste övertygelse att hon/han inget har att lära eller upptäcka.

När de omnipotenta mekanismerna dominerar det inre livet minskar individens förmåga att acceptera beroende och uthärda psykisk smärta. Därmed hejdas kunskapsdriften från att utvecklas till skapande nyfikenhet vilket får till följd att personlighetens utveckling avstannar eller deformeras och ett av motiven till känslomässig bindning av onda objekt är att de är väl lämpade att användas som alibi för den egna passiviteten i nuet. Nästan alla former av passivitet innefattar en mycket aktiv hållning, men i det fördolda.

Bion hävdar, enligt Johansson, att det barn som inte möts av moderns ”drömskhet” berövas sina känslor. Hon måste kunna ta emot och omvandla en skörd av sinnesförmågor, subtila kommunikationsförsök och känslor från spädbarnet. Modern måste fungera som en container för barnet i denna aspekt. Om dessa försök till att skapa en dialog inte accepteras, slås spädbarnets rudimentära förmåga till språklig syntes och kommunikation sönder. Det handlar inte längre om en rädsla för att dö, utan om en namnlös fasa, en skräck bortom alla möjligheter till förståelse och omhändertagande.

När Klein pratade om destruktiva krafter använde D.W. Winnicott i stället begreppet omsorg; ”The capacity of concern”.⁶³ Det som bland annat skiljer Winnicott från henne är hans betoning av den faktiska omgivningens och den faktiska moderns omhändertagande. Han extraherade sina begrepp ur mödrars erfarenhetsvärld: holding, good-enough, mirroring och trust. Det han utvecklade var en sorts fenomenologi, ett iakttagande och registrerande av det nära och intima samspelet mellan mödrar och barn.

Det Winnicott kallade ”Good-enough mothering” innebar en perspektivförskjutning från den ortodoxa synen, men han påpekade också att omgivningen, miljön, inte skapade barnet, utan den tillhandahöll vissa grundförutsättningar så att barnet kunde realisera sin egen potential. Han ansåg att det fanns en inneboende kraft hos barnet, att det var aktivt och hela tiden deltagande i skapandet av sig själv.

Winnicott förespråkade en förälder som är följsamt vårdgivande. Barnet skall få ”vara” och utvecklas i dyaden. Jagstyrkan avgörs av att barnet får ändmålsenliga svar från föräldern under den tidigaste fasen och betydelsefullt är att vårdaren har en reflekterande

⁶² Johansson 2000 s. 68-91

⁶³ Ibid. s. 92-108

förmåga; ”good-enough” och att hon/han visar ett moderat engagemang och att barnet inte ”utmanas” för tidigt. Spegling (mirroring motsvarar hos Bion av containing) i en för barnet trygg miljö och att inte utsätta barnet för yttre händelser för tidigt, utan bara bli exponerat för en reflektion över sitt eget inre tillstånd och att hantera vårdhavarens känslor associerade med detta inre tillstånd och en ej påträngande annan för att ett sant jag skall kunna utvecklas. Han såg övergångsobjekt som början till symbolisering, till människans användande av tecken och symboler för att närma sig ”verkligheten”. Utan möjlighet att symbolisera något, som såväl Klein som Bion påvisat, finns det inget sant själv, hävdade han.

Winnicotts tänkande för oss alltså bort från teoriernas värld och mot den fenomenologiska beskrivningen. Hans begrepp är vardagsnära, och många av hans artiklar handlade om den frustration och brist som föds i varje situation där barnet saknar en tillräckligt god vårdnadshavare som kan lotsa det in i livet. Påståendet att den symboliska funktionen utvecklas i området mellan barn och förälder bygger han på antagandet att tre förhållanden råder;

- En känsla av trygghet för att utforska den inre världen
- En möjlighet för barnet att begränsa befattningen med yttre händelser
- En möjlighet att uttrycka spontana kreativa gester

Den teoretiska grundval som Winnicott formulerade lutade sig mot en sorts existencialistiskt färgad psykoanalys. Han ville utveckla en teori om det aktiva och skapande subjektet och trots att han tydligt såg poängen i Kleins begrepp som till exempel avund, var han kritisk till hennes hävdande av en medfödd aggressivitet. Även om han också såg till biologiska faktorer, ville han hellre förklara aggressivitet i termer av frustrationer och avsaknad av en tillräckligt god moder.

Winnicott har en mer socialpsykologisk hållning till psykoanalysen. Hans livsverk kretsade runt det kreativa mötet med barn eller vuxna som led av en brist. Finns det någonting mellan det inre och det yttre, mellan psykologisk verklighet och yttervärldens realitet, frågade han sig. Medan de flesta analytiker utforskar den inre världen och de flesta sociologer ägnar sig åt den yttre ”verkligheten”, så hamnar en samtida efterföljare till Winnicott i den paradoxala men samtidigt spännande mellanvärlden, skriver Johansson. Detta kallade han mellanområdet eller det potentiella utrymmet. Hans formuleringar om det mellanliggande området är tämligen unikt i att det förenar resonemang om inre och yttre, samt psykologi och samhälle på ett mycket sinnrikt sätt. Barnets inre värld möter yttervärlden, den värld det skall lära sig att förstå och förklara. I detta möte skapas det något tredje – ett unikt område – en viloplats, ett utrymme för fantasier, skapande, lek och kreativitet och i förlängningen till det som vi brukar räkna till människans kulturarv. Men om detta område skall tillåtas att utvecklas måste vi undvika att ställa frågan: ”Hittade du på detta eller kom det till dig utifrån?”⁶⁴

⁶⁴ Johansson 2003, s. 92-108

En avgörande faktor bakom förändringsprocesser⁶⁵ är att de inre objekten släpps fria och tillåts genomgå en förhållandevis ostörd omvandling och utveckling i den inre världen. Detta förlopp är omedvetet och mycket beroende av individens ångestnivå. Men framför allt är det kvaliteten på ångesten som är avgörande. Ur detta perspektiv är det bättre med ångest av depressiv karaktär och självet behöver utveckla en särpräglad form av styrka: förmågan att befinna sig i ovisshet.⁶⁶ Igra skriver här att de psykiska försvaren modulerar ångestens innehåll och styrka eftersom ångesttoleransen måste ges tid att utvecklas. Försvaren hjälper barnen att utveckla sitt fantasilivs rika innehåll utan att behöva hämmas av en alltför tidig utvecklad omsorg om det objekt som är föremål för dess kärlek, hat och vetgirighet. Det ger barnet en stor frihet att utforska sin livsvärld och sig själv genom sitt medvetna och omedvetna fantasiliv. Detta utforskande är av avgörande betydelse för personlighetsutvecklingen eftersom fantasilivet är människans form för att utveckla sina tankar, organisera sina erfarenheter och sitt känsloliv

Modern skall klara av att härbärgera barnets skuldkänslor och det behöver också hennes emotionella bearbetning av interaktionen mellan dem för att kunna organisera sin upplevelsevärld och utveckla det känslomässiga tänkandet som gör att det kan omvandla sin "råa" upplevelse till en erfarenhet av meningsfulla relationer. Omedvetna fantasier är en form av tänkande, troligen också den mest grundläggande formen, och med dem som bakgrund växer de medvetna tankeformerna fram. I den utsträckning barnet under dessa känslostormar känner att det kan återerövra en tänkande moder blir de ett tänkande par som tillsammans kan bygga upp barnets verklighet. Viktigt för tänkandets utveckling, ur ett psykoanalytiskt perspektiv blir här mötet mellan härbärgerat och härbärgerande, mellan yttre verklighet och inre verklighet, mellan föräldrarna samt mellan barnet och omvärlden och alla dessa erfarenheter har visat sig ha betydelse.

Det mest abstrakta tänkandet har sin upprinnelse i kroppslighetens former, men tänkandet måste för att utvecklas lösgöra sig från sitt sinnliga ursprung utan att länken till det kroppsliga går förlorad. De kroppsliga passionerna sammanvävs på så sätt med de andliga passionerna och nya perspektiv öppnas där ideal och strävanden bortom egenintresse inte bara blir möjliga utan också börjar upplevas som livsnödvändiga och lustfyllda av människan.

I psykoanalytiska teorier betonas vikten av att barnet får möjlighet att utvecklas under förutsägbara och stabila förhållanden.⁶⁷ Det goda objektet blir synonymt med ett objekt som sällan sviker och som är inlevelsefyllt. Samtidigt betonas här nödvändigheten av att barnet får möta frustrationer som underminerar den infantila omnipotensens herravälde. Känslomässigt smältbara frustrationer stimulerar barnet att härbärgera sina känslor och att tänka över dem samt utveckla sina föreställningar om den yttre verkligheten. Detta gör att den verklighetsuppfattning som gradvis tar form under goda omständigheter alltmer överensstämmer med dess verkliga karaktär och hjälper barnet att lämna den omnipotenta övertygelsen om att kunna forma den yttre verkligheten utifrån sina behov och önskemål. Olika fragment förs samman och barnet börjar uppleva mening. När mönster framträder och ger barnet en känsla av känslomässigt förankrad mening, fylls barnet av igenkännande lättnad.

⁶⁵ Igra talar om förändringar i själslivet. Jag hävdar här att hans resonering också har pedagogiska applikationsområden. Se vidare s. 23 i denna uppsats.

⁶⁶ Igra 2000 s. 195-210

⁶⁷ Ibid. s. 201

Meningsfulla erfarenheter i den depressiva positionens hägn ökar tilliten och hjälper barnet att förhålla sig till ovissheten som en utmaning. Varje gång barnets grundläggande ovisshet upplevs som alltför betungande väcks dess längtan efter någon som kan hugsvala dess plågade sinne genom att presentera sig som förutsägbar och fylld av visshet. Ett sådant idealiserat objekt kan dock knappast betecknas som gott utan är i sin perfektion ytterligt krävande. Individens längtan efter ett idealt objekt innehåller, genom hela livscykeln, förhoppningen om att det skall befria individen från de plågor som det okända och ovissa ger upphov till.

Nära förknippad med förändringar är kreativiteten och är det så att kreativa själsliga förlopp till stor del är omedvetna och bygger på en tillit till de inre objektens relationer till varandra och till självet, frågar Igra sig.⁶⁸ Kanske kan detta resonemang, skriver han vidare, sammanföras med Bions antagande om de tre emotionella länkar människan utvecklar till andra människor och inre objekt, nämligen kärlek (L), hat (H) och kunskap (K). K-aktiviteten är inte en form av informationssamlande utan en strävan att lära känna och förstå yttre och inre objekts karaktär. Genom K-aktiviteten uttrycker individen sitt intresse för en verklighet som i grunden är oåtkomlig och ovetbar. Denna undflyende verklighet som vi inte helt kan omfatta med vår förståelse ger Bion beteckningen O. Den motsvaras närmast av Kants begrepp tinget-i-sig som förblir ett slags yttersta verklighet, som vi kan lära känna indirekt. Vi nalkas O med alla våra sinnen men O förblir fördolt. Detta är ett annat sätt att uttrycka hur det mänskliga vetandet alltid nalkas föremålet för sin vetgirighet utan att nå fram till en slutgiltig förståelse. Men när intresset är levande och hängivet finns i varje formulering, varje hypotes och varje förhoppning en längtan att komma ett litet stycke närmare. Detta är belöning nog.

Den kleinianska traditionen har visat ett stort intresse för psykologiska tillstånd som präglas av svårartade problem med anknytning och tillit och tanken att det fanns ett nära samband mellan den inre och den yttre världen var inget som enbart utmärkte den kleinianska traditionen.⁶⁹ Under 1930-talet arbetade man inom den s.k. Frankfurtskolan intensivt med att relatera Freuds tänkande till en vidare samhällsanalys av marxistisk karaktär. I Frankrike utgjorde Lacans omläsning av Freud också en utgångspunkt för analyser av kultur och samhälle. Att det arbete som gjordes i det slutna terapirummet skulle kunna ha implikationer och tjäna som utgångspunkt för en analys av samhället var en tanke som Freud redan tidigt inplanterade i den psykoanalytiska rörelsen. Att ge sig in i Kleins tänkande är också att närma sig den psykotiska människans uppsplittrade verklighet, att ge sig in i en farofylld och skrämmande ”verklighet”. Via denna inre verklighet och de emotionella krafter som återfinns där är det fullt möjligt att ta sig vidare till analyser av postmoderna kulturella fenomen: att se det sociala som differentierat, uppsplittrat och fragmenterat - som säte för en decentrerad och flyktig identitet.

Att analysera grupper utifrån en kleiniansk teoribildning låter sig väl göras, enligt Johansson. Upplevelser av menings- och identitetsförlust, oförutsägbarhet och utsatthet utgör återkommande teman i analyser av det senmoderna samhället. Det som denna typ av analyser ger oss tillgång till är kanske framför allt den namnlösa fasa som Bion talade om, skriver han vidare och den rädsla för sönderfall, hot, fragmentering, upplösning och identitetsförlust som i olika varianter och grader karakteriserar det moderna samhället. Det är möjligt att föra samman ett antal olika tankar om organisation, grupp och individ och att applicera Kleins begrepp på ett intressant socialt problem. En rad centrala

⁶⁸ Ibid. s. 227

⁶⁹ Johansson 2000, s. 124-131

institutioner i samhället, speciellt de som skall ägna sig åt att vårda och ta hand om ”de svaga” i samhället, tenderar att översvämmas av primitiv ångest och att utveckla destruktiva försvarsmekanismer för att hantera dessa situationer. Här kan det kleinianska tänkandet med dess väl utvecklade teori om förvarsstrukturer, tidig ångest, containingfunktioner, avund och vikten av att verbalisera det som annars hotar att förgöra en grupp eller organisation spela en viktig roll. Vidare bör nämnas att Kleins metapsykologi och hennes eget tämligen stora ointresse för den yttre verkligheten kan förklara, fortsätter Johansson⁷⁰, det begränsade intresset för hennes idéer inom feminism, kulturteori och socialpsykologi.

Det finns också en stark etisk dimension⁷¹ i Kleins beskrivning av de olika positionerna. Utvecklingen från del- till helobjekt, från en kaotisk och fragmenterad verklighet till en mer ordnad och integrerad sådan – detta kan uttryckas som ett steg mot ett mer etiskt stadium i livet. Att uppnå den depressiva positionen, det är ett steg mot att kunna förlåta, försonas och att stilla sin avund. Det är först när man når denna position som det är möjligt att handla moraliskt. Här handlar det om att sörja det som är förlorat, att söka sig vidare i livet och om att kunna se bakåt utan att fastna i det förflutna. Men samtidigt är denna utveckling, denna process inte en gång för alla fullbordad. Att uppnå den depressiva positionen det är att utveckla det Winnicott skriver om som ”The capacity for Concern”, förmågan till omsorg. Huvudpoängen här är dock att för att nå dit är det nödvändigt att lyfta fram och analysera de destruktiva aspekterna av det mänskliga varat; utan att bry sig om eller ta hänsyn till detta är det omöjligt att uppnå den etiska dimensionen. Ont och gott är för evigt sammanflätade; dessa krafter utgör två sidor av det mänskliga dramat.

Destruktivt mänskligt beteende samt moral och etik har en tydlig koppling till de kleinianska idéerna. Kleins tankar om den inre splittrade och kaotiska världen kan lika gärna användas för att resonera om rasism, främlingsfientlighet och andra typer av intolerans. Skapandet av den andre som något hotfullt och som något som måste förgöras utgör en central aspekt av främlingsskapets socialpsykologi, och här kan hon hjälpa oss att förstå vissa av de mekanismer som ligger till grund för denna typ av mänskligt handlande. Det är möjligt att analysera samhällsfenomen utifrån den kleinianska teorin i frågor om skuld, försoning och moral.

Igra beskriver en förändringsprocess i en annan situation i en annan typ av möte, men jag tyckte mig känna igen en hel del i den lärandeprocess, jag och de ungdomar som jag arbetar tillsammans med i skolan, befinner oss i. Eleverna står också inför förändringar. De var vana att misslyckas och tyvärr också i skolan inte så ofta mött vuxna som kunnat hårbärgera denna deras osäkerhet och ovisshet. Just detta att kunna befinna sig i ovisshet skriver Igra om;

I den depressiva positionens perspektiv däremot gör förmågan att tolerera ovisshet och komplexitet att en löftesrik ovisshet uppstår som underblåser nyfikenhet trots den ångest objektets outgrundlighet alltid väcker. Den löftesrika ovissheten stimulerar snarare än förföljer. Processen ”att lära känna” är öppen och utan slut. Eftersom absolut visshet är en omöjlighet bär varje form av kunskapssökande på en inneboende frustration.⁷²

⁷⁰ Ibid., s. 145

⁷¹ Ibid. s. 132-135

⁷² Ibid. s. 205

Vi som arbetar med den här gruppen ungdomar⁷³ brukar ofta tala om nödvändigheten av en tydlig struktur och tydliga och trygga vuxna i dessa verksamheter och jag tror att det till en del handlar om en rädsla inför denna ovisshet, som Igra skriver om. Kanske har ungdomarna inte förmått/inte biståtts att utveckla ett symboliserande, på grund av för stark ångest och som hämmade dem i deras intellektuella utveckling. Detta kunde ju vara ett kompletterande/alternativt sätt att tänka om ungdomar som fått neuropsykiatriska diagnoser. Kanske var kunskapsdriften hejdad, deras skapande kreativitet låst i en situation som egentligen bottnade i en relationsproblematik. De kunde just nu inte vara i den ”löftesrika ovisshet”, som det innebär att befinna sig i en lärandeprocess, utan det handlade nog om misströstan och ibland även ångest inför nya ovissa situationer i klassrummet. Ur detta perspektiv blir det helt klart en uppdelning mellan det inre och det yttre och som Igra skriver; ”Detta gör att den verklighetsuppfattning som gradvis tar form under goda omständigheter alltmer överensstämmer med dess verkliga karaktär...”⁷⁴ men ändå två verkligheter så nära länkade till varandra.

⁷³ Se målgrupp s. 4

⁷⁴ Ibid. s. 205

4 Resultat

4.1 Diskurs 1 – Psykoanalytiskt paradig

Utgångspunkten hade varit Klein och hennes efterföljare, men som Peter Fonagy skriver har man inom den så kallade objektrelationsteorin inte i alla stycken en enhetlig vision om människan.⁷⁵ Man kan dela upp den utifrån en klassisk syn, med rötter från Kant med strävan mot självständighet och förnuftets rike som det essentiella för människan. I motsats till detta, en romantisk syn, utifrån Rousseau och Goethe, som prioriterar autencitet och spontanitet före förnuft och logik.

I den klassiska visionen ses människan som av naturen begränsad, men det går att nå över dessa tragiska begränsningar (skavanker) och nå ett anständigt liv. Den närmar sig psykopatologi i termer av konflikt och bristande anpassning och destruktivt beteende ses som konsekvens av djupt rotad patologi. Den romantiska visionen ser till människans inneboende godhet och människan som kompetent, men av olika omständigheter sårbar. Den ser anpassningsproblem i termer av brister och dess yttringar som manifestationer av hopp att omgivningen skall rätta till den skada som är gjord och den är mer optimistisk, ser människan som full av potentialer och barnet färdigt för att fullfölja sitt öde.

Den klassiska visionen är mer pessimistisk. Konflikten hör till den naturliga utvecklingen. Det finns ingen flykt från mänsklig svaghet, aggression och destruktivitet och livet är en ständig kamp mot oundvikliga återverkningar från barndomen. I den romantiska visionen är det först och främst kärlek som råder; i den klassiska ses den som möjlig att uppnå.

Fonagy har satt tankar kring den tidiga anknytningen i relation till olika psykoanalytiska skolor. Anknytningsteorins upphovsman, John Bowlby, hade förorsakat rabalder i vida psykoanalytiska kretsar genom att betona barnets medfödda potential att relatera, men också dess sårbarhet inför okänsliga och skrämmande vårdgivare och kan utifrån dessa kriterier betraktas som romantisk. Bowlby var missnöjd med de psykoanalytiska idéerna om ursprunget till känslomässiga band. Orala behov sågs där som primära sedan anknytning. Människan är predisponerad för att delta i socialt samspel, menade Bowlby. Han såg anknytningen som en del i ett medfött beteendemönster och alltså inte som orsakad av en annan drift. Därav kritiken från den samtida psykoanalysen.

Enligt Bowlby har mor och barn genom evolutionshistorien utvecklat ändamålsenliga, dynamiska processer som garanterar barnets överlevnad och sunda utveckling. Anknytning definieras av honom å ena sidan som det starka emotionella band en person etablerar till en annan, och upplevelser av välbefinnande och trygghet i samspel med denna och å andra sidan baseras anknytningsbegreppet också på en indirekt slutledning om barnets inre känsloliv, med utgångspunkt i observationer av barnets närhetssökande beteende.

⁷⁵ Fonagy 2001, Attachment Theory And Psychoanalysis. s. 81-82

Anknytningsteorin har med tiden givit upphov till åtskilliga studier och undersökningar, och den måste sägas vara ett av flera synnerligen inflytelserika nyare utvecklingspsykologiska perspektiv, skriver Fonagy.⁷⁶

*Bowlby's critical contribution was his unwavering focus on need for an unbroken (secure) early attachment to the mother. He thought that the child who does not have such provision was likely to show signs of partial deprivation - an excessive need for love or for revenge, gross guilt, and depression - or complete deprivation, listlessness, quiet unresponsiveness, and retardation of development, and later in development signs of superficiality, want of real feeling, lack of concentration, deceit, and compulsive thieving. Later, he placed these interactions into a framework of reactions to separation: protest- despair-detachment.*⁷⁷

Psykoanalysen menade tidigare att det bara fanns två allt överskuggande motivationssystem nämligen livs- och dödsdrifterna. Under många decennier blev anknytningsteorin helt avvisad av psykoanalysen eller införlivad i sådan grad att den försvann. Enligt anknytningsteorin syftar känslomässig anknytning primärt till att skydda barnet mot fara genom att säkra närheten mellan förälder och barn.

Fonagy refererar till forskning⁷⁸ som har bidragit till utvecklingen av anknytningsteorin. Den har förts framåt genom upptäckter angående individuella skillnader i anknytningsbeteende hos barn och vuxna. Undersökningsmetoden ”The Strange Situation” genomfördes av en grupp forskare på barn i åldern 1-2 år. Ett grundläggande antagande var att det nyfödda barnet är utrustat med ett biologiskt baserat överlevnadssystem, som får det att söka hjälp hos sin vårdare när det känner sig hotat på något sätt. När detta system och de närhetssökande beteenden som är förknippade med det aktiveras tar dessa överhanden över sådana beteenden som är mer inriktade på utforskande, frigörelse och inläring. Metoden involverar två moment vid en kort separation mellan barn och förälder. Barnets beteende under denna tid, men framför allt vid återseendet klassificeras och man har funnit fyra olika anknytningsmönster: säker anknytning (B), ängsligt undvikande anknytning (A), ängsligt-motspänstiga mönster (C) och desorganiserad/desorierad anknytning (D).

Vid säker anknytning litar barnet på att föräldern kommer att trösta. Det oroligt undvikande anknytningsmönstret (A) tycks indikera att barnet saknar förtroende för förälderns förmåga, vilket leder till en strategi där barnet brådmoget försöker kontrollera situationen genom att visa litet intresse under separationen och absolut ointresse vid återföreningen; i ett omoget försök att hantera det hela. Oroligt ambivalenta barn (C), som visar oro vid separationen men som inte blir tröstade av förälderns återkomst, tycks anamma en överdriven känsloreaktion för att försäkra sig om förälderns uppmärksamhet. De desorganiserade/desorierade barnen (D), i allmänhet, söker förälderns närhet på underliga och på ett desorienterat sätt, till exempel, närmar sig föräldern baklänges, gömmer sig, fryser positionen mitt i en rörelse eller bara tittar rakt ut. Dessa barn får enligt Fonagy de svåraste bristerna i sin psykosociala anpassning/utveckling.

⁷⁶ Ibid. s. 19-25

⁷⁷ Ibid. s. 7

⁷⁸ Ibid, s. 20

Forskningen har visat att de tidiga anknytningsmönstren hos de flesta (70–80 %) tycks hålla i sig livet igenom.⁷⁹ En annan undersökningsmetod som Fonagy omnämner gällde vuxnas anknytningsmönster, och som tidigt kom att anammas av forskare, för dess unika förmåga att förutsäga ett barns anknytningsmönster utifrån föräldrarnas (Adult Attachment Interview – AAI). Det har visat sig att anknytningsmönster i en familj överförs mellan generationerna. Man kan alltså förutsäga barnets anknytning utifrån bedömningar av den blivande föräldrarnas eget anknytningsmönster. Det som man med säkerhet kan säga befrämjar en säker, trygg anknytning är föräldrarnas egen reflekterande förmåga, skriver Fonagy;

Those with a strong capacity to reflect on their own and their caregiver's mental states in the context of the AAI were far more likely to have children securely attached to them- a finding that we have linked the parent's capacity to foster the child's self-development. We have also found that mothers in a relatively high-stress (deprived) group characterized by single-parents families, parental criminality, unemployment, overcrowding, and psychiatric illness would be far more likely to have securely attached infants if their reflective function was high. This is preliminary support for the Freudian notion (1920) that those who do not remember and come to terms with the past are destined (are more likely) to repeat it, at least with their children.⁸⁰

Andra determinanter för en säker anknytning är föräldrarnas känslighet, lyhördhet i stressituationer, moderat avvägd stimulering, synkron interaktion och med värme i engagemanget. Fonagy skriver att Bowlby var otvetydig i sin övertygelse att säker anknytning har implikationer även i det längre perspektivet, för att kunna skapa intima relationer, självförståelse. Anknytningsmönster blir ett sätt att förstå depressioner och andra psykiska störningar. Svårigheter med kamratrelationer är kopplade till svårigheter att reglera negativa känslor, vilka i sin tur kan vara kopplade till desorganiserad anknytning.

Det finns en stark koppling mellan desorganiserad anknytning och relationsproblem (typ borderline), skriver Fonagy. I sina tankar kring containing hade Bion utvecklat detta vidare. Genom det exempel vårdaren ger blir det möjligt för barnet själv att ”hålla” eller reglera sina egna negativa känslor. Han hävdade att den reflekterande funktionen är nära kopplad till anknytningen och att trygg anknytning har mycket gemensamt med föräldrarnas förmåga till mental containing. Om trygg anknytning ses i termer av lyckad containing kan otrygg anknytning ses som barnets identifierande med föräldrarnas defensiva beteende.

Det finns många gemensamma drag hos psykoanalytiska idéer och anknytningsteorin; eller man kan se det som epistemologiska överlappningar och det är nu allmänt accepterat att en mental representation av relationer mellan själv och objekt är centrala determinanter i hur individen förhåller sig i interpersonella relationer. Både anknytningsteoretiker och psykoanalytiker antar att den tidiga relationen vårdare - barn står för det sammanhang i vilken speciella kritiska psykologiska funktioner förvärvas och utvecklas och att reglerandet av känslolivet internaliseras i detta samspel. En trygg anknytning frigör nödvändiga uppmärksamhetsresurser för en utveckling av en symbolisk kognitiv förmåga. Detta utvecklar barnets symboltänkande och det är empiriskt evidensbaserat att påstå att

⁷⁹ Eresund (1999)

⁸⁰ Fonagy 2001, s. 27

trygg anknytning förutsäger metakognitiva funktioner hos barnet i områden som minne, förståelse och kommunikation.⁸¹

Begreppet mentalisering är en specifik symbolisk funktion som är central i både psykoanalytiskt och anknytningsteoretiskt tänkande. För Fonagy hänger trygg anknytning och reflektionsförmåga ihop och att ha en känslighet inför andras och egna känslor; att avläsa och svara på intentioner; att förutse vad andra kan tänka om det man gör, som exempelvis att förstå missförstånd; att luras eller förstå när någon annan luras; att förstå skälen till människors agerande; att räkna ut vad andra personer kan och vet; att förstå oskrivna regler.⁸²

Forskning visar att barnets förmåga till att förvärva en reflekterande kapacitet, tendensen att införliva mentala inre strukturer för själv - andra relationer, beror på vilka möjligheter de hade tidigt i livet att observera och utforska sin förälders inre. Hur barnet inkorporerar dessa mentala strukturer, betecknade Bowlby som Internal Working Models (IWM).⁸³

Mentaliseringsförmågan kan endast utvecklas i ett sammanhang av åtminstone en kontinuerlig trygg anknytningsrelation. Det kräver en vuxen med denna containing-förmåga, som ger tillbaka hanterbart det barnet projicerat, som kombinerat ett speglade (mirroring) med kommunicerandet av en kontrasterande känsla, låtsaslek som närmast tvingar barnet till betraktandet av existensen av olika mentala tillstånd. Barnet som inte har fått igenkänningsbara utan modifierade responser på sina känslotillstånd kan senare i livet få svårigheter i att särskilja verklighet från fantasi, fysisk från psykisk realitet. Detta kan påtvinga henne en instrumentell (manipulativ), mer än kommunikativ användning av känslor. Denna instrumentella användning av känslor är ett nyckelbegrepp i tendensen hos individer med borderline att uttrycka och hantera tankar och känslor genom att agera fysiskt, mot den egna kroppen eller i relation till andra människor, skriver Fonagy.⁸⁴

Anknytningsmönster blir ett sätt att förstå depressioner och andra psykiska störningar och att svårigheter med kamratrelationer är kopplade till svårigheter att reglera negativa känslor, vilka i sin tur kan vara kopplade till desorganiserad anknytning.

Det finns psykoanalytiskt inriktade behandlingmetoder för svåra personlighetsstörningar, som bygger på modern anknytningsteori och antagandet att individer med borderline - och personlighetsstörningar, bland annat som en följd av störd känslomässig anknytning har bristande förmåga att ”mentaliserar”, det vill säga reflektera över och förstå hur det egna och andras beteende påverkas av mentala tillstånd, processer, tankar och känslor.⁸⁵ Detta leder bland annat till att upplevelse av att den yttre verkligheten och den inre mentala världen är separerade från varandra. Det skapar en känsla av hopplöshet, meningslöshet och tomhet. Självskaðebeteende och självmord är vanliga i denna patientgrupp.

⁸¹ Ibid. s. 164

⁸² Ibid. s. 165 - 168

⁸³ Ibid s. 166

⁸⁴ Ibid. s. 172

⁸⁵ Psykoanalytiker Göran Rydén,

Om mentalisering skriver Fonagy;

*Here the suggestion is that the capacity to mentalize evolves out of the attachment relationship in the child's exploration of the mind of the caregiver. Secure attachment allows for fuller exploration. Secure children thus learn more about the caregivers intentional stance and, since the caregivers mental state frequently reflects their own intentions, they learn more about the way their own thoughts and feelings can affect their behaviour. Severe deprivation undermines the acquisition of mentalization.*⁸⁶

Anknytningsteorin växte fram i en annan epistemologisk tradition, den empiriska psykologin med dess positivistiska rötter och där metoder som ”the Strange Situation”, ”Adult Attachment Interview” etcetera kunde appliceras, men man tog inte till sig erfarenheter man gjorde inom den kliniska psykoanalysen. Attachment theory var också paradigmbunden, anser Fonagy.

Daniel Sterns⁸⁷ utgångspunkt är det nuvarande ögonblicket och att vi är subjektivt levande och medvetna bara nu. Det är nu som vi direkt lever vårt liv. Allt annat ligger ett eller två steg längre bort. Det är bara detta ögonblick som utgör en obearbetad subjektiv verklighet, som ger oss fenomenologisk erfarenhet.

Förändring kan bara ske här och nu. Också i vardagliga relationer inträffar det kärnhändelser som förändrar vår levnadsbana vanligen i ett ögonblick som upplevs som centralt inte bara efter att det har hänt utan medan det händer. Stern menar att vi vet mycket om hur tidigare händelser påverkar erfarenheten i nuet. Men forskningen har inte ägnat lika stor uppmärksamhet åt hur erfarenheten i nuet är beskaffad medan den äger rum och är utsatt för påverkan. Nuet och medvetenheten står i centrum inte det förflutna och det omedvetna.

Stern är framför allt intresserad av nuvarande ögonblick som uppstår i samband med att två eller flera personer interagerar. En gemensamt levd erfarenhet⁸⁸ delas mentalt i meningen att båda personerna intuitivt deltar i den andras erfarenhet. Ett intersubjektivt⁸⁹ delande av en ömsesidig erfarenhet förstås utan att behöva verbaliseras och blir en del av den implicita kunskapen i deras relation. Delandet av erfarenheten skapar ett nytt intersubjektivt fält mellan deltagarna som förändrar deras relation och gör det möjligt för dem att gå åt andra håll tillsammans. Ögonblicket dyker upp i en särskild form av medvetenhet och kodas in i minnet. Det viktiga är att det skriver om det förflutna och blir till ett icke-linjärt språng i sätten-att-vara-med-varandra.

Om nukänsla, skriver Stern, att den tycks kräva en känsla av själv. Det har hävdats att den tidiga differentieringen av ett upplevande själv kanske börjar redan direkt efter födelsen, det vill säga att andra människor är inte bara andra objekt utan känns omedelbart igen som särskilda typer av objekt, objekt som är som vi, och som är möjliga att dela inre tillstånd med.

⁸⁶ Fonagy 2001 s. 100

⁸⁷ Stern 2005, Ögonblickets psykologi.

⁸⁸ Ibid. s. 73

⁸⁹ Ibid. s. 91

Det finns en intersubjektiv värld och vi ser inte längre våra psyken som så oberoende, åtskilda och isolerade. Vi är inte längre de enda som äger, styr över och skyddar vår subjektivitet. Gränserna mellan själv och andra är fortfarande tydlig men mer genomtränglig. I själva verket är ett differentierat själv en förutsättning för intersubjektivitet, skriver han. Våra intentioner modifieras eller föds i en växande dialog med de upplevda intentionerna hos andra. Våra känslor formas av andras intentioner, tankar och känslor och våra tankar skapas gemensamt i en dialog, även när den bara förs med oss själva. Våra psykiska liv skapas kort sagt tillsammans med andra. Det är denna kontinuerliga, gemensamt skapade dialog med andra psyken som Stern kom att kalla den intersubjektiva väven. Två psyken skapar intersubjektivitet. Intersubjektiviteten formar också de två psykena. Tyngdpunkten flyttas från det intrasubjektiva till det intersubjektiva.

Den centrala tanken är att spädbarn tidigt under den preverbala utvecklingen, det vill säga före språket är etablerat, tenderar att analysera och förnimma den mänskliga världen i form av intentioner,⁹⁰ precis som vuxna. Det är en naturlig tendens hos hjärnan, detta meningsskapande, och ett avläsande eller tillskrivande av intentioner är det som främst vägleder oss när vi svarar på och initierar en handling. Förmåga att känna igen och tolka intentionalitet är en startpunkt för anpassning. Det är en slags psykisk grundegenskap. Människor måste handla gemensamt för att överleva och förmågan att läsa andra människors intentioner och känslor ger möjlighet till en ytterst flexibel samordning av gruppens handlande.

Den kognitiva psykologin antar att barn i femårsåldern förvärvat en mer generell ”theory of mind”, eller ”teori om det psykiska”. Intersubjektivitet är en förutsättning för att vara människa. Stern menar att den också är ett medfött, primärt motivationssystem som är grundläggande för artens överlevnad och intar samma viktiga plats som sexualitet och anknytning. Ett grundläggande motivationssystem⁹¹ måste ge upphov till en universell tendens att uppträda på ett sätt som är karakteristiskt för en art. Denna tendens ska starkt gynna artens överlevnad. Systemet ska vara universellt och medfött, även om det kan behöva formas av omgivningen i viktiga avseenden. Det måste ha föregripande förmåga så att dess värde för organismen kan gå i första hand och beteenden kan utnyttjas, sättas samman och organiseras alltefter behov. Det utövar inte ett konstant tryck utan är något som aktiveras och deaktiveras. Intersubjektivitet bidrar på tre viktiga sätt till att garantera överlevnad: det främjar gruppbildning, det förbättrar gruppers sätt att fungera och det garanterar gruppssammanhållningen genom att ge upphov till känsla för moral.

Det som står på spel är psykisk närhet och samhörighet som skiljer sig från fysiska och sexuella band liksom från anknytnings- och beroendeband. Det är en särskilt sorts gemenskap, en form av gruppssamhörighet som antingen är unik för människan eller har tagit ett enormt kvantitativt och kvalitativt språng i vår art. Man skulle kunna hävda att detta språng utgörs av språket, utan intersubjektivitet skulle språket inte ha kunnat utvecklas.

Stern anser att det intersubjektiva motivationssystemet kan ses som skilt från och komplementärt till anknytninssystemet och lika grundläggande. Enligt anknytningsteorin finns två motsatta motiv och poler; vid ena änden närhet/trygghet och vid den andra avstånd/utforskande och nyfikenhet. Anknytningssystemet upprätthåller en balans mellan dessa båda. Bäst ur överlevnadssynpunkt är en position där vi håller oss fysiskt nära

⁹⁰ Ibid. s. 73

⁹¹ Ibid. s. 111 - 124

varandra för att få skydd mot yttre faror, det må vara tigrar, bilar, elektriska uttag eller andra människor, och samtidigt har möjlighet till utforskande för att lära känna världen. Anknytningssystemet tjänar till att skapa fysisk närhet och gruppband snarare än psykisk närhet. Människor kan vara ”starkt” knutna till varandra, men behöver trots det inte känna någon psykisk närhet eller intimitet. För det krävs intersubjektivitetssystemet. Stern gör här en tydlig distinktion mellan det motivationssystem som grundas på anknytning och det som grundas på intersubjektivitet. Människor kan vara anknutna till varandra utan att känna intersubjektiv närhet eller kan vara intersubjektivt nära utan att vara anknutna till varandra, eller båda, eller ingetdera. För rikast möjliga kontakt mellan människor behövs både anknytning och intersubjektivitet. De befrämjar varandra och samverkar, trots att de är oberoende system och det är svårt att säga vilket som kommer först, skriver han.

Ett motivationssystem måste innehålla subjektivt upplevda motiv som organiserar och styr beteenden mot ett eftertraktat mål och det måste alltså ha ett anteciperande värde. Det finns två sådana intersubjektiva motiv. Det första är ett behov av att läsa andras intentioner och känslor. Det är en form av orientering. Ännu en aspekt av intersubjektiv orientering är behovet att definiera, upprätthålla eller återupprätta självagens och självkoherens, att skapa kontakt med oss själva. Vi behöver andras blickar för att forma och hålla samman oss själva. ”Moralkänslorna” skam, skuld, förlägenhet uppstår genom att vi kan se oss själva med andras ögon. Vi uppfattar med andra ord att andra ser oss. Vi vet att den vårdande personens känslighet och lyhördhet under barnets första månader är både ett uttryck för intersubjektivitet och en nödvändig förutsättning för trygg anknytning, menar Stern och refererar till Fonagy. Intersubjektivitet spelar en viktig roll för uppkomsten av reflekterande medvetande.⁹²

Tanken att den reflekterande medvetenheten har sitt ursprung i social interaktion är inte ny. Någon form av ”annan” är det grundläggande draget. Den andra kan vara yttre eller inre, men den ursprungliga erfarenheten måste ses ur en annan synvinkel. Tillkomsten av reflekterande medvetenhet anses tillsammans med språket vara nyckeln till den mänskliga artens framgång under evolutionen. Eftersom det nuvarande ögonblicket uppfattas mentalt medan det fortfarande växer fram kan vetandet om det inte vara verbalt, symboliskt eller explicit. Stern betecknar den implicita kunskapen⁹³ som icke-symbolisk, icke-verbal och omedveten i meningen att den inte är reflexivt medveten och hävdar också att den är mycket rik. Den omfattar också affekter, förväntningar, förändringar i aktivering och motivation samt sätt att tänka – i samtliga fall sådant som kan dyka upp under ett nuvarande ögonblicks få sekunder.

Så här skriver Stern angående implicit kunskap och med referens till Bowlbys anknytningsteori och den tidigare omnämnda försökssituationen ”The Strange Situation” :

Ett exempel är en studie där man bedömde anknytningsmönstren mellan mödrar och barn som inte var mer än tolv månader (gott och väl innan de börjat tala) i återföreningsögonblicket när modern återvänt efter en kort separation (Ainsworth, Blehar, Waters and Wall, 1978). Barnen visste implicit vad de skulle göra med kroppen och ansiktet, känslor och förväntningar, spänning och hämningar, hur de skulle förändra sin aktivitet och så vidare. De ”visste” om de skulle närma sig mamman, lyfta armarna till en kram och kroppskontakt, eller om de inte skulle röra

⁹² Ibid. s. 134 - 143

⁹³ Ibid. s. 125 - 133

sig och låtsas att hennes återkomst vara en icke-händelse, eller om de skulle överdriva sin längtan och sitt behov av kontakt för att få mer från henne. De "visste" om de skulle släppa det de lekte med eller fortsätta koncentrera sig på leksakerna, om än halvhjärtat. De "visste" om de skulle förvänta sig fysisk-psykisk tillfredsställelse eller att få stå ut med ett tillstånd av stress. De "visste" när de skulle närma sig modern, om de inte gjorde det genast, och med exakt viken hastighet de kunde göra det utan att hon stötte bort dem. Detta är en ansevärd mängd implicit kunskap. Bowlbys (1969) "arbetsmodell" för anknytning – det vill säga representationen av vad det icke-verbala spädbarnet kommer att kunna förvänta sig, göra, känna och tänka när det hotas på något sätt – är implicit känt.⁹⁴

Implicit vetande har den dynamiska innebörden av något som pågår i nuet i motsats till statisk kunskap som kan ses som något som tillhör det förflutna. Implicit vetande är "deskriptivt omedvetet", men skriver Stern, att termen omedvetet bör reserveras för bortträngt material där det finns en försvarsbarriär som hindrar det från att bli medvetet. Implicit vetande är mer exakt uttryckt icke-medvetet, fortsätter han.

Den ovan beskrivna synen på implicit vetande utgör ett stort problem för den traditionella psykoanalysen och detta beror på att implicit vetande inte är dynamiskt omedvetet och således inte hålls undan från det medvetna genom motstånd. Det är icke-medvetet av andra skäl. Detta leder till ett synsätt där begreppen motstånd eller bortträngning under de här förhållandena inte är tillämpbara.

Den aspekt av den implicita agendan som speciellt intresserar Stern är reglerandet av det direkta intersubjektiva fältet. Den skapar ett sammanhang för den explicita agendan. Den begränsar den och bestämmer vad man kan tala om vilket med andra ord betyder hur stor frihet man har.

Psykodynamiska teorier har i långt större utsträckning intresserat sig för det omedvetna och Freud bortsåg från det nuvarande ögonblicket och fenomenologiska upplevelser i allmänhet, eftersom de är sammanflätade med det medvetna. Det nuvarande ögonblicket är när allt kommer omkring det fenomenologiska innehållet i en begränsad sekvens av medvetande eller medvetenhet.⁹⁵ Hur blir något medvetet för oss är en intressant och ofta bortglömd fråga, menar Stern. Medvetande handlar om ett mentalt fokuserande på ett erfarenhetsobjekt. Medvetenhet avser processen att vara medveten om att man är medveten, det vill säga meta-medvetande. Utvecklingspsykologiskt antas medvetande vara en primitiv form av medvetenhet som är begränsad till det nuvarande ögonblick under vilket upplevelsen äger rum. Exempelvis så är ett spädbarn medvetet om vad det ser men det är inte medvetet om att det *ser* vad det ser, än mindre att *det* ser vad det ser. Det sker alltså ingen reflektion kring upplevelsen, den är bunden till nuet, den relateras aldrig till självet och den når inte minnet. Medvetenheten å andra sidan är reflekterande – den är med andra ord varse att den är varse. Tack vare reflekterandet kan denna typ av medvetenhet kommas ihåg, nå det explicita minnet och verbaliseras.

Stern bygger på ett fenomenologiskt betraktelsesätt angående medvetande och medvetenhet.⁹⁶ Fenomenologisk medvetenhet rör direkt erfarenhet "den råa känslan", hur

⁹⁴ Ibid. s. 127

⁹⁵ Ibid. s. 134

⁹⁶ Ibid. s. 142

saker tycks vara på psykets "scen", "hur det är" och upplevelsen av egenskaper. Introspektiv medvetenhet, å andra sidan, eller åtkomlig medvetenhet är medvetandet om att man har den fenomenologiska upplevelsen. Ingen medvetenhet utan språk är vad som gäller i de flesta psykoanalytiska idéer. Samtalsterapier betonar vanligen introspektiv eller reflekterande medvetenhet, vilket nästan alltid är synonymt med verbal tillgänglighet. Stern tycker att detta är en problematisk ståndpunkt. Han inför begreppet intersubjektiv medvetenhet, för att förklara hur ett nuvarande ögonblick som uppfattas implicit kan bli medvetet. En vidgad dyadisk medvetenhet, som syftar på delandets utökade sfär, som om det handlade om en växande gemensam kunskapsbas. Den kan bara skapas nu och inte vidgas in i en framtid som ännu inte finns i medvetenheten. Intersubjektiv medvetenhet betraktas däremot som en interpsykisk händelse som kräver två psyken. Det leder till en mer social syn på medvetenhet och kräver en intersubjektiv återkoppling. Kanske är medvetenhet ett kollektivt attribut för hela kroppen i dess motoriska och mentala kontakt med omgivningen. Reflekterande medvetenhet kommer inte att uppstå om det inte finns en "annan" som är vittne till att vi har en fenomenologisk upplevelse. Den andre måste vara skild från det själv som genomgår upplevelsen. Man kan dela upplevelsen med andra aspekter av självet. Det är nu till stor del accepterat att det finns multipla själv, som kan interagera med varandra, iaktta varandra och samtala tillsammans utan att vi är medvetna om det. Aspekter av självet kan fungera som den andre eller vi kan föreställa oss eller fantisera om en virtuell annan som är vittne eller deltagare. Stern skiljer alltså mellan:

- Fenomenologisk medvetenhet - denna rör upplevelser som man är varse bara medan de äger rum. De når aldrig långtidsminnet
- Introspektiv medvetenhet - denna rör fenomenologiskt medvetna erfarenheter som man reflekterar kring.
- Intersubjektiv medvetenhet - denna rör fenomen som bara förekommer i relativt intensiv interaktion. Båda parter har en liknande fenomenologisk upplevelse och det finns ett direkt medvetande om de andras upplevelse och medvetande om samstämmigheten med ens egen. För att detta skall fungera måste självmedvetenheten också vara i funktion.

För att sammanfatta är den *fenomenologiska medvetenheten* perceptuellt baserad. *Introspektiv medvetenhet* är verbalt baserad. Den *intersubjektiva medvetenheten* är socialt baserad och är nuvarande ögonblick som är intersubjektivt medvetna.

Stern vill att vi ska se på möten mellan människor på ett annat sätt, genom det nuvarande ögonblickets förstoringsglas och ur ett fenomenologiskt perspektiv. Den icke-kliniska psykologin har definierat sig som en objektiv vetenskap och fram till helt nyligen tagit avstånd från det subjektiva och fenomenologin. Subjektiv erfarenhet är både start och slutpunkt för mycket av den objektiva forskningen. Det är den självskrivna initiativtagaren till och slutgiltiga bedömare av det som händer. Dess "realitet" ifrågasätts eller undersöks inte. Den är alltför välbekant för oss. Kort sagt har det inom de dominerande riktningarna inom den akademiska psykologin fram till helt nyligen inte funnits något tvingande behov att ägna uppmärksamhet åt karaktären av och strukturen hos subjektiva erfarenheter som det nuvarande ögonblicket. Psykologins nya allians med neurovetenskapen har förändrat detta och en mer fruktbar dialog äger nu rum. Också inom psykoanalysen och den psykodynamiska terapin har man generellt sett försummat det nuvarande ögonblicket. Det är som om intellektuella och språkliga funktioner alltid arbetar med vad som skulle hända

eller vad som faktiskt hände, men aldrig med vad som händer, som den fenomenologiska forskaren Merleau-Ponty uttryckte saken, enligt Stern. Det nuvarande ögonblicket och det förflutna är både förälder och barn till varandra. Detta gäller oavsett om det förflutna är omedvetet, icke-medvetet eller medvetet. Det psykoanalytiska synsättet behöver inte överges i dialogen mellan det förflutna och nuet. Men det förflutna håller inte längre nuet i sitt traditionella järngrepp. Det förflutna och nuet har blivit jämbördiga parter. Med tonvikten på implicita upplevelser snarare än explicit innehåll blir målen mer att fördjupa och berika upplevelsen och mindre att förstå dess mening.⁹⁷

Distinktionen blir mellan implicit/explicit, icke-verbalt/verbalt, insikt/förståelse och upplevelse/mening. Båda behövs. Men de kräver var sin deskriptiv och förklarande modell. Stern har koncentrerat sig på det implicita; det direkt upplevelsemässiga, eftersom det är ett mindre utforskat område, som också har blivit relativt försummat.

Det centrala är intersubjektivitet och att nya erfarenheter når medvetandet men behöver inte alltid nå medvetenheten. Det implicita vetandet utökas, skriver Stern.

4.1.1 Reflektion Diskurs 1

Jag finner tydliga pedagogiska applikationsområden kring områden som just mentalisering, reflektivt tänkande och symboltänkandets utveckling och angående detta skriver Fonagy att;

*Hela detta tänkande om mentalisering bygger på en förmåga att göra skillnad mellan inre och yttre, men att inre och yttre inte är skilda åt och att handlingar inte förstås enbart utifrån deras fysiska följder.*⁹⁸

Sterns resonemang ligger nära de erfarenheter som en pedagog gör, att vara i nuet och inte arbeta med det omedvetna i en ”neråtgående spiral” tillsammans med ungdomarna, utan då kanske snarare med det icke-medvetna, som Stern benämner den implicita kunskapen.

Jämförelsen mellan ett nuvarande ögonblick och arbetsminne väckte också pedagogiska funderingar kring vissa ungdomar, som haft speciellt svårt att ”hålla flera bollar i luften”; tanken att arbetsminnet hålls aktiverat genom repetition och att det inte bara var viktigt i en terapiesession.⁹⁹ Mycket i en förändringsprocess sker inom den implicita domänen, skriver han och just därför blir det viktigare med en utvidgning av upplevelsen i nuet än alla dessa bedömningar och tolkande processer.

4.2 Utgångspunkter för den empiriska studien

Min empiriska studie stod nu i fokus och redan vid presentationen första dagen på D-kursen hade jag ju gett en tidsangivelse på hur länge sedan det var som jag senast var i den här byggnaden och nu var jag nyfiken på vad som hänt. Var befann sig den pedagogiska forskningen kring de ungdomar med en psyko-social problematik som jag arbetat med sedan sist. Min metafor hade varit ”varför kallar min elev mig för djävla gubbe?” i ett

⁹⁷ Ibid. s. 224–226

⁹⁸ Eresund, P. (1999)

⁹⁹ Stern 2005, s. 68, 217–219

tänkande utifrån de psykoanalytiska idéer, som jag kom att studera närmare och som finns redovisade här under Diskurs 1.

Till att börja med stod denna studie så i förgrunden och jag ägnade få tankar åt den empiriska delen. Jag var mer intresserad av de teoretiska problemen kring utvecklingspsykologi och som jag upplevde, kritiska inställningen till den på LHS. Jag blev inspirerad till att göra intervjuer efter föreläsningar som vi hade på kursen. Hur resonerade man och hur sökte man belägg för sina ståndpunkter. Tanken på att göra intervjuer förstärktes också i samtal med min handledare och nog hade även jag en förutfattad mening kring empirism.¹⁰⁰ Så här skrev en annan magisteruppsatsskrivare angående empirism;

Den kunskapssyn jag inledningsvis ska beskriva, empirismen, har historiskt sett varit dominerande i skolans värld i flera hundra år. Den har sitt ursprung i modernismen som är en del av vårt västerländska samhälles tanketradition.

I ett modernistiskt perspektiv ser vi på kunskap som om det finns en sanning som går att hämta "där ute" och som det går att förstå på ett objektivt sätt. /.../ I skolan har det under lång tid existerat en syn på barn som "tomma kärl" som ska fyllas med kunskap. Den vuxne, pedagogen, är den som innehar kunskapen och som ska överföra detta till eleverna i skolan. Eleverna lär sig genom att individuellt öva och ägna sig åt ett instrumentellt färdighetstränande lärande.

Den matematiska förmågan hos varje individ ses i ett empiristiskt perspektiv som något, mer eller mindre, medfött/essentialistiskt och genetiskt nedärvt. Om en individ är bra i matematik anses detta finnas som en egenskap hos personen och det pedagogiska dilemmat för läraren blir hur man på bästa sätt ska locka fram detta ur barnet. /.../ Kunskapen är därmed alltid densamma oavsett vilka människor som ingår i lärande-situationen och vilka frågor eller funderingar som uppstår i sammanhanget. Denna syn på kunskap som något universellt, sant och som en avskild exakt avbild av verkligheten, finns än idag kvar i kvar. Det går att beskriva denna kunskapssyn i termer av ett uppdelat subjekt och objekt, människan/subjektet ses som avskild från kunskapen/objektet.¹⁰¹

Hur såg nu dessa forskare som presenterades på sidan 3 på de frågeställningar, som jag ville belysa i min studie? Deras kunskapsteoretiska utgångspunkter hade olika perspektiv och jag var nyfiken på vad de kunde tänkas ge upphov till för seende och vad de inte fokuserade.

Jag började lämna ett mer rationalistiskt synsätt, att kunskapen är förnuftsgrundad till förfång för en något mer empirisk sådan. Inspirationskälla i den här delen av mitt projekt blev Alvesson och Sköldberg och att det enligt dom handlade mindre om fokus på hur data kan säga oss hur det verkligen är och mer tonvikt på tolkning och reflektion och som man säger "... inte bara i relation till studieobjekten utan även i förhållande till forskaren själv och dennes politiska, ideologiska, metateoretiska och språkliga kontext."¹⁰²

¹⁰⁰ Så här skriver Gunnar Karlsson i boken; Psykoanalysen i ny belysning 2004 s.202; "Det är tyvärr inte helt ovanligt att termerna "empirisk" och "empiristisk" sammanblandas då psykoanalysen som vetenskap diskuteras. Empirisk vetenskap innebär att vetenskapens studieområde rör verkliga entiteter. För psykoanalysens vidkommande handlar det om verkligt existerande människor (analysander). Empiristisk däremot är en term som refererar till en kunskapsteoretisk uppfattning, vilken hävdar att all kunskap är erfarenhetsbaserad, och "erfarenheter" förstås oftast i en smal mening, liktydigt med observerbart och mätbart. Min uppfattning är alltså att psykoanalysen är en empirisk vetenskap, men att ett empiristiskt vetenskapsideal inte är tillämpligt på psykoanalysen."

¹⁰¹ Palmer 2005, s. 22-23

¹⁰² Alvesson, Sköldberg 1994, s. 316

Jag skulle undersöka verkligheten och för att använda mig av några begrepp från Stern skulle man kunna säga att jag lämnade det ”kliniska barnet” för att gå till det ”observerade barnet”. Jag hade utgått ifrån tanken att vi i mångt och mycket konstruerar vår ”verklighet”. Kan vi nå ”tingen i sig”, som Kant starkt ifrågasatte?

4.3 Diskurs 2 – Forskare 1

Forskare 1 är feministisk post-strukturalist och på min fråga, om att söka kunskap är en tendens vi har från början av livet eller om det är en konstruktion, blir svaret att vi är programmerade till att vara i kommunikation och att biologin eller kroppens förutsättningar samverkar med de socialt konstruerade eller det diskursiva sammanhanget. Vi blir det som gruppen får oss att bli och som vi själva väljer att bli i det diskursiva sammanhanget.

På mitt konstaterande - Det blir åt konstruktionshållet – får jag ett jakande svar från Forskare 1: ”Det är därför devisen ’Allt är språk’ är viktig.” Vi, feministiska post-strukturalister, jobbar med idén av att kroppen också är en text, en metafor att vi producerar även kroppen. Hur vi rör oss och hur kroppen formas av de förväntningar av vad den skall göra i sitt sammanhang. Vi kan välja att uppleva och förstå hur vi mår på olika sätt och därmed påverkar vi kroppens symptom. Detta är intressant ur ett behandlingsperspektiv”.

Vi pratar här om olika begrepp som att man inom feministisk post-strukturalism (FPS) helst inte pratar om identitet utan om subjektivitet; inte om relationer utan om kommunikation och att även om FPS har accepterat diskursparadigmet och idén att subjekt och samhälle är ett och detsamma eller sammansmält och vi skapar varandra och oss själva utifrån gemensamma föreställningar, så har feministerna riktat strålkastarljuset på det enskilda subjektets möjlighetsvillkor. De vill prata om det situationella. Det finns ett agentskap, att man väljer att göra något som inte följer normen, man kan gå i motstånd mot vissa diskurser. Agentskapet är ett val.

Feministisk post-strukturalism intresserar sig för det enskilda subjektet och nya behandlingsmetoder, berättar Forskare 1. Många kognitionspsykologer har gått till narrativa terapier, där är man mycket mer öppen för att laborera med omkonstruktioner av subjektet. Så här säger Forskare 1:

Man identifierar vilka konstruktioner subjektet gör av sig självt, vilka kan vara multipla och motstridiga eller ganska entydiga. De jobbar med att prata och omkonstruera sin syn på sin historia. Man berättar samma berättelse men med andra beskrivningar och förklaringar. Det kan öppna möjligheter för subjektet att förstå sig själv på helt nya sätt. Lite fortare och man arbetar på ett annat sätt. /.../ Vad det här paradigmet (FPS) gör är att öppna mot alternativa sätt att förstå subjektet. För en del blir det befriande till exempel i en behandlingsmetod att det inte finns ett essentiellt subjekt, att allt refereras bakåt.

Teorin strävar efter att upphäva en dualistisk uppdelning i inre och yttre, subjekt och objekt. Foucaultforskning blir lätt historisk och att det går att läsa honom med olika stränghet och att Forskare 1 också uttrycker kritik inför hans forskning. Jag nämner

Daniel Stern och hans tankar om ett differentierat själv som en nödvändighet för att kunna kommunicera med andra, att det lilla barnet från första stund är inställt på kommunikation. Men det tror Forskare 1 inte på, då Stern antar ett bakomliggande själv som går att spåra tillbaka till ett specifikt subjekt eller ett specifikt själv och en idé om en specifik identitet, som var och en av oss är programmerad med innan kulturen börjar jobba med oss. Innan vi börjar prata skulle det finnas något som är bestämt.

Varje teori är ett eget språk och en bok där varje begrepp indirekt refererar till varandra, säger Forskare 1, som förklarar världen som en kil in mot den och den här teorin som jag pratar om är inte särskilt hjälplig på gräsrotsnivå. Värden och värderingar är alltid situationella och de måste värderas i sin situation. Rättvisan till exempel är situationellt betingad. Det som är rättvist i ett visst sammanhang är det inte i ett annat, fortsätter Forskare 1.

När det gäller inställningen till utvecklingspsykologi på LHS, tycker Forskare 1 att man har varit dåliga på att erbjuda alternativ och nämner den nya post-strukturalistiska psykologin, där man utgår från idén att vi är textualiserade som kroppar och att vi pratar fram oss själva och tanken om multipla subjektiviteter. I förhållandet lärare – elev ger Forskare 1 följande råd angående den elevgrupp jag möter;

Detta tror jag är användbart när det gäller de ungdomar som du jobbar med. Vad som händer med dem, som jag ser det, är att de försöker konstruera sin identitet, eller det som vi kallar subjektivitet. Det som vi vuxna avkräver dem är den här enhetliga subjektiviteten. En sann; skall hitta sig själva och hitta sin väg och det vi inte tillerkänner dem är möjligheten att vara skiftande och multipla och kontradiktoriska.

Mer specifikt angående utvecklingspsykologi menar Forskare 1;

Det är olika språksätt att närma sig det här, men man kan väl ändå säga att den traditionella utvecklingspsykologin, de här teorierna med projektion och sådant förklarar världen utifrån ett synsätt som väldigt många psykologer idag ifrågasätter och att våra samtida psykologiska teorier utvidgar möjligheten att förstå mänskligt beteende och gör det mer komplext.

Under intervjun belyser Forskare 1 de två teorierna, psykoanalytisk och FPS och deras förhållande till varandra som; ”varje teori med sitt språk ... kanske har Stern rätt, men vi väljer att göra så här för att...”

4.3.1 Reflektion på Forskare 1

Nyckelbegrepp; feminism, konstruktioner, diskurser, multipla subjektiviteter, essentialistisk, agentskap, ”allt är språk”, textualiserade, dikotomisering.

Det här är en teori, tänker jag, som gör det möjligt att titta på kvinnlig underordning utifrån ett maktperspektiv och att den för fram ett betonande av det tillfälliga och bräckliga i de sociala konstruktionerna. Den förskjuter intresset från essentiella idéer om kön och bortser från subjektsnivån som sådan. Agentskapet, som jag tolkar det är att det man kan göra är att destabilisera föreställningar och språkbruk.

Jag ställer inte frågan om den tidiga kommunikationen, anknytningens betydelse, men det var inte något som Forskare 1 omnämnde eller en frågeställning som vi kom att närma oss under intervjun, trots att vi pratade en hel del om framför allt självdestruktivt beteende hos flickor. ”Varje teori är ett eget språk och en bok och där varje begrepp indirekt refererar till varandra och förklarar världen som en kil in mot den, med sina premisser och öppnar upp för vissa möjligheter och för andra inte.” Vid ett tillfälle säger Forskare 1 också att vi kanske inte behöver förkasta Sterns plattform om det essentiella jaget men vi (FPS) prövar att göra det för att öppna mot andra sätt att förstå subjektet; det vill säga en möjlighet till att se att det finns alternativa betraktelsesätt. Utifrån mina psykoanalytiskt inriktade utgångspunkter – det kliniska barnet - med tankar om bland annat försvarsmekanismer och att de kunde fungera som ett skydd för individen (ungdomen i detta fall), då blir det märkligt att i detta sammanhang tala om multipla subjektiviteter. De skulle alltså inte ges möjligheten att vara skiftande och kontradiktoriska och att detta skulle göra dem sjuka. Ett annat perspektiv kan vara att tolka förhållandet som traumatiska upplevelser som ungdomarna ändamålsenligt skyddar sig från, men som också kräver mycket kraft av dem. Idén här, i mitt tänkande, blir snarare att om det är något de förvägras vara är ett helt och sammanhållet jag.

För mig blev denna omstrukturering av subjektet, att ”prata fram sig” på ett nytt sätt och tanken att subjekt och samhälle var ett och detsamma, att det kunde leda till förklaringsgrunder, som inte gynnade ”mina ungdomar”. Teorin tycktes lägga tonvikten på vad som konstruerade upplevelser, tänkande, kännande och handlande i den diskursiva kontext som skapade begränsade former och uttryck för subjektivitet. Det är som man förvandlade språket till subjekt. Subjektivitet blev till något ostadigt, motsägelsefullt - en process snarare än en struktur.¹⁰³

När det gäller min fråga om värderativism upplever jag det som att våra uppfattningar gick isär. Man kan ju tänka sig att en extrem konstruktionism helt tränger bort korrespondenssidan,¹⁰⁴ subjekt-objektfrågan och därmed riskera att hamna i ett personligt tyckande.

4.4 Diskurs 3 – Forskare 2

Forskare 2 bedriver specialpedagogisk forskning som har en kunskapsteoretisk och demokratisk utgångspunkt och ofta fokuserat på maktfrågor. Forskaren har enligt egen utsago fördjupat sig i politisk filosofi och bedrivit mer teoretisk forskning än empirisk sådan i ett fågelperspektiv på specialpedagogiken.

Vi börjar samtalet med att prata om positivism och konstruktivism, som två kunskapsteoretiska utgångspunkter som båda kan vara essentialistiska på så sätt att de har fasta övertygelser om vad som gäller som kunskap. Forskare 2 säger under inledningen av vårt samtal att ”Det kan leda till någon form av fundamentalism om man inte vill se på andra sätt”. På frågan vad detta betyder när forskare aldrig lämnar den dualistiska kärnan, det vill säga antagandet om att det finns en yttre och en inre värld som är skilda från varandra blir svaret;

¹⁰³ Alvesson & Sköldberg s.246-247

¹⁰⁴ Ibid. s. 35-39

I grunden är det en cartesiansk utgångspunkt. Alltså från filosofen Descartes, som har satt så många fotavtryck när det gäller kunskapsteoretisk förståelse. Det här att vi har en själ som vi använder för att förstå det yttre. Det är det som menas med dualism. Det finns en skillnad mellan det inre och det yttre, men för en postmodern konstruktivist för honom eller henne flyter den här skillnaden ihop. Det inre och yttre blandas på ett sätt som det inte gör i en positivistisk ansats. Jag vill inte upphäva den här dikotomin. Jag vill se att det finns poänger i det där också. Det positiva med konstruktivismen, tycker jag är att då kan man laborera med maktfrågor, som till exempel att man har konstruerat specialpedagogisk verksamhet och man har kunnat göra det med en skoltradition i ryggen.

Forskare 2 menar att detta är ett spännande sätt att tänka kring kunskap och att det egentligen utgår från, om man ser det filosofiskt, dels det materialistiska synsättet, att det här utanför finns oberoende av människan, dels idealismen, som den kallas filosofiskt med Kant i spetsen. Kant menade, enligt forskare 2, att vi laborerar och gör saker i vårt inre och att det nästan är omöjligt att komma till tingen i sig. Foucault är en annan typiskt konstruktivistisk filosof. Forskare 2 anser att Foucault i sin analys av vetenskapen menar att den producerar ett vansinne eller en avvikelse eller något sådant i sin begreppsbyggnad. För det specialpedagogiska fältet blir detta fokus speciellt tankeväckande; om den konstruerar specialpedagogiska elever och att det är något som sker i samtalet och inte något som finns i människan. Detta kan även vidgas till ett maktperspektiv och därav till att specialpedagogiska elever studeras därför att det är ekonomiskt positivt för yrkesgruppen specialpedagoger. Dessa elever konstrueras till det dom är därför att det gynnar yrket och att det är positivt för yrkeskollektivet att det finns gott om specialpedagogiska elever. Forskaren Sharon Rider skriver, säger jag, att man kan läsa Foucault olika strängt. En läsning leder till att individen bara blir till en marionett under diskursen, enligt henne. Vad säger du om detta?

Ja, man kan säkert läsa honom strängt även om jag inte vet om jag har gjort det. Han betydde väldigt mycket för mitt sätt att se på specialpedagogik under en period, men samtidigt tyckte jag att det fanns en slags determinism i det som är ganska hopplöst. Man måste försöka hitta några teoretiska sammanhang som laborerar med möjligheter och är öppna för någorlunda jämlika relationer. Det blir essentialistiskt i och med att han inte är öppen för något annat än det konstruktivistiska sättet. Diskursen blir väldigt avgörande och det blir till ett cirkelresonemang, där hans egen teori också blir en produkt av makten.

Samtalet fortsätter kring Foucaults forskning och om subjektifikationsprocesser¹⁰⁵ kontra identitetsskapande och att begreppet multipla subjektiviteter väl också hör hemma i den teoribildningen och jag berättar att jag i mitt arbete möter ungdomar som är splittrade. De har ibland råkat ut för saker och ting som de inte kan släppa fram, kanske tvingas till en klyvnad, bortträngning.

Angående denna; den psykologisk förklaringsgrund som jag beskriver tror Forskare 2 att sådana aspekter också måste finnas och att det är fullt möjligt att kombinera vissa förklaringsgrunder inom psykologin med sociologiska, däribland maktfrågor. Forskare 2 anser att risken vid en alltför ensidig användning av teoretiska sammanhang är att ”man kastar ut barnet med badvattnet”.

¹⁰⁵ Hur människan lär sig att se på sig själv som subjekt, som hörande till en viss kategori, behäftad med vissa typer av egenskaper, vilka förknippas med just denna kategori eller den människan.

Jag berättar här om den del av utvecklingspsykologin jag har tagit till mig och att fortfarande kan jag där möta en uppdelning av inre och yttre värld om än tätt sammanvävda till exempel hos Ludvig Igra.

Kritiken gentemot utvecklingspsykologin är att den haft en positivistisk ansats, likväl som inom specialpedagogiken och att den njudda inställningen på LHS till utvecklingspsykologin av idag beror enligt Forskare 2 på återblickar till den gamla utvecklingspsykologin. Forskare 2 utvecklar detta enligt följande;

Det mogna och den universella utvecklingens barn, alltså att ett barn genomgår vissa faser i sin utveckling och i Foucault-sammanhang blir det till ett rött skynke, för det är verkligen en konstruktion av ungdomarna, att de utvecklas enligt, i en viss process med ett visst innehåll och om det sägs med ett visst generalitetsanspråk är det verkligen att konstruera, att inväva sig. En postmodern tänkare skulle inte alls hålla med. Det finns så många olikheter, men jag vet ju också att inom utvecklingspsykologin har man verkligen tagit avstånd från stora delar när det gäller den här gamla traditionen med Piaget, Frankl med flera.

Det finns ju även bland utvecklingspsykologer postmoderna tänkare, som har en konstruktivistisk idé och som kritiserar det här ställningstagandet. Det finns psykologer som ser på ett annat sätt än traditionellt på mänskliga relationer och utveckling och att man bör se att det finns olika chatteringar inom psykologin. Foucault pratar om den som det vore något entydigt och så är det verkligen inte.

Forskare 2 är tveksam till att en konstruktivistisk utgångspunkt alltid är positivt för eleverna.

Ibland finns det situationer där man utan tvekan kan säga att det finns fakta bakom, till exempel Downs syndrom, där kan du se något som finns i den enskilde eleven, men sedan kan det ju vara en konstruktion också. Det kan vara både-och och det tror jag är poängen med tvärvetenskap.

Forskare 2 menar att positivismen fortfarande står stark, och det finns ett samband mellan kapitalism och stark marknadskapitalism och en essentialistisk positivistisk kunskapsteori. Det är ingen tillfällighet att saker och ting sker.

Vidare i samtalet diskuterar vi olika kunskapsteoretiska utgångspunkter och kunskapsansatser och olika närhet till subjektet vid forskning. Forskare 1 säger att positivistiska ansatser har mera ett avståndstagande någon slags objektivitet, att inte blanda sig i och påverka, omtalat i termer av kvantitativ och kvalitativ forskning. Den kvalitativa ansatsen har oftast mer av konstruktivistiska ansatser och kvantitativa har mer positivistiska.

En positivistisk forskare har också ett slags auktoritärt förhållningssätt till det han studerar. Forskaren och det som skall beforskas. En kvalitativ forskare pratar kanske i stället för forskare om att forskaren är en slags medarbetare eller är med i situationen.

En bit in i intervjun frågar jag vad den här teoretiska forskningen betyder på gräsrotsnivå, till exempel i min gärning som specialpedagog, och i mötet med den enskilda eleven.

Forskare 2 svarar på detta sätt;

Jag vet inte om det är min uppgift. Jag har gjort försök för studiegrupper här på lärarhögskolan presentera olika teorier, relativt tydligt presenterat olika teorier, så har jag sagt att med de här teoretiska bakgrunderna så måste väl en viss typ av pedagogik växa fram och så har de fått arbeta fram modeller kring de här teoretiska sammanhangen. Och du som har lång erfarenhet, om du har en sådan här teori i bakgrunden, då tror jag om du anstränger dig och prövar och testar, kan arbeta fram en teori som stämmer överens med de teoretiska sammanhangen. Du skulle förmodligen få helt olika pedagogiker om du tog fram en positivistisk idé som utgångspunkt än om det var en konstruktivistisk. Jag tror man kan hitta olika metoder att laborera med; säg att man har en klassteori om samhället, så kan man säkert hitta något rollspel eller till och med bestämma vad man läser eller hur man tänker om sig själv, hur studie - och yrkesvägledningen borde se ut. Jag tror helt enkelt med teoretiska utgångspunkter, som man egentligen alltid har även om de inte behöver vara akademiska, så har man ju alltid teorier som man bygger upp sin praktik kring och det gör att praktiker får ett specifikt utseende beroende av vad man har för bakgrundsidéer om till exempel mänskliga relationer.

Forskare 2 ser på Specialpedagogiken som en typisk välfärdskonstruktion, en byråkratisk konstruktion som å ena sidan – i ett negativt kontext bibehåller ett slags status quo i samhället, och å andra sidan och samtidigt finns det ett akut lidande hos eleverna. För att komma åt dessa orättvisa förhållandena måste grundstrukturerna ändras. Om så inte sker krävs specialpedagogik.

4.4.1 Reflektion på Forskare 2

Nyckelbegrepp; Politisk filosofi, tvärvetenskap, maktfrågor, omfördelningsfrågor, erkännandeproblematik, emancipation, ej empiriskt inriktad forskning. Det Forskare 2 belyser under intervjun är kritisk samhällsvetenskaplig forskning, som inte är empiriskt inriktad. I detta fall placerar jag forskaren liggande nära Kritisk teori som;

... kännetecknas av en tolkande ansats kombinerad med ett utpräglat intresse för kritiskt ifrågasättande av den realiserade sociala verkligheten. Den omtalas ibland som kritisk hermeneutik. Vägledande är ett emancipatoriskt kunskapsintresse./.../Kritisk teori förfäktar konsekvent en dialektisk samhällssyn. Sociala fenomen måste således förstås i ett historiskt sammanhang. /.../Mot antagandet att realiserade samhällsförhållanden är naturliga, neutrala och ofrånkomliga – vilket präglar huvuddelen av empirinära forskning och även en del hermeneutik – ställs tesen att sociala förhållanden är mer eller mindre historiskt skapade, starkt präglade av maktasymmetrier och särintressen och kan göras till föremål för radikal förändring.¹⁰⁶

Kritisk teori har en teoretisk inriktning och kan ange några skäl till varför empirin inte betraktas som hela sanningen eller som avgörande väg till kunskap. Ett skäl är att man anser att endast begränsade aspekter av fenomenet låter sig belysas i en viss empirisk studie. Tolkningar av fenomenet kräver således mycket mer än ett väl avgränsat empiriskt material. Ett annat skäl är att sociala förhållanden, ideologier och kommunikativa

¹⁰⁶ Alvesson & Sköldberg s. 176

processer, som opererar bakom subjektens rygg och i deras omedvetna, medför att det är tvetydigt vad intervjuer och enkäter egentligen kan förmedla och ett tredje skäl mot en stark tilltro till empiri är att studier av det som finns låser oss fast vid aktualitet och drar uppmärksamheten från potentialitet.

Samhället ses som en social konstruktion, som leder till kulturella och psykiska fångelser vilka fjättrar individerna vid existerande sociala former och för den kritiska teorin måste fokuserade fenomen relateras till samhället som en historisk produkt och en totalitet. Under intervjun går jag inte närmare in på varför Forskare 2 inte understödjer sina teorier med empiri, men vi samtalar mycket kring att sätta in skeenden i sitt sociala och historiska sammanhang och ha ett forskarperspektiv utifrån konstruktionsteori.

”Vi måste komma åt grundstrukturerna för att förändra annars får vi leva med specialpedagogiken”, vilken Forskare 2 också i mycket kan se som en välfärds-konstruktion.

Jag får boktips under intervjun och jag kom att läsa den amerikanska feministen Nancy Fraser och även om hon inte specifikt pratar om specialpedagogik, så läser jag ”min forskares” ord bakom hennes¹⁰⁷; om emancipation och omfördelning – och erkännande-problematiksfrågor utifrån ett radikalt perspektiv, vilka också överensstämmer med centrala tankegångar inom kritisk teori.

När jag lyssnat igenom intervjun några gånger tänker jag att jag skulle frågat om värderativism. När det gäller konstruktivismen, säger Forskare 2;

en postmodern tänkare skulle inte hålla med de här utvecklingspsykologerna ... även bland utvecklingspsykologer finns det postmoderna tänkare, som har en konstruktivistisk idé och som kritiserar det här ställningstagandet.

Min undran blir om det inte kan finnas universella aspekter kring mänskligt liv, som om allt är konstruktioner och att kritiken på den ”gamla utvecklingspsykologin” bara kan komma från ett postmodernistiskt håll.

Om värderativism skriver Forskare 2 själv i en av sina böcker och att det vanligast sättet att definiera faror med den moraliska pluralismen, är att säga att den alltför lätt övergår i skepticism. Med det moderna traditionella liberala perspektivet som politisk grund kan följande fråga ställas: Om alla sanningar är relativa sanningar, vad ska då vara den moraliska kärnan i den liberala politiken? Resulterar den moraliska pluralismen i en modern nihilism, med andra ord en moral där alla värderingar är lika ”goda”? När den moraliska nihilismen får fotfäste måste moralen skapas av människans vilja.” och utifrån Habermas kritik av den moraliska pluralismen; ”om moraliserandet och inte den vetenskapliga ”objektiviteten” får styra vad som sker i ett samhälle, finns uppenbara risker för att en stark egocentrisk moral tar överhanden och lämnar de svaga åt sitt öde.”

”Inte psykologisera utan att sätta in det i sitt sammanhang”, säger Forskare 2 vid ett tillfälle. Det slår mig att psykologi, psykologisera har en så negativ klang, att det upplevs som en risk och hindrar möjligheten till att se saker och ting i sitt sociala sammanhang, som att skeenden som en första självklar utgångspunkt måste ”relateras till samhället som

¹⁰⁷ Fraser 2003 s. 203

en historisk produkt”, annars är man på ett stickspår som inte leder någonstans, blir den tolkning, jag gör.

Angående det här med ”barnet med badvattnet” och ”att det går att kombinera olika teoretiska utgångspunkter och risken med att alltför ensidigt använda sig av teoretiska sammanhang,” får mig att tänka på det som händer med mig själv i min forskarroll. Jag ville stanna i teorin, ”det kliniska barnet” och hade ett motstånd inför den empiriska delen, men som Alvesson och Sköldberg påpekar kan den ”generera argument för eller emot förfäktande av teoretiska idéer och ett visst språkbruk, illustrera och modifiera...”¹⁰⁸

4.5 Diskurs 4 – Forskare 3

När jag kommer till min tredje intervju har jag precis varit och lyssnat på den danske professorn i utvecklingspsykologi Dion Sommer och innan jag hunnit ställa en enda av mina förberedda frågor säger Forskare 3 något som sedan kom att löpa som en röd tråd genom hela intervjun.

Den kritik Dion Sommer för fram om utvecklingspsykologin är att individförståelsen inte tar hänsyn till kulturen, de kulturella villkor och de kulturella möjligheterna. Utvecklingsteorin blir lätt för generell. Man tolkar inte individens egna sammanhang utan man tolkar utifrån en given teori. Då blir det lätt så att man pratar om brister, även om man pratar om brister så har man inte förstått just den individen. Vi lever i olika kontextuella sammanhang.

Det är mycket som är användbart, men det måste sättas i sitt kulturella sammanhang. Vad betyder det i den här kontexten? Vad betyder till exempel splitting här? I vissa kulturer är splitting en naturlig del för att hantera svårigheter och då har splitting inte samma betydelse för individen än för en individ som använder sig av splitting i ett sammanhang där andra inte gör det. Det är inte samma sak som att man behöver göra sig av med alla teorier men omvärdera på vilket sätt de kan vara användbara. Efter denna inledning frågar jag hur Forskare3 skulle kategorisera sin egen forskning?

En kvalitativ fenomenologisk studie och det innebär att den inte utgår från någon utvecklingsteori. Jag tittar på det empiriska materialet och när jag tolkar och försöker förstå i den här fenomenologiska ansatsen, så har jag inte en färdig teori som jag utgår ifrån. Visserligen har man ontologiska utgångspunkter, som handlar mer om filosofi. Vem är människan? Vilken plats har människan i världen? Hur kan man förstå förhållandet mellan individen och världen? Det är ontologiska, filosofiska resonemang, som står för grunden och också ett fenomenologiskt synsätt när man definierar en människa, men själva förståelsen, själva videofilmerna i min studie byggde inte på någon teori. Forskare 3 berättar vidare att det var en explorativ, ett öppet undersökande ungefär som när man tittar på en tavla. Vad är det jag ser? Det är inte så att jag går i förväg och har idéer om vad det är jag vill se.

Senare under intervjun, samtalar vi mer om denna metod och den hermeneutiska ansatsen som Forskare 3 använt sig av i sin forskning.

¹⁰⁸ Alvesson & Sköldberg s. 357

I denna ansats kan inga objektiva beskrivningar åstadkommas, då människan hela tiden förstår världen genom att tolka den. I detta kommer hermeneutiken in och genom den forskaren själv;

Samtidigt i allt det här finns ett visst tolkande, att säga hur jag hade förstått bilderna.

Vi samtalar om att gå nära subjektet i forskningshänseende och om risken att bli för subjektiv. Forskare 3 menar att man är subjektiv och det är det som menas med att man måste hitta belägg för sina tolkningar. Tolkningarna får däremot inte vara godtyckliga. Det kan vara förenat med svårigheter, men Forskare 3 har genom att förstå delar och helheter funnit en samstämmighet mellan delen och helheten. Forskare 3 beskriver detta på följande sätt;

Det här med tolkningarna, det måste uppnå koherrens, samstämmighet när man förstått delarna i relation till helheten. På så sätt kommer man fram till den bästa tolkningen. Det utesluter inte att någon annan har en ytterligare tolkning som är bättre, men på så sätt visar kvalitativa studier och tolkande ansatser är subjektiva men inte godtyckliga.

Vid den här punkten av intervjun frågar jag om uppdelningen i subjekt - objekt i traditionell forskning, där man vill nå objektiva resultat och som också ska vara generaliserbara. Det finns också de som vill upphäva dualismen, subjekt/objekt. Det finns alla på en skala. Om jag läser till exempel Melanie Klein eller Ludvig Igra, så talar de tydligt om en yttre och en inre värld om än nära sammanvävda med varandra. I din studie blir det här ett gångbart sätt. Kan man tänka sig att det kan finnas poänger i andra sammanhang, där det kan vara bra att ha kvar det här dualistiska förhållningssättet?

På denna fråga menar Forskare 3 att detta inte behöver hamna i någon motsatsposition och fortsätter;

Det här jag säger med den fenomenologiska traditionen, för att människan kan vara både subjekt och objekt samtidigt och dom termer som Klein använder till exempel projektion; att den syn den franske forskaren Merleau-Ponty tillför, att man förstår hela problematiken kring projektioner med ett annat djup, som inte Klein uppmärksammade. Den världsbild vi har med oss, som är en cartesiansk uppdelning den skapar projektioner i det offentliga rummet. När man pratar om människor med grava funktionshinder, som inte har tal, som människor som inte besitter medvetande, då blir det en stor projektion i det offentliga rummet. Projektioner finns inte bara mellan mig och dig. Den finns på flera nivåer. De funktionshindrade barnen blir aldrig inkluderade och man tillskriver dem ett avsaknande av medvetande och för mig är det en oerhörd projektion. Jag blir inte hindrad av att använda Kleins tänkande kring projektion. Det är snarare att jag fått en djupare förståelse, ännu en djupare dimension.

Vi pratade också vidare om dualismen och om det cartesianska synsättet. Den traditionen har oftast blivit legitim i och som gällande i det offentliga rummet och hur har den kunnat få ett sådant fotfäste, undrar jag. Forskare 3 svarar på följande sätt;

Jag tror att det är så med många andra filosofiska teorier, att de utvecklas och blir ett sätt, en del av vårt allmänna tänkande. Den har funnits under lång tid, en filosofisk tradition som grundade sig på dualismen. Man samlades kring dualismen och betraktade världen utifrån ett uppdelat sätt.

Forskare 3 fortsätter;

Vi har olika sätt att betrakta världen i olika epoker. Det är lite mer så man kan förstå det. Det kanske är så att den här cartesianska traditionen har tillfört mycket och intressanta saker vi behövde för att gå vidare. Det kan också vara en möjlighet för att hitta andra alternativa sätt. Jag tycker det är väldigt svårt att värdera det som positivt eller negativt. Idag tycker jag att den cartesianska traditionen har spelat ut sin roll, när man har hittat alternativa sätt att förstå världen, som jag tycker tillför mer; om man till exempel ser på det jag skriver i avhandlingen om barn med funktionshinder för dom blir det ju ganska klart en stor fördel av att använda sig av andra filosofiska traditioner. Dom blir som mer som subjekt, till för dom. Ja, dom visas på ett bättre sätt. Dom blir förstådda på ett bättre sätt, man hittar människan, punkter som kan visa människan, förstås på ett sätt som gagnar människan bättre, då skall man använda sig av dem

Angående psykoanalytisk teori är den i olika grader influerad av dualistiskt tänkande, säger Forskare 3. Den var påverkad av tidsandan och skapades i klimatet kring dualistiskt tänkande som teoretikerna inte förmådde överskrida eller inte önskade överskrida. Övergången mellan teori och empiri kan vara svår – kanske rent av omöjlig?

När man jobbar som terapeut med dom utgångspunkterna med de här teorierna, att man kanske överskrider detta sätt att se på människor direkt i terapin, men när man sedan skall gå tillbaka till den här förklarande modellen, vad man gjort i terapin, så hamnar man i de här svårigheterna, att man blir tvungen att resonera om terapi som om den här dualistiska traditionen hela tiden indirekt finns närvarande. Det finns ett begrepp som Per-Johan Ödman använder i sin bok "Immanent pedagogik". Med immanent pedagogik menar han den pedagogik vi har med oss, men som vi inte reflekterar över. Det blir som en sorts immanent filosofi, som finns inneboende i dom här teorierna.

Merleau-Ponty hade inspirerat och väglett Forskare 3 då han beskrev en helt ny dimension, där han pratar om medvetande redan på den kroppsliga nivån innan språket. Helt plötsligt fanns då också en annan legitimitet. Forskare 3 kunde därmed få belägg genom hans sätt att tänka. Husserl var först med att tala om livsvärlden, fortsätter Forskare 3; den där oreflekterade världen som vi befinner oss i, som vi alla delar. Vi är i ett kulturellt sammanhang, och delar samma livsvärld. Det är det han resonerar om - hur vi kan förstå varandra och genom att vi lever i samma livsvärld -. Vi kan förstå varandra eftersom vi har med oss liknande erfarenheter.

Andra teoretiker, som Heidegger menade att vi är i världen och Merleau-Ponty utvecklade att vi är till världen. Han accentuerar en aktivitet och beskriver att vi inte bara är, utan vi också riktar oss. Ett riktande till världen.

Vi samtalar vidare om operativ intentionalitet och aktens intentionalitet. Den operativa intentionaliteten hänger ihop med hur vi är i världen, placerade i världen och ständigt hur

vi riktar oss, på ett oreflekterat sätt, samtidigt som det finns aktens intentionalitet - det här verbala sättet att formulera sig - jag pratar med dig till exempel, säger Forskare 3. På det sättet befinner jag mig ständigt i båda intentionaliteterna. Man gör saker språkligt oreflekterat men ändå reflekterat.

Forskare 3 säger att betoningen av symboliseringsförmågan står stark i psykoanalytisk teoribildning, som hos Ludvig Igra. Jag framhäver det positiva i att läsa Fonagy och Stern och att den senare har en fenomenologisk utgångspunkt i Ögonblickets Psykologi¹⁰⁹ och att han bland annat utgår från begrepp som implicit kunskap och om medvetenhet på olika nivåer.

Forskare 3 menar att detta inte är något nytt hos Stern, men då belyste han fortfarande inte om kunskap på medvetandenivå. Han beskrev den implicita kunskapen som matrix. Men samtidigt är det inte alls omöjligt för vi befinner oss i en tidsanda och det är inte så konstigt att vissa teorier närmar sig samma synsätt, eftersom vi befinner oss i stora kulturella sammanhang. Forskare 3 har själv kritiserat Stern, därför att han just använder sig av uppdelning i sitt sätt; att han skriver i flera böcker att hans sätt att resonera inte gäller barn med funktionshinder.

Forskare 3 har även skrivit om närhetens betydelse och kopplat till Bowlbys anknytningsteori och att meningsskapande i barnets livsvärld visade sig i stunden och jag frågar om detta. Som svar säger Forskare 3;

Då menar jag att anknytning sker när barnet blir förstått och då förstått redan på den här icke-verbala kroppsliga nivån, att man tolkar. Föräldern tolkar det barnet gör och svarar också själv kroppsligt. Barnet blir förstått i sin kroppslighet. Då är min tanke att då sker en anknytning, av upplevelsen att bli förstådd och då skrev jag att närhetens betydelse, att det inte räcker med närhet i sig. Det räcker inte med fysisk omvårdnad av barnet, att ge mat och så vidare. Den här upplevelsen att bli förstådd.

Jag berättar att när jag läste Fonagy; bland annat om begrepp som mentalisering och då jag lyssnade på en psykoanalytiker som jobbade med flickor med en borderlineproblematik, så gav det en hel del applikationer kring ungdomar jag möter på min skola och som också gav pedagogiska idéer. Forskare 3 anser begreppet som oerhört viktigt, då mentalisering handlar om ett slags förståelse för att göra saker begripliga för sig själv och för barnet. Mentalisering kan också ses på olika nivåer;

...om man tittar på livsvärlden, vi är i livsvärlden, vi förhåller oss till livsvärlden och någonstans tolkar vi på den här icke-reflekterande nivån genom att kunna förhålla sig till det. Men sedan naturligtvis också få hjälp att förstå det icke-reflekterade, som vi ändå gör i det vi befinner oss, så jag tycker det ändå är oerhört viktigt i utvecklingen. Det är oerhört viktigt vid lärande också, så, det är inte bara fråga om några terapeutiska processer. Det är fråga om hur vi får kunskap om omvärlden. Vilka verktyg har lärare, har föräldrarna, vilka verktyg har terapeuter, för det här med mentalisering om tolkning av världen ska ske och förståelse.

Det finns oerhört spännande verktyg som pedagoger har. Många använder sig av drama och det har jag sett hur det sätter igång den här mentaliseringsprocessen.

¹⁰⁹ Stern 2005

Olika estetiska ämnen, estetiska uttryck, berättelser och litteratur och så vidare. Det finns väldigt många verktyg kring mentalisering.

Vi pratar vidare om den ökande gruppen flickor med ett självdestruktivt beteende med utgångspunkt från idéhistorikern Karin Johannisson och att detta inte är något nytt fenomen.

En fråga jag ställer är om det är viktigt att se på detta utifrån ett kvinnoperspektiv. Forskare 3 säger;

Ja, kvinnoperspektiv, men det kan likaväl handla om mannens perspektiv på kvinnan eller något annat att man hittar en lösning för sitt problem och hittar man självdestruktiva lösningar, så har man inte kommit in i det här med mentalisering, förstått sig själv i det här sammanhanget som man befinner sig i. Här kommer det individuella också. Man har en tendens att hitta någon teori varför dom skär sig, men jag kan tänka mig att det finns individuella skäl varför dom skär sig, men genom att använda samma sorts handling som finns tillgänglig just då i den här kulturella omgivningen i en viss tidsepok, så är det väldigt lätt att göra sådana här generaliseringar om flickor. Det kan bero på väldigt många olika saker och här finns den där faran med teori att den kan bli för användbar och då blir egentligen individen inte förstådd i sin handling, varför just den flickan skär sig.

4.5.1 Reflektion på Forskare 3

Nyckelbegrepp; fenomenologi, hermeneutik, livsvärlden, generaliserbarhet, ej universella betraktelsesätt

Denna forskares forskning karaktäriserades dels av stor empirinärhet och ett byggande, letande av teori utifrån en induktiv metod och där det dels gällde att förstå det faktiskt-konkreta, dels att det väsentliga var den vanliga värld vi alla lever i, livsvärlden. Den kvalitativa fenomenologiska forskningen verkar, om jag tolkar Alvesson och Sköldberg¹¹⁰ rätt vara inriktad på signifikanta sanningar i ett avslöjande av en betydelse som tidigare varit dold, – sanningen som en insikt, en intuition. Kanske var det därför det blev ”fel” när jag frågade om det fanns någon risk vid dessa tolkningar. Det fanns helt enkelt ingen dikotomi mellan subjektivt och objektivt för min intervjuperson. Det verkade också handla om en forskning som svarade upp mot en mer pragmatisk sida, där användbarheten var det avgörande, för när jag i intervjun frågar om resultaten är praktiskt användbara, så var Forskare 3 svar att den i allra högsta grad hade den karaktären.

Forskare 3 omnämner ”Immanent pedagogik”, oreflekterad kunskap, som tyst kunskap i samband med psykoanalytisk teoribildning. Jag skulle ha kunnat fråga mer om riskerna för forskarens eget konstruerande, såsom Alvesson och Sköldberg beskriver konstruktionsprocessen¹¹¹ och om att se även data som konstruktioner.

Forskare 3 kritiserar sätten på vilka teorier ofta används i praktiker och vi återkommer till detta under intervjun och när jag är på väg får jag en forskarrapport och jag citerar från intervjun; ”Den här har jag skrivit i och för att du skall förstå min kritik av teori”. Där

¹¹⁰ Alvesson och Sköldberg, 1994 s. 35-39

¹¹¹ Ibid s. 322-326

omnämns filosofer som Lyotard och Lévinas och inte minst Merleau-Ponty. Med den sistnämnda blir kunskap inte bara en intellektuell angelägenhet eller något som bara är förbundet med människans medvetande. Kunskap innefattar därmed människans samlade kapacitet, inklusive de kroppsliga förmågorna.

Ett perspektiv som följer ur fenomenologin är den så kallade sociala konstruktivismen, skriver Bernt Gustavsson och fortsätter; ”För fenomenologerna är således verkligheten på ett eller annat sätt skapad av människans uppfattningar, hennes tolkningar av verkligheten, genom mänskliga möten och kommunikation”.¹¹²

Det är ett avsnitt, som jag vill kommentera ytterligare, när vi samtalar om Karin Johannisons¹¹³ beskrivning av unga flickor med självdestruktivt beteende i Sverige på 1700-talet och jag undrar om det är viktigt att se på detta i ett kvinnligt perspektiv. Jag citerar från intervjun (återfinns också på sid. 45, författarens anmärkning);

Ja, kvinnoperspektiv, men det kan likaväl handla om mannens perspektiv på kvinnan eller något annat att man hittar en lösning för sitt problem och hittar man självdestruktiva lösningar, så har man inte kommit in i det här med mentalisering, förstätt sig själv i det här sammanhanget som man befinner sig i. Här kommer det individuella också. Man har en tendens att hitta någon teori varför dom skär sig, men jag kan tänka mig att det finns individuella skäl varför dom skär sig...

När jag frågar om kvinnoperspektiv, ligger för mig implicit ett maktperspektiv. Forskare 3 menar att det ”likaväl kan handla om mannens perspektiv”. Det jag funderar på är om det är angeläget med en tolkning här på den politiska nivån och/eller om man ska se manligt och kvinnligt enbart som konstruktioner. Mentalisering beskrivs som något att uppnå och jag appellerar till ”bristtänkande”, att det finns någonting vi alla skall nå, något generellt. Samma sak kanske gäller om splitting och klyvnad.

4.6 Mer om vetenskapsteoretiska funderingar

Vad är möjligt att veta och är ”verkligheten” blott och bart en konstruktion eller finns den där ute och bara ligger och väntar på våra iakttagelser. Och att formulera sig i vetenskapliga sammanhang innebär att på något sätt uttala sig om denna verklighet. Det är nödvändigt att också beskriva den ständigt pågående process och nya frågeställningar som, beroende på hur de besvaras, blir avgörande för den tolkning och de reflektioner jag kommer att göra och hur jag till syvende och sist svarar upp mot uppsatsens syfte och frågeställningar.

Intervjuerna vidgade min syn på forskning och hur man kan närma sig en frågeställning utifrån olika perspektiv. Alla tre forskare kunde på olika sätt ge svar och funderingar kring ungdomar med en psykosocial problematik ; en var tanken hur diskursen flicka/kvinna konstrueras, en annan med mer fokus på erkännande/omfördelning och mer specifikt hur skolan eventuellt konstruerar avvikelse och en tredje inriktning som såg till behovet att se/förstå just den enskilda ungdomen. Gemensamt för forskarna var kritiken av den cartesianska dualistiska tankemodellen.

¹¹² Gustavsson, 2004 s. 77 och 79

¹¹³ Johannisson 2006 s. 137-178

Närheten till subjektet, i ett forskningsperspektiv kom att intressera mig alltmer. Ett fenomenologiskt perspektiv kom än närmare genom läsningen av Daniel Stern och intervjun med Forskare 3. Foucaultinspirerad forskning fanns med från starten av D-kursen och i intervjuerna av Forskare 1 och 2 och läsning av Karin Johannisson.

4.6.1 Fenomenologiskt perspektiv

Traditionellt behandlas frågor om verklighetens natur inom ontologin och frågor om kunskapens natur inom epistemologin. Det finns emellertid forskare som anser att problemet om subjektet och dess relation till objektet bör inkludera både ontologiska och epistemologiska element.

Dualismen förekommer i två skilda former, skriver Gustavsson.¹¹⁴ Den ena är den ontologiska, som säger att tillvaron består av ande och materia och medför att människans själsliga egenskaper ses som skilda från kroppen och den materiella naturen och den andra är den kunskapsteoretiska dualism som gör strikt åtskillnad mellan medvetande, eller subjekt, som kan få kunskap om naturen och naturen själv, objektet.

Relationen mellan subjekt och objekt blir identisk med distinktionen mellan medvetandet och föremålen (tingen) och dessa två ord har kommit att beteckna ett problemfält där kunskapsteoretiska och ontologiska problem är invävda i varandra, skriver Jenny Larsen i sin D-uppsats¹¹⁵ och fortsätter, att dualismen har sin grund i dikotomin mellan ting som föreligger enbart i medvetandet och ting som föreligger utanför eller oberoende av medvetandet. Tidigare forskning har oftast varit, skriver hon, centrerad på subjektet där fokus har lagts på hur omgivningen påverkar subjektets möjligheter till lärande, som till exempel individens sociala och kulturella bakgrund. Däremot behandlas sällan hur lärandet påverkas av subjektets förhållande till objektet.

Det filosofiska perspektivet på subjektets förhållande till objektet anser hon är ett viktigt och relevant område i pedagogik. Lärandet sker alltid mellan ett subjekt och objekt, det vill säga grundformationen och den gemensamma kärnan i lärandet. Samspelet mellan subjekt och objekt får således en pedagogisk relevans, eftersom det till exempel handlar om hur eleven, studenten eller forskaren skall bemöta och angripa objekten i läroprocessen. Hur skall den lärande (subjektet) förhålla sig till föremålet (objektet)? Dessutom leder det till konsekvenser för lärandet om relationen inte äger rum och den lärande stannar kvar i det subjektiva respektive det objektiva.

Den viktigaste och ofta bortglömda komponenten i diskussionen om objektivitet är subjektet och hur undvika relativism och subjektivism¹¹⁶ i processer, frågar hon sig. När subjektet används som grund riskerar således kunskap att hamna i en relativistisk subjektivism. Försöket att undvika denna risk kan emellertid leda till andra konsekvenser, menar Rider.¹¹⁷ I sin doktorsavhandling där hon gör en kritisk undersökning av moderna teorier om subjektivitet, menar hon att många filosofiska metoder producerar ett undersökande objekt som är långt från den verklighet som de är förutsatta att förklara, på grund av rädslan för relativistisk subjektivism. Rider anser att vi lätt kan tro; att leta efter

¹¹⁴ Gustavsson 2004 s. 42

¹¹⁵ Larsen 2004

¹¹⁶ En subjektiv inställning tar mest hänsyn till egna värderingar men inte så absolut som den subjektivistiska inställningen. Den är således mer extrem och på gränsen till solipsism (att inget utanför jaget existerar).

¹¹⁷ Rider 1998. Avoiding the subject

en absolut grund för kunskap kommer från uppfattningen att skepticism och nihilism blir följden om där finns minsta överskott av teoretisk tvekan i fall som vi är benägna att kalla ”säker kunskap”. Objektivismen betraktar verkligheten från någon fiktiv plats utanför det egna subjektet och inordnar subjektet tillsammans med allt annat i detta perspektiv.

Enligt Rider menar den fenomenologiska forskaren Husserl att objektivism förekommer i mängd olika varianter, som på olika sätt utesluter subjektet. En typ av objektivism som han tar upp kommer till uttryck i strukturalismen. Sett ur detta perspektiv försvinner också subjektet, eftersom individerna betraktas som determinerade av strukturerna. Från vilken plats talar då strukturalisterna, undrar han då. De har ersatt det konkreta livsvärldsperspektivet med en fiktiv eller tänkt plats utanför sig själva och ur det perspektivet ter sig subjektet överflödigt. Rider anser vidare att Husserls uppfattning om att kunskapen startar i subjektets omedelbarhet är ett viktigt element för att kunna gå vidare i kunskapsutvecklingen. Nu undersöker forskningen objekt som ligger långt ifrån verkligheten, det vill säga livsvärlden.

Den franske fenomenologen Merleau-Ponty, skriver Larsen, visar hur företrädarna för de klassiska ontologierna; materialism, idealism och dualism, kommer fram till sina teorier om verkligheten genom att reducera alla flertydigheter till en objektivistisk och/eller subjektivistisk entydighet, och därefter talar om verkligheten som ren natur och/eller rent medvetande. Enligt dualismen finns två och endast två existenssätt: tingets och medvetandets. Medvetande är direkt givet för sig själv, tinget existerar i sig självt. Det existerar således ingen korrelation mellan medvetande och föremål. Materialismen stryker ett streck över medvetandet. Genom att förneka subjektet och enbart acceptera rent fysiska egenskaper, upphäver den således möjligheten av sig själv. Idealismen däremot stryker ett streck över allt fysiskt och förstår allt som immanent i medvetandet. Konsekvensen blir att andra människor inte kommer att förstås som andra, utan som det de är för mig. Alla tre riktningarna leder till solipsism enligt Maurice Merleau-Ponty.¹¹⁸

För fenomenologin är den subjektiva upplevelsen utgångspunkten och Merleau-Ponty var en av de första filosofer som på allvar satte kroppen i centrum i arbetet med att förstå människans existentiella villkor. Emedan Stern talar om levda berättelser talar han i stället om den levda kroppen. Kroppen är fenomenal i betydelsen upplevd och upplevande. Den är inte ett mekaniskt föremål som svarar på omvärldens stimuli och den står i levande samspel och i en oavbruten dialog med omvärlden. Han visade hur kroppen kommer före tanken på den, samtidigt som kroppen och språket för den hänger samman. Vi är samtidigt ett jag och ett mig. Han hävdade också att motsättningen mellan subjekt och objekt är sekundär. Upplevelsen, erfarenheten, är primär. I upplevelsen förenades motsättningen mellan subjekt och objekt. Medvetenheten betydde ursprungligen inte att ”jag tänker”, utan att ”jag kan”. Han avvisade alltså Descartes existensbevis.

4.6.2 Perspektiv på Foucaultinspirerad forskning

Två av mina forskare hade inspirerats av Foucault och som Forskare 1 säger under intervjun; att forskning med anknytning till honom lätt blir historisk. Ett exempel på detta är idéhistorikern Karin Johannisson¹¹⁹, som vid ett tillfälle skriver att tre perspektiv har dominerat den historiska behandlingen av temat dårskap. För det första det medicinska

¹¹⁸ Ingenting utanför jaget existerar. Alla lever i sin egen värld.

¹¹⁹ Johannisson 1997, Det tunna skalet

som strävar efter att definiera vansinnet i termer av sjukdom/avvikelse, för det andra det sociologiska som vill demaskera dårskapens funktioner som social kategori och vardagsföreställning och för det tredje det konstruktivistiska som hävdar att dåren är en kulturell konstruktion. Han reflekteras genom varje tids regler för normalitet och skilda religiösa och vetenskapliga system. Alla dessa perspektiv tenderar att göra dåren själv till en abstraktion utan kött och blod. Det är trots allt inte dårskapen som är konstruerad, utan bara sättet att förstå, tolka och avvisa den. Vidare skriver hon att utan att vara alltför högmodig kan man fastslå att förändringar i kulturell ångest förändrar det kliniska landskapet. Detta om dårskap men i Foucaults tänkande om samhällets normaliserande utbildningsprocesser och rationaliteter¹²⁰ kan man här lika väl placera in ”avvikare” från andra verksamheter, till exempel skola. Vidare är Johannisson inte så kategorisk i sin kritik av Descartes. Hon skriver;

Ändrade Descartes på denna grundläggande förståelse med sina teser om kroppen-maskinen och kropp och själ som skilda substanser?(Senare tiders aspiranter på ”helhetssyn” och olika psykosomatiska modeller envisas med att hävda detta. Hur denna förenklade bild av den cartesianska dualismen har uppstått och etablerats är en högintrassant vetenskapshistorisk fråga.) I själva verket var separationen långt ifrån definitiv för kropp och själ är två separata men kommunicerande system. Dualismen skall förstås som en växelverkan snarare än som en klyvnad.¹²¹

I ett kapitel i denna bok berättar hon om några flickor med extremt självdestruktivt beteende under 1700-talet i en tid med stora samhällsförändringar. Upplysningen med en annorlunda syn på människan, en naturvetenskap på frammarsch och en kyrka som tappar i makt. Kvinnor som fortfarande inte får tala i det offentliga rummet. I fallbeskrivningar av galenskap från svenskt 1700-tal dominerar kvinnorna starkt. Johannisson efterlyser inifrånbilder, som förstår dessa unga kvinnors beteenden som identitetssökande processer. Vilka känslor och erfarenheter speglade bortväljandet av verkligheten, frågar hon sig.

I detta patriarkaliska samhälle fanns det lite utrymme för att utveckla en egen identitet för dessa unga kvinnor. Här kunde extas, dvala och anorektiska beteenden fylla funktionen av negativt rolltagande. Deras självförnekelse hade börjat i tonåren och det leder ju till frågor om kvinnligt vuxenblivande: längtan efter riktning, uppmärksamhet, bekräftelse och tröst och det kan ju också tolkas som existentiella bristtillstånd, där instigandet i en annan verklighet blev ett sätt att hantera en förlorad orienteringsförmåga, skriver Johannisson

Enligt Johannisson¹²² hävdade Foucault att ju mer anonym och funktionell makten blir, desto mer individualiserade tenderar de underlydande att bli. Foucault menade att detta är ett led i makttekniker. Vetandet, de olika vetenskaperna om människan, om kroppen och psyket har utvecklat sätt för att utifrån en fastställd norm iaktta, övervaka och göra jämförande mätningar av individer. Samtalet, med mönster hämtade från de kristna företeelserna predikan och biktens bekännelse, syftar till att föra in individen i en diskursiv existens. I och med det blir en subjektivering möjlig och de lyssnande experterna utvecklar tekniker för att definiera, klassificera och kategorisera, varpå diskurser utvecklas som gör att individer tänker på sig själva på ett visst sätt. Avsikten med detta system av vetande och makt är att skapa ordning, att disciplinera individer och få individer att disciplinera sig själva.

¹²⁰ Se s. 54 i denna uppsats

¹²¹ Johannisson s. 111

¹²² Johannisson 1997

Fenomenologen Husserl intog en rationalistisk hållning och en utgångspunkt av a-priori-vetenskap, som i hög grad ogillades av till exempel Foucault. Enligt den senare, när vi talar om själen, eller individen, eller medvetenhet, eller subjektet, så diskuterade vi redan en produkt av den diskurs som den/det artikuleras i. Individen var inget mer än en yteffekt av träning, anspänningar, gränsdragningar och definieringar, sociala, politiska och diskursiva runt omkring honom, enligt Foucault. Apropå detta skriver Rider :

How to understand Foucault's theory in practice: if intellectual and social activities are everywhere and always effects of power, then there can be no appeal to theory to comprehend power. If the thinking/acting/speaking subject is a product of prior existing power relations, then I really cannot say or think anything with regard to those relations which is not already "inscribed", as Foucault might say, by those relations. /.../It would be wrong

to say that the soul is an illusion, or an ideological effect. On the contrary, it exists, it has a reality, it is produced permanently around, on, within the body by the functioning of a power that is exercised on those punished- and, in a more general way, on those one supervises, trains and corrects, over madmen, children at home and at school, the colonized over those who are stuck at a machine and supervised for the rest of their lives.

Foucault tells us here not to be fooled by the humanist legerdemain of replacing the theological abstraction of the soul with the philosophical or psychological abstraction of the human being. "Personality" or "consciousness" have as dubious pedigree as their predecessor, and are as much a product of certain intellectual discourse, one equally rife with power relations, as that of medieval theology.¹²³

Men vi måste komma ihåg, fortsätter hon, vad det betyder att vara sekreterare, vad det betyder att vara barn, vad det betyder att vara pappa, etcetera innan en diskussion kan ta sin början, om hur dessa ting kom att betyda vad de faktiskt gör.

För Foucault formas mänsklig medvetenhet som en droppe kvicksilver i en degel: formen den tar beror på vad som omger den. En människas tankar är inget annat än en yteffekt av vad som omger och begränsar dem. Han argumenterar för att se subjektet som ursprungligen, en historisk och social entitet och förnekar att det kan finnas något sådant som ett subjekt innan historien eller relationer till andra subjekt. Det som intresserar poststrukturalister är varken konstituerandet av människans inre eller de yttre strukturerna, men de förbindande nätverk av bestämmande praktiker som producerar både subjekt och strukturer skriver Rider:

Why is it so glaringly obvious that the individual's own experience of selfhood is irrelevant in the face of the theory of conditioning historical and social structures?/.../If our interest is in conceptual clarity and not theorizing for its own sake, however, the inversion of the relationship between intellectual or professional discourse and the vernacular is highly problematic. I believe that the confusion behind this inversion can be cleared up, once again, by taking a closer look at the differences between first and third person uses of certain kind of words.¹²⁴

¹²³ Rider 1998, s. 133-137

¹²⁴ Ibid s.162, 164

Foucaults filosofiska projekt analyserar möjligheten för avvikande människor att få existera på sina egna premisser i det moderna samhället, skriver Helldin,¹²⁵ för vi lever i ett modern samhälle som ideologiskt och institutionellt tvingar sig på individen, med hjälp av dominerande grupperas maktfullkomliga arrangemang och begrepp som definierar människor måste analyseras i den historiska kontext de ingår i. Man måste studera länkarna mellan samhällets normaliserande utbildningsprocesser och så kallade rationaliseringsprocesser och makt. Med rationaliteter menar han de vetenskaper som har människans själsliga och kroppsliga hälsa som sitt utbildnings-, forsknings-, och behandlingsobjekt, som exempelvis medicin, psykiatri, psykologi, sociologi och psykopatologi. Han är kritisk till dessa vetenskapers aktiviteter. De specifika av dessa måste analyseras, det vill säga de som uppstår kring vissa fält av människans fundamentala erfarenheter: dårskap, sjukdom, död, kriminalitet, sexualitet och så vidare. Han analyserar makten som teknik och den cartesianska dualistiska tankemodellen är fonden, nämligen den stränga åtskillnaden mellan människans yttre och inre värld.¹²⁶ Helldin frågar sig om det finns institutionaliserade metoder dolda eller uttalade, inom exempelvis en skolorganisation som är behjälplig i denna, individens subjektiveringsprocess. Befinner vi oss i en specialpedagogisk kunskapstradition som förebådar sjukdomstolkningar av specialpedagogisk problematik och hur ser dessa processer ut som gör vissa elever till avvikare och har, och i så fall hur har, specialpedagogiken använt sig av psykologi eller psykopatologi i sin avskiljningsdiskurs, för redan i slutet av 1800-talet befäste psykologin i västerlandet och också i Sverige sin ställning som akademisk disciplin. Detta gjorde man genom att metodiskt närma sig mera statustunga akademiska laboratorieämnen som neuroanatomi och hjärnfysiologi. Den nya amerikanska psykologin blev mycket inflytelserik på flera områden.

Foucault verkar inte känna något behov av att låta den politiska praktiken styras av någon normativ ram. Den kan ses som ett principiellt ställningstagande för någon variant av epistemologisk kulturell relativism, skriver Nancy Fraser och vidare att,¹²⁷

Eftersom Foucault inte har någon grund från vilken han kan skilja till exempel former av makt som är förenade med herravälde från former som inte är det, tycks han vilja helt förkasta moderniteten som sådan. Dessutom verkar han göra detta utan att ha någon föreställning om vad som skall komma i stället.

I själva verket pendlar Foucault mellan två lika otillräckliga ståndpunkter. Å ena sidan anammar han ett maktbegrepp som gör det omöjligt för honom att fördöma några som helst förkastliga drag i moderna samhällen. Men samtidigt, och å andra sidan, förråder han genom sin retorik en övertygelse om att moderna samhällen helt saknar försonande drag. Vad Foucault behöver, och desperat behöver, är uppenbarligen normativa kriterier, för att skilja acceptabla former av makt från oacceptabla. Som det nu är riskerar de obestridligt originella och värdefulla aspekterna av hans verk att bli missförstådda i brist på ett adekvat normativt perspektiv.

¹²⁵ Helldin 2003

¹²⁶ Ibid s. 82

¹²⁷ Fraser 2003, s. 48-49

4.7 Slutdiskussion och en ansats till jämförande diskursanalys

Jag hade som övergripande syfte att aktualisera och utvidga kunskap inom psykoanalytisk teori och belysa detta i förhållande till verksamma forskares teoretiska utgångspunkter och perspektiv. Dessa forskare spände över en bredd från feministisk post-strukturalism, till en med teoretisk politisk filosofi som sitt gebit och slutligen en med stor empirinärhet i sin forskning utifrån ett fenomenologiskt-hermeneutiskt perspektiv. Ett annat delsyfte var att göra en jämförande diskursanalys utifrån rapportens frågeställningar..

4.7.1 Ansats till diskursanalys utifrån rapportens frågeställningar

Hur behjälpliga är de fyra diskurserna för att förstå situationen där en elev svär åt mig; det vill säga metaforen för mig av en projektiv situation.

Forskare 1 och 2 tänker i mycket utifrån ett konstruktivistiskt maktperspektiv. Det är ju en förklaringsgrund på en övergripande nivå för att förstå situationen. Forskare 3 går närmare subjektet i sin forskning och var den som såg begrepp som projicering, splitting och mentalisering som viktiga, för som Forskare 3 sa; ”göra saker begripliga för sig själv och för barnet”; men riskerna fanns; ”om man inte såg skeendet i sitt kontextuella sammanhang”.

Diskurs 1 säger att orsaken till att vi får svårt att förstå varandra kan bero på våra projektioner, oförmåga att leva i situationer med ovisshet, kommunikationsproblem som inte leder till ”nuvarande mötesögonblick”, eller vara beroende av mentaliseringsförmåga och ett inte utvecklat reflektivt tänkande. Enligt Bowlby har tidiga anknytningsmönster betydelse i det längre perspektivet för att skapa närmare relationer, självförståelse och att svårigheter att reglera negativa känslor kan vara kopplade till en desorganiserad anknytning. Kan vi utveckla våra ungdomars reflekterande kring sina liv verkar det vara en avgörande faktor oavsett deras sociala bakgrund, i alla fall enligt Peter Fonagy.

Man kan också tänka sig, som Igra är inne på att en ungdom behöver möta frustrationer som underminerar ett omnipotent beteende eller med Bions ord att ungdomen för att kompensera en psykisk bristsituation måste sätta sin lit till sinnessillstånd präglade av allvetande och som även kan påverka kognitiva funktioner negativt. (s. 18) Detta kan ju leda till aggressivitet riktad mot en vuxen auktoritet och i den här situationen är det viktigt att den vuxne begriper vad det handlar om.

Nästa frågeställning var vilka fördelar och nackdelar har olika vetenskapsteoretiska utgångspunkter för förståelsen av ungdomar med en psyko-social problematik?

Nackdelarna med diskurs 2 och 3 blir att de inte är särskilt behjälpliga i det konkreta arbetet på gräsrotsnivå med ungdomar som jag möter och med diskurs 4 blir det den omvända svårigheten om man inte ser utifrån ett politiskt perspektiv.¹²⁸ Det är till exempel möjligt att se att det finns generella mönster i att flickor skär sig och att det finns teorier som på ett övergripande plan angriper en maktstruktur.¹²⁹

¹²⁸ Alvesson & Sköldberg 1994 s. 113

¹²⁹ Under en talibanregim kan vi inte fråga varje kvinna varför just hon bär burkha

Diskurs 2–4 öppnade dörrar in mot Foucaultinspirerad forskning, diskursanalys, politisk filosofi och fenomenologi. Allt detta är viktiga områden för en genomlysning av och utvidgning av problemfältet kring ungdomar som vi benämner ha en psyko-social problematik. Det som Forskare 3 säger under vårt samtal; att vi befinner oss i en tidsanda och att vissa teorier närmar sig samma synsätt visar tydligt hur olika ansatser länkas vid varandra. Den fenomenologiska aspekten hos Daniel Stern är ett exempel på detta.

Diskurs 1 har varit användbart för att få perspektiv på aggressivt beteende, passivitet, skoltrötthet, oförmåga till reflektivt tänkande, mentaliseringsprocesser med mera och när det gäller komplicerade inläringssituationer. Detta tänkande har inte fördjupat sig i maktaspekter, men det har inte heller varit dess avsikt, utan där kan jag bland annat finna stöd i en socialkonstruktivistisk teoribildning.

Det kontingenta¹³⁰ i diskursanalys står mot det determinerade och universella hos diskurs 1, som till exempel när det gäller synen på identitetsutvecklingen och hur olika begreppet ”fragmentarisk” används hos Klein mot hur subjektet beskrivs som fragmenterat i diskursteori hos Laclau och Mauffe.¹³¹ Synen på ett sant själv hos Winnicott skiljer sig också från den i diskursteori, där idén om det sanna hela jaget ses som en fiktion, en myt.¹³²

Genom att Diskurs 1 och 4 går nära subjektet i forskningshänseende blir det till en fördel när det gäller att förstå och kunna arbeta tillsammans med de elever jag möter. Erik, som just nu måste avvärja verkligheten i sitt allvetande och kan inte be om hjälp med uppgiften framför sig utan skriver av facit för att upprätthålla skenet av att ”han gjort det här tidigare för länge sedan och redan kan det”. Här ligger svordomen ”djävla gubbe” nära till hands.¹³³

Eller Samuel där ilskan över symbolerna i mattetalen, och därmed också den ”knäppskalle” som hittat på dem, ligger för nära honom. Symbolerna¹³⁴ blir inte porten, länken emellan det inre och det yttre. Han för ofta en kamp mot utformningen av uppgifter och Samuels reflekterande och mentaliseringsförmåga behöver utvecklas. Det är både en terapeutisk och en pedagogisk fråga. Båda han och Erik är begåvade elever och detsamma kan sägas om Emilie. Hennes berättelse om sig själv börjar så här:

Jag önskar att jag kunde berätta alla mina sagor för dej, jag är säker på att du skulle tycka om dem. Du gillar ju att lyssna på vad jag har att berätta, även om det ibland blir så sorgligt att jag måste hålla för dina öron. Men jag vet att du kommer att fortsätta lyssna, oavsett hur mörkt det blir, och jag vet att jag måste berätta. Alla säger att jag måste berätta, berätta precis allt för att jag ska kunna må bättre. Det här är min berättelse. Dom säger också att jag måste sluta springa för att verkligen förstå vad som jagar mej och vart jag egentligen är på väg. Fast det vet jag redan, även om jag inte låtsas om det. Jag springer för att jag är rädd för Livet, och för att Livet (erat liv) jagar mej. Och jag är på väg mot Döden. Döden är mitt slutgiltiga mål, först då kommer jag att bli fri. Dom säger att jag måste hitta någonstans där jag kan vara mej själv och där jag "kan vila" och "vara trygg i min identitet". Problemet är att jag inte har någon identitet. Det finns inget 'Jag' att

¹³⁰ tillfälliga

¹³¹ Se s. 54 denna uppsats

¹³² Jørgensen & Phillips s. 50

¹³³ Se s. 17 i denna uppsats

¹³⁴ Se s. 17 i denna uppsats

ta hand om, det finns ingen Emilie. Eller rättare sagt: Emilie finns inte på riktigt. Emilie lever i helvetet på jorden, men hon har aldrig klagat. Aldrig med ord i alla fall. Dom säger att jag måste sluta springa, men vart tar man vägen när ingen längre vill veta av en? När alla ens vänner har lämnat en, när man bränt alla sina broar, när alla helt enkelt har GETT UPP, vart ska man ta vägen då /.../ Sjukskriven och utbränd det är det dom kallar det som händer mej, utbrändhet. Jag har just börjat 7:e klass och nu sitter vi på ett möte i konferensrummet bredvid expeditionen. Jag fick stå och vänta länge innan dom släppte in mej, dom ville tydligen prata med min svenskalärare och mina föräldrar först. Alla ungar på hela skolan står och stirrar på mej, det känns så i alla fall. Egentligen är det bara halva min klass och några ungar från lågstadiet. Det är inte ofta en elev blir inkallad på möte med rektorn och soc. Fast å andra sidan har dom väl aldrig haft en lika besvärlig elev som jag. Varje vecka kommer kuratorn och skolpsykologen ner till 7As klassrum och hämtar mej för att jag ska ha samtal med dom. Sedan har vi skolsköterskan och hennes tillväxtkurva och hennes gamla äckliga våg som alltid visar tre kilo för mycket. Två gånger i månaden, ibland mer, måste jag gå upp för dom långa trapporna upp till hennes mottagning och sedan, om jag har tur, får jag ligga i Vilorummet i någon timme. Det är ett litet mörkt rum där man bara får ligga och vila så länge man vill. Det är det enda som är bra med att vara hos skolsystemen. Men oftast tvingar hon upp mej på vågen, frågar om hur mycket jag äter och hur det är hemma. Precis som skolpsykologen tror skolsystemer att allt har att göra med min familj, att alla mina problem beror på hur jag har det hemma. Det är också hon som har beslutat att en läkare ska komma till skolan varannan eller var tredje vecka för att undersöka mej.

Äntligen tänds den lilla gula lampan som det står 'LEDIGT' på och jag kliver in. Där inne sitter alla samlade runt ena hörnet på ett stort bord. Jag sätter mej demonstrativt på den andra sidan. Jag är inte den duktiga flickan längre, det är lika bra att sluta låtsas.

"Ja, Emilie..." säger soc.tanten släpande. "Vi har beslutat oss för att sjukskriva dej tills vidare. Vad tycker du om det?" Jag rycker på axlarna till svar. "Bra, då blir det så! Har du några frågor?" Jag skakar på huvudet. "Ok, då tror jag vi är färdiga här." säger rektorn och reser sej upp för att lämna rummet. "Om ni ursäktar mej..."

Jag går hem efter mötet och känner mej tommare än någonsin. Tycker dom verkligen att jag är så störd att jag inte ska gå i skolan längre? Jag skär mej mer än vanligt den natten, även om jag till viss del är lättad över att slippa skolan. Sedan 7:an har skolan enbart betytt smärta och ångest för min del. Nu börjar mina klasskamrater andra ring på gymnasiet och här sitter jag på ett behandlingshem i en Stockholmsförort utan betyg från grundskolan. Utan framtid. För det är så det är, utan betyg har man ingen framtid om man inte ska försöka sej på ett kreativt arbete, som skådespelare eller författare. Just dom arbetena har alltid varit mina två alternativ när ämnet "Emilies framtid" har kommit upp i konversationen. Och rockstjärna, fast det är inget att satsa på för min del, det skulle inte sluta lyckligt.

("Men det kanske inte slutar lyckligt ändå, Emilie...")

Diskurs 2 och 3 kan vara behjälpliga till att förstå varför Erik, Samuel eller Emilie har hamnat där de är, men de säger inget om hur det känns att vara där de är och hur vi kan hjälpa dem vidare. Diskurs 2 kan säga något om varför flickor skär sig men inte varför Emilie gör det och där är som jag ser det endast diskurs 1 och 4 som här är behjälpliga. Som individualterapeuten på mitt arbete sa en dag under lunchen när vi pratade om diskursanalys; "det är bara teorier men man måste förstå att det finns ett sant själv". Och

som både Rider och Bergström och Boréus är inne på när de diskuterar diskursanalys; att den saknar möjlighet att lyfta fram agenterna eller subjekten i form av människor med kött och blod. Emilie ”förvägras inte möjligheten att vara skiftande, multipel och kontradiktorisk”¹³⁵, utan behöver stöd för att hitta sitt rätta jag, som hon också uttryckte i denna essä, som är på 60 underbart skrivna sidor, men med det oundvikliga våld och begär som tycks verka i all identitetstillblivelse. Visst vill jag att Emilie till och från också skall hålla för mina öron.

Igras resonemang kring att ”befinna sig i ovisshet” och att nya perspektiv alltid är svåra att tillägna sig är ovärderlig kunskap och nödvändig i ett arbete med ungdomar med en psyko-social problematik. För att förstå detta måste vi ha kunskap om den tidiga identitetsutvecklingen; vad det innebär att vara barn. Som jag ser det handlar detta inte enbart om den gruppen ungdomar som jag kommit att arbeta med, utan den säger lika mycket om en normalutveckling.

Hur tänkte man om det utvecklingspsykologiska paradigmet och hur såg man på kritiken av dualismen, uppdelningen i en inre och en yttre verklighet och subjekt – objektfrågan?

Introjektion och projektion ses i Diskurs 1 också som skeenden i en normal process för inhämtande av kunskap från omvärlden, för att skapa mening i sin egen livsvärld. Utan en uppdelning, en dualism där inre och yttre inte är samma sak, så blir det svårt att förstå även andra tankegångar inom psykoanalytiskt tänkande, som till exempel mentaliseringsbegreppet. Diskurs 1 framstod dock inte så kategorisk i fråga om detta, som till exempel Igra när han talar om länken mellan den inre och den yttre världen och att vi rör oss i två sammanvävda verkligheter och i en ständigt pågående projektiv relation till yttervärlden.

Sommers kritik av utvecklingspsykologi tog avstamp i att man fastnat i ett stadietänkande, inte såg till barnets normalutveckling och allmänt i ett bristtänkande och inte till barnets kompetens. Jag kan inte överblicka hela fältet och det ligger säkert en del i hans kritik.

Här i slutdiskussionen vill jag återanknyta en stund till Fonagys och hans resonerande kring den klassiska respektive den romantiska synen inom objektrelationstänkandet.

I den klassiska visionen sågs människan som av naturen begränsad, men det gick att nå över dessa tragiska begränsningar (skavanker) och nå ett anständigt liv. Den var mer pessimistisk och konflikten hör till den naturliga utvecklingen. Det fanns ingen flykt från mänsklig svaghet, aggression och destruktivitet och livet är en ständig kamp mot oundvikliga återverkningar från barndomen.

Den romantiska visionen såg till människans inneboende godhet och som kompetent, men av olika omständigheter sårbar. Den såg anpassningsproblem i termer av brister och dess yttringar som manifestationer av hopp att omgivningen skall rätta till den skada som är gjord.

Den romantiska visionen är mer optimistisk, ser människan som full av potentialer och barnet färdigt för att fullfölja sitt öde.

¹³⁵ Se s. 36 i denna uppsats

Dion Sommer ligger närmast den romantiska visionen, om han nu alls har några sympatier för Bowlby, Winnicott och Bion. Själv arbetar jag inte med ungdomar som följer en normalutvecklingskurva och jag har naturligtvis påverkats av de erfarenheter jag gjort. Då kan den klassiska visionen ligga nära, för här hör ju skavanken och konflikten till vardagen.

Jag vill travestera Gunnar Fredriksson¹³⁶, när han skrev om 20 filosofer och utropade; jag tycker om dom alla, utom Heidegger. – Jag känner sympati med både den klassiska och den romantiska visionen i denna tappning och tycker att dessa teoretiker går i närkamp med ”mina ungdomar”. Forskare 3 var den som använt sig av psykoanalytiskt orienterade teorier. Dessa teorier är influerade av olika sorters dualism, skriver Forskare 3 och fortsätter;

Inslag av psykoanalytiska teorier har blivit ett viktigt redskap för förståelsen av barn. Teorier av Anna Freud, Klein, Winnicott, Mahler, Bowlby med flera hör till vardagen när vi skall tolka barns symtom och svårigheter att finna sig tillrätta i sin sociala omgivning med relationer till föräldrar, andra vuxna och jämnåriga. Dessa teorier har formulerats på basis av erfarenheter i det kliniska arbetet /.../ en teoriutveckling bromsas av det alltför stora inflytandet som den cartesianska dualistiska traditionen har haft på vårt sätt att tänka kring barn, språk, medvetande, kropp, subjekt...¹³⁷

Kritiken av utvecklingspsykologin, som jag mött den, har inte tagit fasta på dessa teoretiker som jag diskuterat i denna rapport. Varför vet jag inte. En tanke är att Foucaultinspirerad forskning har hamnat i det Helldin beskriver när han urskiljer olika inriktningar på den teoretiska kritiken av specialpedagogisk kunskap. En punkt är att vissa teorier kommit att dominera alltför starkt inom fältet.¹³⁸

Den skepsis till tanken att det kunde finnas determinerade aspekter i våra liv – en dualism – tycktes starta med en generell bild av Descartes och med honom upplysningstiden. Tänkte man annorlunda; ”då hade man fastnat i ett essentialistiskt tänkande eller så gjorde man anspråk på att det gällde universellt och inte såg att vi lever i olika kontextuella sammanhang och att ’teorierna’ allmänt gjorde för generella anspråk.”

I god postmodernistisk anda skulle det vara slut på de stora berättelserna. Må så vara, men en värderativism tycks lura bakom hörnet. De flesta intet ont anande. Så här skrev Per Molander;

"Upplysningens dialektik" blev en bok som kom att bestämma färdvägen för mycket av efterkrigstidens vänsterfilosofi, en färdväg som ledde mot relativism och obskyra intellektuella bindningar. Nietzsche och Heidegger gjordes i all hast om till vänsterfilosofer, trots sitt komprometterade förflutna. I Michel Foucaults efterföljd blev det chict att vara konstruktivist och hävda att all kunskap är uttryck för maktrelationer. Den postmodernism som ofta har hävdats sig representera en modern vänster har i själva verket mer gemensamt med antimodernismen än med vänstern. Richard Wolin har i en serie böcker frilagt dessa postmodernismens

¹³⁶ Fredriksson 2000

¹³⁷ Forskare 3 nämner här 3 sorters dualism, en uppdelning mellan kropp och cogito, mellan natur och kultur och mellan naturvetenskap och humanvetenskap. Jfr också med s. 27 i denna uppsats hur Fonagy presenterar att Bowlbys anknytningsteori växte fram i en annan tradition än den kliniska psykoanalysen.

¹³⁸ Helldin 2003, s. 69

rötter, senast i "Seduction of unreason". Wolins analys av antimoderna tankemönster är inte invändningsfri, men här finns affiniteter som kan oroa. Att tanke- och värderelativism kan attrahera inte bara höger och vänster utan också en växande religiositet med politiska ambitioner är i och för sig begripligt. Om ingenting är riktigt sant och alla värderingar är lika mycket värda, blir utrymmet för utopier och grumligt tänkande större. Men vänstern gör nog bäst i att undvika denna frestelse; det är hög tid att man inom sina gränser erövrar upplysningen åter.¹³⁹

Diskursanalysen ger en möjlig förklaring till varför de psykoanalytiska idéer som jag beskrivit under diskurs 1 uteslöts under D-kursen i specialpedagogik. Jag vill återkomma till Klein och Igra för att tolka detta i termer av integrerande och differentierande krafter och till Laclau och Mouffe. Mina funna nyckelbegrepp som subjektivitet, identitetsutveckling, sant själv, dualism, determinism, essentialism, universalism och fragmentering tycks fungera som exempel på flytande signifikanter och antagonismer och att andra diskurser söker reducera mångtydigheten hos dessa tecken eller helt söka utesluta dem.

En öppen frågeställning kvarstod; vad avgör inriktningen på ens forskargärning? Är det slumpen som bestämmer om det blir feministisk post-strukturalism, fenomenologisk-hermeneutisk eller mer teoretiskt inriktad forskning. Kan man applicera konstruktivistiska tankegångar; forskning med essentialistiska inslag för att få ett svar och kan Diskurs 1 vara användbar här?

4.7.2 Metoddiskussion

Jag kan nu med facit i min hand säga att det inte alltid är lätt att intervjua och leva upp till i alla fall Kvales¹⁴⁰ kvalifikationskriterier för intervjuare; kunnig, strukturerad, tydlig, vänlig, känslig, öppen, styrande, kritisk, minnesgod och tolkande. Man skulle akta sig för att föreställa sig endast ett sätt att bearbeta sitt material. Det finns många möjligheter. När Strauss och Corbin¹⁴¹ talar om öppen kodning, så menar de att den som kodar skall ha ett öppet sinne, vara "open-minded". Man kan enligt dem koda ord-för-ord eller linje-för-linje. En annan möjlighet är att inte se till ord och ordsammansättningar utan på hela satser eller meningar. En tredje variant är att se på hela intervjun. Vad säger den? Vad kan den säga? Finns något i intervjun som en helhet som kan tänkas vara intressant att gå vidare med och tolka för att se om det till synes intressanta verkligen är intressant?

Jag lyssnade på intervjuerna och bara det att inspelningarna hade fungerat rent tekniskt, fick mig att andas ut. Nu transkriberade jag i stort sett varje ord och uttryck och lyssnade igen och skrev ned det som tycktes centralt och noterade egna reflektioner kring detta. Vid nästa genomlyssning skrev jag ned de citat som jag tyckte direkt svarade mot mitt syfte och mina frågeställningar. Det blev för att tala med Kvales terminologi en meningskoncentrering och en meningskategorisering, en kodning där jag ställde frågor till texten utifrån det som jag var ute efter. Efter en första intensiv period direkt efter intervju-tillfällena dröjde det ett par veckor innan jag lyssnade på banden igen och nu stod jag känslomässigt friare gentemot mina "forskare" och jag kunde förhålla mig mer kritiskt.

¹³⁹ DN, 2006 Essä 20/12

¹⁴⁰ Kvale 1997, s. 138-139

¹⁴¹ Strauss och Corbin 1998

Transkriberingen till skriftspråk var inte helt lätta att göra. Ibland hördes det inte tydligt vad den intervjuade sade och det kunde också hända att jag hade svårt att förstå andemeningen. Vid något tillfälle missade jag information, och att jag senare vid avlyssnandet satt och skakade på huvudet åt mig själv och undrade varför jag inte följde upp med den eller den frågan. Samtidigt som jag tyckte det var viktigt att uppleva intervjutillfället som en helhet, som något som hängde ihop som en berättelse och att det fanns en koherens mellan delarna och helheten, letade jag också efter sådant som var kontradiktoriskt i intervjupersonernas utsagor och här fanns en risk för att jag i detta sammanhang, åt det ena eller det andra hållet, övertolkade det jag hörde på banden.

De intervjuade fick stå som representanter för feministisk poststrukturalism, politisk filosofi och fenomenologi. När jag skrivit ned intervjuerna och mina reflektioner skickade jag dem till respektive forskare för synpunkter. Jag förstod av svaren att jag vid några tillfällen blandat ihop vad jag tyckte mig hört under intervjuerna med vad jag läst mig till på teoretisk nivå. När jag i slutdiskussionen skriver om de olika diskurserna är det hur jag kommit att uppfatta dessa olika teoretiska utgångspunkter och reflektionerna ska inte alltid kopplas till "mina" intervjuade. Det blev en användning av ad hoc-metoder och att det fanns en mångfald av tolkningsmöjligheter av dessa intervjuer, förstod jag ganska snart men en grund blev Alvessons och Sköldbergs så kallad kvadrohermeneutik.¹⁴² Det blev en subjektiv tolkning, men jag hoppas ha visat att den inte blev godtycklig.

I ett diskursanalytiskt paradigm har man trots olika angreppssätt gemensamt en socialkonstruktionistisk utgångspunkt, skriver Jørgensen och Phillips.¹⁴³ Huvudfrågan blev därmed i detta perspektiv hur identiter konstrueras utifrån ett vitt maktperspektiv, medans jag i denna uppsats kom att ta fasta på vissa begrepp inom den diskursanalytiska metoden i min ansats till en jämförande diskursanalys som; "Sanningseffekter" , "hur samtal kan föras och vilka betydelser som är möjliga att lägga in i de begrepp som används", "flytande signifikanter" och "antagonismer."¹⁴⁴ Som Forskare 1 uttryckte det; "Det här teorin är ett sätt att se på världen, ett språk som öppnar en dörr, en kil in mot världen" och att det mellan olika diskurser ständigt är en kamp om betydelsebildning. Jørgensen och Phillips skriver att ingen diskurs kan etableras totalt ; den befinner sig alltid i konflikt med andra diskurser, som definierar verkligheten annorlunda och därmed anger andra riktlinjer för det sociala handlandet.¹⁴⁵ Antagonismer är diskursteorins begrepp för konflikt och som man finner när diskurser stöter ihop, skriver man vidare.

Bergström och Boréus skriver;

... om det är som vi framhållit, att diskursanalys står stark i fråga om identitet, då har också diskursanalysen något att säga om makt eftersom identitet kan handla om makt /.../Kvarstår här gör det psykoanalytiska perspektivet på identitet och blir exempel på där olika diskurser kämpar om tecknens betydelse, en så kallad flytande signifikant och "kriget på språklig nivå."¹⁴⁶

Några nyckelbegrepp i min ansats som subjektbegreppet, identitetsutveckling, sant själv, dualism, determinism, essentialism, universalism och fragmentering kan vara exempel på element och antagonismer, som man i olika diskurser försöker låsa fast och att de fungerar

¹⁴² Se Figur 1 s. 10

¹⁴³ Jørgensen & Phillips s. 9

¹⁴⁴ Se denna uppsats s. 12-13

¹⁴⁵ Jørgensen & Phillips s. 54-55

¹⁴⁶ Bergström & Boréus s. 348

som flytande signifikanter och alltså är öppna för tillskrivning av olika betydelser. Men tillslutningen, skriver Jørgensen och Phillips¹⁴⁷ är aldrig fullständig. Övergången från element till moment är aldrig helt avslutad. Den entydiga diskursen kan aldrig fixeras så fullständigt att den inte kan undergrävas och förändras av det diskursiva fältets mångtydighet. Mina nyckelbegreppen kan också vara exempel på moment som de andra diskurserna försöker utesluta i ett försök att hejda tecknens glidning i förhållande till varandra och därmed försöka skapa entydighet. Alla de möjligheter som diskursen därmed utesluter kallar Laclau och Mouffe för det diskursiva fältet.¹⁴⁸

I stället för determinerat talar man om det kontingenta i diskursteori och enligt Jørgensen och Phillips¹⁴⁹ kan dess identitetsuppfattning sammanfattas i bland annat följande punkter;

- Subjektet är i grunden splittrat; det blir aldrig riktigt ”sig självt”.
- Identitet är identifikation med en subjektposition i en diskursiv struktur.
- Diskursivt konstitueras identiteten genom ekvivalenskedjor, där tecknen sorteras och knyts ihop i kedjor: hurdan man är och hurdan man inte är.
- Identiteten är därmed alltid relationellt organiserad; man är något eftersom det finns något annat som man inte är.
- Identiteten är föränderlig – precis som diskurserna är det.
- Subjektet är fragmenterat eller decentrerat; det har flera identiteter allteftersom vilka diskurser det ingår i.
- Subjektet är överdeterminerat; det har principiellt alltid möjlighet att identifiera sig på olika sätt i en bestämd situation. En given identitet är därför kontingent: möjlig men inte nödvändig.

Problem i ett diskursanalytiskt perspektiv är bland annat, som Bergström och Boréus skriver; att reducera frågor om identitet, då kan man själv hamna i en idealistisk position, där verkligheten reduceras till begrepp eller idéer oberoende yttre verklighet. Realisten hävdar att det finns en från våra idéer oberoende yttre verklighet.¹⁵⁰ Vidare, skriver man att om allt ses som präglad av språket finns inga yttre kriterier att relatera en diskurs till. Teorin blir relativistisk. Ytterligare ett problem som de formulerar är att diskursanalysen saknar möjligheter att lyfta fram agenterna eller subjekten i form av människor av kött och blod.¹⁵¹

¹⁴⁷ Jørgensen & Phillips s. 34-35

¹⁴⁸ Ibid. 33-34

¹⁴⁹ Jørgensen & Phillips s. 51

¹⁵⁰ Bergström & Boréus s. 349-350

¹⁵¹ Ibid. s. 351

5 Referenser

- Alvesson, M. & Sköldböck, K. (1994). *Tolkning och reflektion*. Lund: Studentlitteratur.
- Backman, J. (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2005). *Textens mening och makt*. Danmark: Narayana Press.
- Cullberg, J., Johannisson, K., Wikström, O. (1996). *Mänskliga gränsområden*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Duesund, L. (1996). *Kropp, Kunskap & Själuppfattning*. Falköping: Liber Utbildning.
- Ekerwald, C-G. (1995). *Nietzsche- liv och tänkesätt*. Trondhjem: MånPocket.
- Eresund, P. (1999). *Mentalisering och psykoterapi*. Insikten 2.
- Fonagy, P. (2001). *Attachment theory and psychoanalysis*. London: Karnac.
- Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning*. Stockholm: Symposion.
- Foucault, M. (2001). *Vansinnets historia under den klassiska perioden*. Lund: Arkiv förlag.
- Fraser, N. (2003). *Den radikala fantasin*. Göteborg: Daidalos.
- Fredriksson, G. (2000). *20 filosofer*. Stockholm: Norstedt & Söner AB, Pan Pocket.
- Gustavsson, B. (2004). *Kunskapsfilosofi*. Smedjebacken: Wahlström och Widstrand.
- Hartman, S. (2005). *Skrivhandledning*. Falun: Natur och Kultur.
- Helldin, R. (1997). *Specialpedagogisk kunskap som ett socialt problem*. Stockholm: HLS Förlag.
- Höstfält, G. (2006). *Från differentieringsåtgärder till åtgärdsprogram*. Stockholm: Lärarhögskolan. (D-uppsats).
- Igra, L. (2003). *Inre värld och förändring*. Smedjebacken: Mareld.
- Igra, L. (1984). *Objektrelationer och psykoterapi*. Malmö: Natur och Kultur.
- Igra, L. (1988). *På liv och död*. Borås: Natur och Kultur.
- Johannisson, K. (1997). *Kroppens tunna skal*. Göteborg: Norstedts.
- Johansson, T. (2000). *Psykosens inre landskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, G. (2004). *Psykoanalysen i ny belysning*. Stockholm: Symposion.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsen, J. (2004). *Subjektets roll i förståelsen av världen*. Lunds universitet. (D-uppsats).
- Lenz Taguchi, H. (2004). *In på bara benet*. Stockholm: HLS Förlag.
- Molander, P. (2006). *Ljusets fiender*. DN-Essän: 20/12.
- Palmer, A. (2005). *Matematik i förändring*. Stockholm: Lärarhögskolan (D-uppsats).
- Rider, S.P. (1998). *Avoiding the subject*. Stockholm: Thales.
- Sommer, D. (2005). *Barndomspsykologi*. Malmö: Runa.

- Stern, D. (2005). *Ögonblickets psykologi*. Falköping: Natur och Kultur.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research*. London: SAGE Publications Ltd.
- Trost, J. (2005). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet (1999). *Etik. Forskningsetiska principer för humanistisk-samhällsvetenskaplig-forskning*. Stockholm: Elanders Gotab.

Lärarhögskolan i Stockholm
Institutionen för individ, omvärld och lärande

Magisteruppsatser i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik respektive barn- och ungdomsvetenskap, 61-80p

Magisteruppsatser i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik respektive barn- och ungdomsvetenskap ges nu ut i IOL: s nya serie: MAGISTERUPPSATS I PEDAGOGIK, ISSN 1404-9023.

Tidigare utgivna D-uppsatser (magisteruppsatser) nr 1-31, med inriktning mot specialpedagogik, har givits ut i serien SPECIALPEDAGOGISK KUNSKAP: D-UPPSATSER, ISSN 1402-053X. Denna serie är nu avslutad.

Publikationerna kan beställas från Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för individ, omvärld och lärande (IOL) (fax nr 08-737 96 30).

Utgivna publikationer:

Nr 1 (2000) Karin Arnesén & Jessica Kjerrman: Barnets bästa i utlänningslagen.

Nr 2 (2000) Christina Sandberg: Språk och Identitet. Pedagogers språkbruk i förskolan i två områden med olika socioekonomiska strukturer och språkkulturer.

Nr 3 (2000) Linda Åkerström: Mamma, vi ses väl igen? Om vikten av att hjälpa barn som sörjer en anhörigs död.

Nr 4 (2000) Perina Breimark: Finns det plats för 7-åringarnas rörelsebehov? - Om inläring och kroppsrörelse i en svensk och en engelsk skola.

Nr 5 (2000) Anamarija Todorov: DET VAR EN GÅNG TRE BOCKAR... Barns tolkning av en känd folksagas text och undertext.

Nr 6 (2000) Nicklas Lundberg: Betydelse av drama i förskola och skola.

Nr 7 (2000) Anders Nylén: Pedagogens betydelse för samspelet mellan småbarn i förskolan.

Nr 8 (2000) Annelie Fredricson: FÖRSKOLANS MÖTE MED BARBIE, MC-MÖSS OCH DATORER.

Intervjuer med sex förskollärare om barns leksaker och nya medier.

Nr 9 (2000) Roufia Hosseinian & Camilla Nordin: Elevinflytande i gymnasieskolan. En enkätundersökning gjord vid tre olika gymnasieskolor i Stockholms län.

Nr 10 (2000) Maria Kraemer Lidén: Kvalitet i Förskolan. 16 förskollärares syn på kvalitet i yrket.

Nr 11 (2000) Suzanne Kriström: Övergång till föräldraskap. Hur upplever 20 förstagångsföräldrar att deras roller, relationer, aktiviteter och tid har förändrats sedan de blev föräldrar?

Nr 12 (2001) Göta Eriksson: Matematiskt lärande. Ett radikalkonstruktivistiskt perspektiv. En litteraturstudie.

Nr 13 (2001) Birgitta Fagerlund: Att berätta med ord och bild - en studie om barns fria textskapande.

v.g.v

- Nr 14 (2001) Lena Sundbaum: Pedagogiska strategier inom bildämnet – stimulans och utveckling av kreativitet, fantasi och skapande förmåga hos barn med autism.
- Nr 15 (2001) Bodil Halvars-Franzén: Det kompetenta barnet – varför behöver vi ett kompetent barn just nu, i vår tid och i vårt samhälle.
- Nr 16 (2001) Ulrika Djerf Hedbom: "Hästen, hästen skakar på sin man" en studie om små barns första möten med sång.
- Nr 17 (2001) Maria Kraemer Lidén: Kvalitet i Förskolan, 16 förskollärares syn på kvalitet i yrket.
- Nr 18 (2001) Birgitta Thulén: Skolledarrollen i grundskolan – en diskussion om ledarroller och perspektiv på ledarskap.
- Nr 19 (2001) Ulla Morales-Adefalk: Anpassad studiegång och sen då? Nätverket kring två gymnasieelevers skolgång.
- Nr 20 (2001) Annika Kristoffersson: Diagnos på en debatt om diagnoser. Reaktionen på Eva Kärfves bok *Hjärnspöken, DAMP och hotet mot folkhälsan* i tryckta medier under hösten -00 och våren -01.
- Nr 21 (2002) Bengt Wahlund: Åtgärdsprogram – för vad och för vem? En analys av lärares utsagor om barn och ungdomar, skrivna inom ramen för kurser i specialpedagogik.
- Nr 22 (2002) Ann-Christine Wennergren: Dialogiskt lärande för elever i hörselklass. En studie om att utveckla ett förhållningssätt.
- Nr 23 (2002) Anna Egwall: Specialpedagogiska centra och specialpedagogens yrkesroll.
- Nr 24 (2002) Anna-Lena Ljusberg: Fritidshemmet som arena för formellt och informellt lärande. Vilka normer och värden etableras i fritidshemmet i interaktion mellan dess olika aktörer?
- Nr 25 (2002) Magdalena Karlsson: Flerspråkighet – problem eller förutsättning för utveckling? En förskolestudie.
- Nr 26 (2002) Eva Obäck: Makt och motstånd i klassrummet. Klassrumsobservationer i individuella program.
- Nr 27 (2002) Anneli Hippinen: Fritidspedagog eller lärare. En studie kring yrkesvalet.
- Nr 28 (2003) Yvonne Ekström: Lära för livet. Om kommunikationsstöd i skola och vuxenliv för personer med autism och samtidig utvecklingsstörning.
- Nr 29 (2003) Toura Hägnesten: Matematikscreening II – studium av ett kartläggningsinstrument relaterat till teoribildning, lärandeprocesser och styrdokument.
- Nr 30 (2003) Anders Rönnbäck: Lärandemiljön i skolan för den yngre punktskriftsläsande eleven.
- Nr 31 (2003) Anna Fouganthine: Maud. En fallstudie över en dyslektikers skriftspråkliga utveckling.
- Nr 32 (2003) Martina Lif Uddenfeldt: Särskilda undervisningsgrupper – en historisk tillbakablick samt en studie om hur personal i särskilda undervisningsgrupper ser på sitt arbete idag.
- Nr 33 (2003) Jorun Inderberg: Samhällsvetenskapsprogrammet för elever med DYSLEXI. En studie om att utveckla förhållningssätt.
- Nr 34 (2003) Susanne Montin: "Kroppen i lärandet – lärandet i kroppen". Elever i åk 5 reflekterar över sig själva och över sitt lärande, med utgångspunkt tagen i upplevelsen av den egna kroppen.
- Nr 35 (2003) Birgitta Bergqvist: Gråzonsbarnen i förskolan. Hur hittar vi dem och kan vi ge dem stöd?
- Nr 36 (2004) Ulla Collén: Utlandsadopterade ungdomars upplevelser av skolan. En enkätstudie.

- Nr 37 (2004) Ragna Alveblad: Samspelets betydelse för lärandet. En fallstudie om konstruktivism och matematik i särskolan.
- Nr 38 (2004) Caisa Holm: Frihet under makt och ansvar. Lärarnas professionalism i det postmoderna samhället.
- Nr 39 (2004) Pia Hed-Andersson: Läsförberedd. En studie om hur läs- och skrivsvårigheter kan förebyggas.
- Nr 40 (2004) Ann-Gitt Hols: Specialpedagogiskt stöd för elever i år 7-9 – en intervjustudie med specialpedagoger, speciallärare, lärare och rektorer.
- Nr 41 (2004) Marie Nilsson: Jag vill berätta... Specifik AKK som möjlighet och samspel med en elev i träningskolan.
- Nr 42 (2005) Gunilla Angerbjörn-Ahlbäck: Kan man springa ikapp ett tåg? Om föräldrars möte med skolan.
- Nr 43 (2005) Barbro Johansson: En tonåring och hennes barn möter förskolan.
- Nr 44 (2005) Margareta Johnson: Tänk om ... – från svårigheter till möjligheter. Lärandemiljöns betydelse för elever med läs- och skrivsvårigheter.
- Nr 45 (2005) Anneli Molander: Human Dynamics – ett verktyg för en inkluderande skola? Pedagogers erfarenheter och uppfattningar av Human Dynamics som ett verktyg i den pedagogiska praktiken.
- Nr 46 (2005) Britt Persson: Gymnasieelever och läsning – Läsintrasse och läsvanor hos elever vid studie- och yrkesförberedande program.
- Nr 47 (2005) Berit Åstrand: Relation Play vid autismspektrumstörning. Föräldrars och pedagogers upplevda förändringar under två år av vissa förmågor hos åtta barn som deltagit i Relation Play.
- Nr 48 (2005) Rina Andersson: Barn och ungdomar med invandrarbakgrund i den svenska skolan. Elevers attityder till skolan och undervisningen.
- Nr 49 (2006) Mimmi Waermö: Vad betydde Maria Fritidsklubb? Tolv ungdomar blickar tillbaka.
- Nr 50 (2006) Ulrika Jonsson: Bara Vara – en kvalitativ utvärdering av ett händelserike integrerat vid Tom Tits Experiment.
- Nr 51 (2006) Karin Engdahl: Förskolegården – det bortglömda uterummet? En empirisk studie om barns interaktion och lek på två förskolegårdar.
- Nr 52 (2006) Gabriella Höstfält: Från differentieringsåtgärder till åtgärdsprogram. En diskursanalys.
- Nr 53 (2006) Ylva Skogsberg: Språklig medvetenhet hos en- och flerspråkiga förskolebarn – en jämförande studie.
- Nr 54 (2006) Ingela Söderberg: Att ha och att vara. En analys av språket i dokument som rör barn i behov av särskilt stöd
- Nr 55 (2006) Karin Persson-Gode: Reflektioner och vulkanutbrott. En studie om hur förskolebarn resonerar kring naturvetenskapliga experiment.
- Nr 56 (2006) Anneli Skaring: Homo Docens – Den undervisande människan. En studie om hur yrkeskategorier interagerar för att uppfylla målen som står beskrivna i Lpo94.

- Nr 57 (2006) Regina Illner & Auli Poussu: ReadRunner eller traditionell lästräning. Single-Subject Experiment om läshastighet och läsförståelse.
- Nr 58 (2006) Monika Hoffmann: ”Du ska INTE tro att hans känslor syns i ansiktet, men dom FINNS”. Upplevelser av grundskoletiden skildrade av personer med autismspektrumdiagnoser – en studie av personliga berättelser.
- Nr 59 (2006) Elizabeth Carlsson: Att mäta språkutveckling utifrån processbarhetsteori. Ett specialpedagogiskt perspektiv på bedömning av flerspråkiga barns språkproblem.
- Nr 60 (2006) Viktoria Pajulioma & Therese Sporrang: Kritisk granskning av förändringsarbetet inom Norrmalms kommunala förskolor. En intervjustudie med förskolepedagoger om förändringsarbetet till Reggio Emilia-inspirerad förskola.
- Nr 61 (2006) Mina Labady: Låt mig tillhöra! En studie av invandrarungdomars konfliktfyllda anpassningsprocess.
- Nr 62 (2006) Martin Hellstadius: Varför blev det så? – En intervjustudie om elevers upplevelse av vad som har påverkat dem i placeringen på skoldaghem.
- Nr 63 (2006) Lena Gustafsson & Erja Luukkonen: Kommunikation och ledarskap – ur specialpedagogiskt perspektiv.
- Nr 64 (2006) Eva Svedin: "Jag är också doktor, ju" – en studie i lek och samspel mellan förskolebarn med och utan funktionshinder.
- Nr 65 (2006) Karina Kellinsalmi: Om Christian – Habiliteringsinsatser för en pojke med autism och utvecklingsstörning under levnadsåren 3–18 år. En fallstudie.
- Nr 66 (2006) Ewa Lundgren: Skriva och läsa i samspel. En studie av textproduktion via dator i en samundervisningsgrupp.
- Nr 67 (2006) Birgitta Bjersne: Är det möjligt att förutsäga läs- och skrivutveckling redan i förskoleklass?
- Nr 68 (2006) Tuula Tähkäaho: Förskolebarns utveckling och lärande i teori och praktik.
- Nr 69 (2006) Margareta Lundmark: Val av läromedel för läs- och skrivinläring utifrån ett lärarperspektiv.
- Nr 70 (2007) Gunilla Windahl: Undervisning av barn med koncentrationssvårigheter i vanligt klassrum. – En intervjustudie med utgångspunkt i tre lärares livshistoria.
- Nr 71 (2007) Lillemor Aneer: Lärares kunskap. Lärarstuderande talar om lärarkunskap.
- Nr 72 (2007) Catharina Frank: På upptäcktsfärd i öppna förskolan – en institution som väcker frågor.
- Nr 73 (2007) Kerstin Haster: ”Barn gör inte som du säger, de gör som du gör.” Lärarstudenters syn på fritidspedagogens roll för fostran av barn på fritidshem.
- Nr 74 (2007) Arne Adamsson: Ett utvecklingspsykologiskt perspektiv. En intervjustudie och en jämförande diskursanalys.

D-uppsatser i specialpedagogik, 61-80 p (magisteruppsatser)

Magisterkursen i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik syftar till att ge en vetenskaplig fördjupning inom det specialpedagogiska kunskapsområdet, i första hand för lärare och andra verksamma inom skolans värld. Följande D-uppsatser (nr 1-31), inom området specialpedagogik, har givits ut i rapportserien SPECIALPEDAGOGISK KUNSKAP: D-UPPSATSER, ISSN 1402-053X. Denna serie är nu avslutad och nya magisteruppsatser i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik respektive barn- och ungdomsvetenskap ges nu ut i IOL: s nya serie: Magisteruppsats i pedagogik, ISSN 1404-9023. Publikationerna kan beställas från Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för individ, omvärld och lärande (IOL) (fax nr 08-737 59 00).

Utgivna rapporter:

Rapport nr 1 (1996) Kerstin Dominkovic': Lässvårigheter i ett helhetsperspektiv. En litteraturstudie.
ISRN LHS-SPEC-D-96-1-SE

Rapport nr 2 (1996) Lena Lind: Petö-metoden - Konduktiv pedagogik. En alternativ pedagogik och behandlingsform för barn med rörelsehinder. ISRN LHS-SPEC-D-96-2-SE

Rapport nr 3 (1996) Ingrid Isaksson: Tillbaka till samhället. Studier om personer med utvecklingsstörning och beteendestörningar. ISRN LHS-SPEC-D-96-3-SE

Rapport nr 4 (1996) Sanja Paulin: Föräldrarnas perspektiv på avlösarservice. ISRN LHS-SPEC-D-96-4-SE

Rapport nr 5 (1996) Inger Claesson: Avlösarservice sedd ur avlösarens perspektiv. ISRN LHS-SPEC-D-96-5-SE

Rapport nr 6 (1997) Carin Richardsson: Fusionsoperationer, en väg till hälsa och ökad livskvalitet?
ISRN LHS-SPEC-D-97-6-SE

Rapport nr 7 (1997) Karin Renblad: Lek och socialt samspel - Förskolebarn med invandrarbakgrund.
ISRN LHS-SPEC-D-97-7-SE

Rapport nr 8 (1997) Jan-Erik Wänn: Värdering av olika utbildningsmoment inom hjälpmedelsteknik. Utveckling av en enkätundersökning bland sex yrkesgrupper utförd inom ramen för EU:s HEART-studie. ISRN LHS-SPEC-D-97-8-SE

Rapport nr 9 (1997) Rigmor Parsmo: Vägen tillbaka till skolan. Konsekvenser av förvärvade hjärnskador.
ISRN LHS-SPEC-D-97-9-SE

Rapport nr 10 (1998) Peg Lindstrand: Diagnosen - ett tidstypiskt fenomen? Diagnoser och förklaringsmodeller till barns svårigheter i slutet av 1900-talet. ISRN LHS-SPEC-D-98-10-SE

Rapport nr 11 (1998) Marianne Krüger: Lärarrollen i arbetet med elever som har läs- och skrivsvårigheter. En intervjustudie med 10 lärare om kunskapsförmedlaren, stimulansgivaren, föräldern och mångsysslaren. ISRN LHS-SPEC-D-98-11-SE

Rapport nr 12 (1998) Teresa Aidukiene: Special education in two different perspectives - The Lithuanian experience.
ISRN LHS-SPEC-D-98-12-SE

Rapport nr 13 (1998) Eva Siljehag: Från kaos till eget nyskapande - Beskrivning av en kunskapsprocess i en forskningscirkel med lågstadielärare. ISRN LHS-SPEC-D-98-13-SE

Rapport nr 14 (1998) Mona E. Folkander: Maktlösa - uttråkade eller chanslösa. Stockholmsungdomar med och utan läs- svårigheter på ett individuellt gymnasieprogram. ISRN LHS-SPEC-D-98-14-SE

Rapport nr 15 (1998) Anna-Carin Rehnman Larsson: Hörselrehabiliteringen - för bästa möjliga livssituation.
ISRN LHS-SPEC-D-98-15-SE

Rapport nr 16 (1998) Eva Sandstedt: Hur beaktas behov hos elever med funktionshinder vid stora IT-satsningar i skolan. ISRN LHS-SPEC-D-98-16-SE

Rapport nr 17 (1999) Désiré Nisser: Tid till samtal tid till tankar - en väg ut ur skolvårigheter. ISRN LHS-SPEC-D-99-17-SE

Rapport nr 18 (1999) Ninni Sirén: Datatek - en beskrivning av verksamheten ur personalperspektiv. ISRN LHS-SPEC-D-99-18-SE

Rapport nr 19 (1999) Marianne Näslund: BILD - SPRÅK - KÄNSLA. Tre elever med språkstörning målar och berättar om sina tankar och känslor. ISRN LHS-SPEC-D-99-19-SE

Rapport nr 20 (1999) Jari Linikko: Internatskola för ett dövt barn med utvecklingsstörning? Intervjuer med föräldrar om deras beslutsprocess. ISRN LHS-SPEC-D-99-20-SE

Rapport nr 21 (1999) Vera Oliveira Juhlin: Tidig läs- och skrivutveckling. En studie av elever i särskild undervisningsgrupp. ISRN LHS-SPEC-D-99-21-SE

Rapport nr 22 (1999) Tatiana Skoglund: På andra sidan månen. En studie av gymnasieelever med olika kulturell bakgrund och deras upplevelser av skolan. ISRN LHS-SPEC-D-99-22-SE

Rapport nr 23 (1999) Kirsti Paatero: Dyslexi och andraspråksinlärning hos vuxna invandrare. Diagnostisering tolkad i en helhetsram. ISRN LHS-SPEC-D-99-23-SE

Rapport nr 24 (1999) Anna Ellström Lindholm: Möten och möjligheter - om språkmiljön. Skolpersonalens betydelse för barns språkutveckling. ISRN LHS-SPEC-D-99-24-SE

Rapport nr 25 (1999) Elisabeth Lundström: Samspel när barnet har ett funktionshinder. ISRN LHS-SPEC-D-99-25-SE

Rapport nr 26 (1999) Terttu Johansson: Arbetstillfredsställelse i läraryrket - en intervjustudie med lärare i åk 1-6. ISRN LHS-SPEC-D-99-26-SE

Rapport nr 27 (1999) Anders Söderberg: Delaktighet i grundskolan för elever med grav synskada. ISRN LHS-SPEC-D-99-27-SE

Rapport nr 28 (1999) Margareta Edén: Speciallärare och specialpedagoger i cirkel - yrkesroll och arbetsfunktion. ISRN LHS-SPEC-D-99-28-SE

Rapport nr 29 (1999) Emelie Cramér-Wolrath: Habilitering i teckenspråk för hörande föräldrar till teckenspråkiga döva och hörselskadade barn. En utvärderingsstudie av "FR-modellen". ISRN LHS-SPEC-D-99-29-SE

Rapport nr 30 (2000) Katarina Florin & Yvonne Hansson: Mötet. Bakgrunden till ett professionellt bemötande gentemot föräldrar med barn i träningsskolan. ISRN LHS-SPEC-D-00-30-SE

Rapport nr 31 (2000) Ulla Holmqvist-Äng: "JAG VILL - JAG KAN". Den Kommunikativa Kompetensen hos tre elever som har hörselskada/dövhet, utvecklingsstörning och rörelsehinder. ISRN LHS-SPEC-D-00-31-SE

